

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav jižní a centrální Asie, obor Mongolistika

Diplomová práce

Bc. Eva Obrátilová

**Motivace pojmenování ve vlastních jménech mongolských nomádů
(Některé projevy nazírání světa mongolských nomádů na základě
sémantického rozboru osobních jmen a místních názvů)**

**Motivation of Designation in Proper Names and Toponomia of Mongolian
Nomads
(Concerning Certain Phenomena of their World-view Based on Semantical
Analysis of Proper Names and Toponomia)**

Praha, 2010

vedoucí práce: PhDr. Alena Oberfalzerová, Ph.D.

Za mnohé rady a připomínky děkuji vedoucí diplomové práce PhDr. Aleně Oberfalzerové, Ph.D., za bezmeznou trpělivost při konzultacích a ochotu podělit se o cenné vědomosti Doc. Dr. Jugderin Luvsandorjovi, v neposlední řadě děkuji PhDr. Veronice Zikmundové, Ph.D. za velmi podnětné návrhy a doporučení.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 25.4.2010

Eva Obrátilová

Anotace a klíčová slova

Na základě sémantického rozboru vybraných mongolských vlastních osobních, místních a pomístních jmen zaznamenává práce nejdůležitější tématické okruhy, které se v mongolských vlastních jménech objevují. S přihlédnutím ke kontextu užívání vlastních jmen v komunikaci, způsobu pojmenovávání krajinných útvarů a osob, tradicím a tabu, které se k vlastním jménům váží, zachycuje některé projevy nazírání světa, hodnoty a tradiční představy o uspořádání světa mongolských nomádů.

onomastika – nauka o vlastních jménech

antroponomastika – nauka o vlastních jménech lidských

toponomastika – nauka o vlastních jménech zeměpisných

vlastní jména – nomina propria

obecná jména – nomina appellativa

vlastní osobní jména – antroponyma

zeměpisná jména – nomina geographica, toponyma

místní jména – oikonyma

pomístní jména – hydronyma, oronyma, hodonyma, aj.

Obsah

0. Úvod.....	7
1. Teoretická východiska	9
1.1 Metodologie a členění práce	9
1.2 Teoretická východiska pro popis vlastních osobních jmen	11
1.3 Teoretická východiska pro popis místních a pomístních jmen.....	14
2. Vlastní osobní jména.....	17
2.1 Vlastní osobní jména v mongolském kulturním prostředí	17
2.1.1 Historický vývoj mongolských vlastních osobních jmen	17
2.1.2 Tradice a tabu, které se váží k pojmenování dítěte	18
2.2 Členění vlastních osobních jmen ze sémantického hlediska	24
2.2.1 Rodná jména s pozitivním významem	24
2.2.2 Ochranná jména	30
2.2.3 Tabuizovaná jména	32
2.3 Shrnutí – vlastní osobní jména.....	35
3. Místní a pomístní jména.....	38
3.1 Místní a pomístní jména v mongolském kulturním prostředí.....	38
3.2 Členění místních a pomístních jmen ze sémantického hlediska.....	43
3.2.1 (Po)místní jména obsahující v názvu apelativa, označující přírodní útvary.....	43
3.2.3 <i>Du'rsleh u'g</i> [„obrazomalebna slova“].....	46
3.2.4 (Po)místní jména obsahující v názvu určení směru a polohy	49
3.2.5 (Po)místní jména obsahující označení částí těla nebo vnitřních orgánů, produktů spojených s chovem zvířat	51
3.2.6 (Po)místní jména spojená s označením minerálů a hornin	58
3.2.7 (Po)místní jména související s historickým i současným osídlením	59
3.2.8 (Po)místní jména obsahující v názvu výraz pro barvu, zbarvení.....	59
3.2.9 (Po)místní jména odvozená od titulu	60
3.2.10 (Po)místní jména obsahující v názvu označení rostliny	61
3.2.11 (Po)místní jména obsahující v názvu označení zvířete.....	62
3.2.12 (Po)místní jména odvozená od povolání, lidské činnosti	63
3.2.13 (Po)místní jména obsahující v názvu číslovku	64
3.2.14 (Po)místní jména s pozitivním významem štěstí, blaha, radosti, aj.....	64
3.3 Shrnutí – místní a pomístní jména	65
4. Závěr	67
Seznam informátorů a konzultantů	70
Transkripce	71
Literatura.....	72
Příloha.....	74
Příloha č.1 - Seznam místních a pomístních jmen z mapy Chovdského ajmaku	74
Příloha č.2 – Přepis a překlad závěrečné části <i>Jirüken-ü tolta</i>	92

Seznam zkratek

aj.	a jiné
apod.	a podobně
AV ČR	Akademie věd České republiky
č.	číslo
ČSAV	Československá akademie věd
dosl.	doslova
honor.	honorifikum
např.	například
r.	roku
srov.	srovnej
str.	strana
tj.	to je
trad.	tradičně
tzn.	to znamená

0. Úvod

Stěžejním tématem této diplomové práce je sémantický obsah mongolských vlastních jmen se zaměřením na jména osobní a jména místní a pomístní. Zkoumaný materiál vlastních jmen obsahuje především jména s původními mongolskými slovními kořeny. Přejatá cizí vlastní jména a mongolská vlastní jména se starými tureckými, tunguzskými, tibetskými, sanskrtskými a jinými cizojazyčnými slovními kořeny práce nezahrnuje a jsou zmiňována pouze příležitostně k bohatšímu dokreslení užívání vlastních jmen v komunikaci či při popisu jejich utváření.

V materiálu významových obsahů vlastních jmen, získaném na základě překladu místních jmen z podrobné mapy Chovdského ajmaku a překladu vlastních osobních jmen sdělených informátory, doplněný o často užívaná vlastní jména z materiálu mongolských badatelů B. Z'. Serz'eeho a O'. E. Ravdana, lze vysledovat větší tématické okruhy.

Práce je členěna do tří velkých oddílů. V prvním z nich jsou popsána teoretická východiska pro následný popis vlastních jmen a jejich rozdělení do skupin podle sémantického obsahu. Jsou zde zmíněni významní badatelé a autoři, kteří práce na téma mongolských vlastních jmen již publikovali. Stěžejními částmi práce jsou kapitoly 2 a 3, v nichž popisují, třídím a zkoumám vlastní osobní jména a místní a pomístní jména. Kapitulu 2. *Vlastní osobní jména* dělím na podkapitoly podle základní motivace pro výběr jména dítěte u mongolských nomádů. Zmiňuji také situace, ve kterých může být rodné jméno nahrazeno jménem zástupným, ochranným či ustáleným oslovením, známým v širší společnosti mluvčích. Vlastní rodná osobní jména třídím do skupin podle sémantického obsahu, který nesou, a zabývám se motivací, jež vede mongolského mluvčího k výběru určitého jména pro dítě. Podobně třídím vlastní zeměpisná místní a pomístní jména v kapitole 3. *Místní a pomístní jména*. Témata jednotlivých podkapitol jsou vybrána tak, aby co nejlépe zachycovala motivaci mluvčích pro pojmenovávání svého okolí a zachytila výjimečnou schopnost mongolských nomádů všimnout si nejrůznějších tvarů a jiných znaků krajinných útvarů a tyto popsat bohatými jazykovými prostředky. V kapitole 4. *Závěr* srovnávám motivaci mluvčích při výběru osobního rodného jména a pojmenovávání krajinných útvarů a míst. Přestože se v obou skupinách místních jmen vyskytují podobné významové obsahy, jejich motivace je rozdílná.

Způsob pojmenovávání osob, dějů a věcí je ovlivněn každodenními potřebami běžného kočovného způsobu života mongolských nomádů, souvisí s tradičním nazíráním na uspořádání světa i vyznávanými hodnotami nomádské kultury. Absence některých

významových okruhů ve vlastních jménech upozorňuje na možné tabuizované významy, související s obavami z potencionálního nebezpečí a snahou o zajištění klidného a prospěšného prožití života a v případě vlastních osobních rodných jmen o zajištění příznivé budoucnosti pro potomky.

Práce se snaží zachytit tradiční zvyklosti utváření jmen a konkrétní tabu, která s pojmenováváním krajinných útvarů na území kočovišť mongolských nomádů a s výběrem jména pro narozené dítě úzce souvisejí. S přihlédnutím k četnosti výskytu vlastních jmen určitého významového obsahu se dozvídáme, co považují mongolští nomádi za důležité prvky v krajině, čeho si všímají jakožto významných rozlišovacích znaků, a jak jsou schopni tyto mnohdy malé nuance tvarů a jiných rysů krajiny vyjádřit jazykovými prostředky a zachytit je ve formě vlastních jmen. Rozborem významů vlastních osobních jmen a jejich užíváním či naopak vyloučením z komunikace zjišťujeme, která z nich jsou považována za příznivě působící a která a za jakých okolností mohou být vnímána negativně. V tomto smyslu práce navazuje na bakalářskou práci „*Užití vlastních osobních jmen u mongolských nomádů z hlediska kulturních souvislostí*“ a snaží se o podrobnější a ucelenější náhled na danou problematiku.

Při výzkumu a popisu vybraných jevů je využíváno poznatků především mongolských badatelů, kteří ovšem sémantický obsah vlastních jmen zkoumají často odděleně od komunikačních situací a příliš se nezajímají o motivaci volby výrazů při pojmenovávání krajinných útvarů či při volbě jména osoby. V tomto ohledu poskytuje práce některé nové možné úhly pohledu na vybranou část mongolských vlastních jmen. Zaměřuje se na užití a popis výrazů, které se jeví z pohledu českého kulturního prostředí jako specifické, a uvádí je do nových souvislostí v kontextu mongolských vlastních jmen. Některé komentáře a srovnání s českými vlastními jmény mohou přispět k hlubšímu pochopení pojmenovávání krajinných útvarů a užívání vlastních osobních jmen i v českém kulturním prostředí.

1. Teoretická východiska

1.1 Metodologie a členění práce

Práce je členěna do tří velkých tematických celků. První část obsahuje popis teoretických východisek pro následující dvě hlavní kapitoly, z nichž první se zabývá vlastními osobními jmény v mongolském kulturním prostředí a druhá je věnována místním a pomístním jménům mongolského kulturního prostředí. V této teoretické úvodní stati se zabývám terminologií pro oblast vlastních jmen, vycházím z poznatků českých jazykovědců a ověřuji platnost a použitelnost termínů pro mongolská vlastní jména. Těmito termíny srovnávám i odborná pojmenování, která užívají mongolští badatelé příslušného vědního oboru. Úvodní podkapitoly každé z těchto dvou velkých kapitol obsahují popis základního náhledu mongolských nomádů na danou oblast zkoumání (vlastní osobní jména či místní a pomístní jména). Stěžejním obsahem je rozbor sémantického obsahu vlastních jmen. Některá osobní vlastní jména byla získána během terénního výzkumu při studijním pobytu v Mongolsku 2007 / 2008 a zaznamenána během rozhovorů s obyvateli Ulaanbaataru, okresu O'lzii kraje Arhangai a okresu Bats'iret kraje Hentii. Příklady osobních jmen přebírám z publikací B. Z'. Serz'eeho *Mongol hu'nii ner* [Mongolská osobní jména] a *Mongol hu'nii neriin toli* [Slovník mongolských osobních jmen], u některých významových skupin je doplňuji o jména získaná terénním výzkumem.

Soubor zkoumaného materiálu místních a pomístních vlastních jmen je soupisem těchto jmen z mapy Chovdského ajmaku z roku 1986. Celý soupis těchto jmen s jejich překlady, v abecedním pořadí s přihlédnutím k abecednímu pořádku cyrilice, obsahuje první část přílohy. Překlady osobních jmen i místních a pomístních jmen nemají sloužit jakožto návrhy možného užití přeložených jmen v českém kulturním prostředí, jde o přiblížení sémantického obsahu daných výrazů, který je důležitý pro další srovnání a doložení tradic a zvyklostí. Materiál příkladů vlastních jmen je doplněn o nejčastěji užívaná jména z odborných publikací a článků tak, aby si čtenář dokázal vytvořit ucelenou představu o významovém obsahu vlastních jmen mongolských nomádů. Pro přepis mongolských vlastních jmen i názvů odborných publikací používám transkripci používanou A. Oberfalzerovou, neboť usnadňuje představu českého čtenáře o znění jména a umožňuje přístup k informacím v práci i čtenáři, který neovládá cyrilici. Vlastní jména osobní i místní a pomístní jsou pro přehlednost členěna do jednotlivých bodů podle tematického obsahu. Na základě výpovědí z rozhovorů s rodilými mluvčími a komentářů Z'. Luvsandorz'e jsou u

jednotlivých bodů připojeny zmínky o tradicích a motivaci pro pojmenovávání osob či přírodních útvarů tím kterým výrazem. V příloze č. 2 se nalézá přepis části díla *Jirüken-ü toлта* podle transkripce uvedené v učebnici „*Základy mongolského písma*“, který je doplněn o volný překlad této vybrané části díla, umožňující čtenáři seznámit se s jedním z možných náhledů mongolských nomádů na důležitost správné volby jména člověka.

1.2 Teoretická východiska pro popis vlastních osobních jmen

Vlastní jména lidská neboli vlastní osobní jména – *antroponyma* náležejí mezi vlastní jména (*nomina propria*), kterými se zabývá vědní obor *onomastika*. Termín *onomastika* je někdy používán také v užším smyslu pro vědní obor, zabývající se zkoumáním vlastních osobních jmen – *antroponomastiku*.

Vlastní jména jsou užívána pro označení dvou velkých skupin bytostí, jevů a věcí. Jsou to „živé bytosti“ a „neživé věci“. Ve skupině „živých bytostí“ lze vyčlenit podskupinu vlastních jmen „osob“, „zvířat“, „národů, kmenů a obyvatel“ i „pohádkových, personifikovaných, nadpřirozených a jiných bytostí“. Do skupiny „neživých věcí“ lze zařadit vlastní jména „nebeských souhvězdí a těles“, „zeměpisných jevů“ a „lidských výtvorů a zařízení“, např. jména veřejných institucí či států a správních oblastí.¹ (Šmilauer 1966: 8) Toto tradiční členění napomáhá k uchopení a popisu problematiky vlastních jmen v českém kulturním prostředí, nehodí se ovšem příliš na mongolská vlastní jména, neboť nezohledňuje otázku, jak nazírají mongolští nomádi na pojem „živé bytosti“ a „neživé věci“ v souvislosti s tradiční a široce rozšířenou představou o zemi a krajinných útvarech jako živých entitách. Některé krajinné útvary jsou považovány za významná místa pro kraj a ztotožňovány s „pány míst“, které si není radno rozhněvat. Jiná místa jsou spojena s „nečistými silami“, které představují různé druhy „divokých pánů“ a běsů, o nichž lze mluvit pouze ve skrytých narážkách, zda-li vůbec, aby se nepřivolávali.² Pán a vládce daného místa je ztotožňován s částí území krajiny či přírodním útvarem a představa jeho pojmenování vlastním jménem je pro mongolského nomáda zcela nepatřičná.

Pro kulturní prostředí mongolských nomádů se jeví pohled klasické etnologie na vlastní jména, tedy i osobní vlastní jména, jako velmi výhodný, neboť umožňuje popsat lingvistickou stránku vlastních jmen, především sémantický obsah, v souvislosti s tradicemi, zvyky a tabu určité kultury. F. Vrhel zkoumá poznatky o vlastních jménech z prací J. G. Frazera a Lucien Lévy-Bruhla a spatřuje společné základní rysy vlastních jmen v popisu této problematiky u zmíněných badatelů. Jsou jimi nenáhodnost vlastního jména a nerozlučitelné spojení osoby a jejího jména, v jejímž důsledku vznikají jména posvátná a tabuizovaná. Teorie o pevném spojení osobního vlastního jména a jeho nositele byly kritizovány a komentovány v moderní etnologii. Vlastní osobní jméno je nahlíženo jako soubor

---

¹ Vladimír Šmilauer zmiňuje nestejně chápání některých označení národů či her a tanců v jiném kulturním prostředí než českém jakožto vlastní či obecná jména. (Šmilauer 1966: 7)

² Pro více informací srovnej popis krajiny Čulút a představy mongolských nomádů o „Nejvyšším Pánu Býku“ a místech „shluku běsů kraje“. (Oberfalzerová 2008: 305-311)

významových obsahů. (Lévi-Strauss) Individuální jméno zapadá do systému kolektivních pojmenovávání, vlastní osobní jméno je sice indikátorem osobnosti, ale pouze s přihlédnutím k jejich utváření v určité kultuře. (Clifford Geertz) Jak chápe sám nositel svázanost se svým vlastním osobním jménem a jestli je jeho sémantickým obsahem ovlivněn a předurčen, zůstává zajímavou otázkou pro bádání v oblasti sociolingvistiky a psycholingvistiky.

Odpověď na tyto otázky se v kultuře mongolských nomádů nabízí při sledování dodržování tradic a tabu, které souvisejí s vlastními jmény. V tradičním prostředí je stále silné povědomí o „síle slova“, jehož význam se při vyslovení může vyplnit či zhmotnit. S tím souvisí i snaha přenášet dobré významy slov do vlastních jmen a procesem pojmenovávání osob tak i na jednotlivce. Souvislosti mezi významy slov a přáním dobrého vlivu na nositele jmen spatřuje i B. Z'. Serz'ee a vyslovuje je v komentářích k některým kapitolám ve své publikaci. (Serz'ee 1992: 33-55)

Mongolskými vlastními osobními jmény se začali mongolští badatelé zabývat až po roce 1924, šlo však spíše o krátké neucelené příspěvky. Na výzkum akademika Luvsanvandana navazuje ve svých pracech Z'ambaldorz'iin Serz'ee, působící na Katedře mongolského jazyka a kultury Mongolské státní university v Ulaanbaataru. Jeho přednášky se týkají mongolského jazyka, historie a především reálií a tradičních zvyklostí.

Ve své knize *Mongol hunii ner* [Mongolská osobní jména] se kriticky vyjadřuje o nedostatečném zájmu mongolských badatelů o téma mongolských vlastních jmen. (Serz'ee 1992: 3,4) Považuje materiál vlastních jmen za důležitý zdroj a pramen poznatků o mongolském jazyce, historii a starých zvyklostech. Rozhodl se proto věnovat cíleně tomuto studiu a již řadu let publikuje odborné články a slovníky osobních jmen, např. *Mongol hu'nii ner* [Mongolská osobní jména] nebo *Mongol hu'nii neriin toli* [Slovník mongolských osobních jmen], v nichž se zaměřuje na gramatiku, morfologii, syntax, ale i sémantiku osobních rodných jmen. V posledních letech zkoumá také stará rodová jména, v publikacích *Mongol ovgiin neriin uc'ir* [Význam mongolských rodových jmen] a *Mongolc'uudin ovgiin lavlah* [Informace o mongolských rodech] se snaží zmapovat rozšíření starých rodových jmen na území Mongolska a zkoumá je i z lingvistického hlediska.

Studiu mongolských vlastních jmen se věnují i někteří zahraniční badatelé. Velmi významnou prací je lexikální rozbor starých jmen a titulů ze středověkých písemných památek na území Mongolska „Die Personennamen und Titel mittelmongolischen Dokumente“ [Osobní jména a tituly v dokumentech středověké mongolštiny], kterou napsal Volker Rybatzki. Práce je psána v německém jazyce, vydána v Helsinkách roku 2006 a netýká se pouze mongolských jmen, ale zahrnuje také jména tunguzská, turecká, íránská,

perská, arabská a další. Jedná se o soupis těchto jmen slovníkového typu, s komentáři a vysvětlivkami, čítající přes osm set stran.

1.3 Teoretická východiska pro popis místních a pomístních jmen

Místní a pomístní jména tvoří spolu s *choronymy* - jmény zemí, států, oblastí, světadílů a správních jednotek, např. krajů, okresů či provincií, ucelený soubor vlastních jmen zeměpisných. (Šmilauer 1966: 9)

Termín „*místní jméno*“ označuje vlastní jméno sídliště, tzn. obydleného místa, i pokud se jedná o pusté či zaniklé sídliště. Vlastní jména místní – *oikonyma* patří do skupiny vlastních jmen zeměpisných – *toponym*. (NASCS 2008: 568) V širším významu se termínem „*místní jména*“ označují i jména zeměpisná (geografická). V užším významu označuje termín jména lidských sídlišť a jejich částí, obcí, osad, místních částí typu hájovna, cihelna, turistická chata, samota či mlýn, význačných staveb jako jsou hrady, kostely, lékárny či hostince, domů, ulic, nábřeží, náměstí, sadů či mostů ve městech. (Šmilauer 1966: 7-11)

Termín „*pomístné jméno*“ začal používat Hermenegild Jireček v roce 1860, posléze se ujala varianta složeného měkkého skloňování a nadále byl termín užíván ve tvaru „pomístní jméno“. Pomístní jména tvoří skupinu vlastních jmen zeměpisných a zabývá se jimi nauka o vlastních jménech zeměpisných – *toponomastika*. Do skupiny pomístních jmen patří vlastní jména vod – *hydronyma*, zahrnující jména moří, zálivů, průlivů, jezer, bažin, močálů, rašelinišť, slatinišť, rybníků, vodních nádrží údolních i požárních, studánek, pramenů, řek, potoků, peřejí, vodopádů, průplavů, plavebních kanálů apod., dále sem patří vlastní jména tvarů vertikální členitosti zemského povrchu a mořského dna - *oronyma*, např. jména orografických celků, pohoří, vrchovin, hornatin, pahorkatin, hřbetů, jednotlivých hor, kopců, skal, úbočních a údolních tvarů, údolí, dolin, brázd, sníženin, průsmyků, sedel, propastí, roklí, nížin, rovin, plošin, tabulí či pánví. Také vlastní jména jednotlivých pozemků či seskupení pozemků, označovaná jako *pozemková jména*, zahrnující neobdělávané půdy, obdělávané pozemky jako pole, louky, pastviny, zahrady, vinice, zemědělské hony a chmelnice, a také lesní pozemky lesů, hájů, obor, polesí či lesního oddělení spadají do skupiny pomístních jmen. Dále sem patří i vlastní jména dopravních cest – *hodonyma*, jimiž mohou být pojmenovány ulice, silnice, náměstí, nábřeží, mola, dálnice, cesty, stezky, průhony, pěšiny, tunely, brody, mosty, lávky, přívozy, železnice či lanovky. Pomístní jména zahrnují i vlastní jména balvanů, kapliček, božích muk, křížků, hřbitovů, pomníků, mohyl, lomů, dolů, rozhleden, trigonometrických bodů, ukazatelů cest a jiných neživých přírodních objektů a jevů a člověkem vytvořených objektů, které nejsou určeny k obývání a jsou v krajině pevně fixovány. (Olivová-Nezbedová 1995: 15-35)

Tato charakteristika pomístních jmen byla vypracována pracovníky Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky, navazující na poznatky pracovníků Místopisné komise

Československé akademie věd (Svoboda, Šmilauer, Olivová-Nezbedová, Oliva, Witkowski), kteří se problematikou onomastiky, nauky o vlastních jménech, pod kterou spadá i toponomastická terminologie, dlouhá léta soustavně zabývají a roku 1973 publikovali ve Zpravodaji Místopisné komise Československé akademie věd studii o onomastické terminologii s názvem „*Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky*“.

Roku 1995 vyšla publikace *Pomístní jména v Čechách* s podtitulem *O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest*, obsahující příspěvky předních českých slavistek, pracovníc AV ČR, Libuše Olivové-Nezbedové, Miloslavy Knappové, Jitky Malenínské a Jany Matúšové. Při popisu charakteristiky a významu pomístních jmen vycházím z poznatků Libuše Olivové-Nezbedové, publikovaných ve výše zmíněné vědecké práci, přebírám také tamtéž uvedené členění pomístních jmen, vycházející z předchozích poznatků pracovníků ČSAV.

Jsem si vědoma, že charakteristika a členění českých místních a pomístních jmen neodpovídá mongolským místním a pomístním jménům beze zbytku. Těžko bychom v mongolské krajině hledali vinice či chmelnice, také systém značení ulic a městských částí pomocí čísel je od českého odlišný. Jakožto obecnou charakteristiku a členění lze však poznatky o českých místních a pomístních jménech použít i pro popis této problematiky v mongolském kulturním a jazykovém prostředí.

Dobu vzniku a počátek používání pomístních jmen lze spojovat s potřebou člověka orientovat se v krajině, popisovat významné krajinné útvary pomocí jmen, která by je co nejdokonaleji vystihla a popsala tak jejich významné rysy. Mongolští nomádi dokáží velmi přesně odpozorovat odlišnosti jednotlivých krajinných útvarů a nazvat je jménem, které vzhled, barvu, tvar či jiný významný rys krajinného útvaru výstižně popíše. Tak umožní i ostatním členům společnosti orientovat se v rozlehlé krajině podle popisných výstižných zeměpisných jmen. Na rozdíl od českého kulturního prostředí, ve kterém je mnoho pomístních jmen vázáno na kulturní poměry, práci a výtvořiny lidské činnosti i duchovní život člověka, se v mongolském nomádkém kulturním prostředí pomístní jména váží především na přírodní poměry a charakteristické rysy určitého místa.

Mnohaletému studiu vlastních zeměpisných jmen – *gazar nutgiin devsger ner* [toponyma], označovaných někdy také jako *gazar ornii ner*, *devsger ner* nebo *gazar nutgiin ner*, se věnuje O's'gog Enhbayariin Ravdan, přednášející na fakultě *Gadaad Hel Soyeliin Surguuli* [Škola cizích jazyků a kultur] na *Mongol Ulsiin Ih Surguuli* [Státní mongolská univerzita]. V publikaci *Mongol ornii gazar nutgiin nerzu'i* [Nauka o mongolských vlastních jménech zeměpisných, Mongolská toponomastika], vydané roku 2008, zkoumá databázi

čítající přes 300 000 jmen, zaznamenaných ve více než 500 mapách mongolského území různého rozsahu, vydaných od roku 1840. Tento materiál vlastních zeměpisných jmen zkoumá z hlediska fonetického, gramatického a sémantického, přičemž posledně zmíněnému oddílu věnuje největší prostor. Toponyma člení do skupin na *gazriin tegs'*, *hotgor gadarguutai holbootoi zu'il ner* [jména spojená s tvarem povrchu rovného či vypouklého], *oronim* [oronyma, vlastní zeměpisná jména horských útvarů], *gidronim* [hydronyma, vlastní zeměpisná jména vodstva], *fitonim* [vlastní zeměpisná jména související s názvy rostlin]. V kapitole zabývající se vývojem a odvozováním vlastních zeměpisných jmen zmiňuje také *oikonim* [vlastní zeměpisná místní jména]. Nejvíce pozornosti je v práci věnováno oronymům, tj. jménům tvarů členitosti zemského povrchu, terénních tvarů. Jednotlivé obecné názvy terénních útvarů autor popisuje a snaží se přiblížit a vysvětlit jejich tvar. Podle autora sestává většina zeměpisných vlastních jmen ze dvou částí, z vlastního jména a apelativa, jména obecného. V práci se zabývá především jmény obecnými, která jsou součástí vlastních jmen zeměpisných, a proto je vlastním jménům, odvozených např. od částí těla zvířat či lidí, vnitřních orgánů, předmětů denní potřeby a jiných, která jsou taktéž součástí zeměpisných vlastních jmen, věnována pouze minimální pozornost a komentář.

Tématem vlastních zeměpisných jmen, v nichž se objevují názvy částí zvířecího či lidského těla a vnitřních orgánů se podrobně zabývá C'. Batsu'ren ve své studii, kterou uveřejnil pod názvem *Maliin baidaltai holbootoi u'geer gazar nutgaa nerlesen baidal* [Způsob pojmenovávání krajiny označeními souvisejícími s podobou zvířat] ve sborníku *Gadaad hel, soyol sudlal – Erdem s'inz'ilgeenii bic'ig No 283(11)* [Studia cizích jazyků a kultury – Vědecké práce č. 283 (11)] v roce 2007 v Ulaanbaataru. V této práci se snaží uvést co možná největší počet obecných jmen, týkajících se vzezření, částí těla a vnitřních orgánů, které mohou mít spojitost s toponymy a být součástí vlastních zeměpisných jmen. Bohužel neuvádí konkrétní příklady místních či pomístních jmen, v mnoha případech pouze konstatuje, že určitý výraz či označení se jako součást vlastních jmen může objevit. Citelným nedostatkem je i absence popisů krajinných útvarů, na které se určité označení orgánu či části těla ve vlastním místním či pomístním jméně váže. Práce je přínosná díky vyčerpávajícímu výčtu jednotlivých vnitřních orgánů, částí těla či druhu vzezření zvířete nebo člověka, která se mohou stát součástí toponym. Výběr specifické oblasti významů místních a pomístních jmen a jejich popis je vzhledem k ostatním studiím a publikacím, které se vlastními zeměpisnými jmény zabývají, zcela ojedinělý.

2. Vlastní osobní jména

2.1 Vlastní osobní jména v mongolském kulturním prostředí

2.1.1 Historický vývoj mongolských vlastních osobních jmen

Oficiální forma mongolského jména ve tvaru *ovog ner + ecgiin ner + o'oriin ner* [rodové jméno + jméno po otci / matce + vlastní osobní rodné jméno] byla ustanovena jako povinně užívaná forma vlastního jména mongolských občanů vládním usnesením z roku 1997. To navazuje na usnesení Parlamentu mongolské republiky a nařízení prezidenta Mongolské republiky z roku 1996, která zavádějí obnovené užívání rodového jména mongolských občanů. Naplňují tak obsah článku „O kultuře“ zákoníku „Zákony mongolské republiky“ z roku 1996, ve kterém se všichni mongolští občané vybízejí ke znalosti svého původu a k ochraně tradic, jakožto národního kulturního dědictví. Těmito zákony bylo ustanoveno, že každý mongolský občan si má povinně zavést na úřadě rodokmen a postupně jej doplňovat o nové údaje. Určují se pravidla, jak postupovat při zjišťování rodového jména a jak je vybrat, není-li v rodině známé. Pro potřeby občanů byla Ministerstvem spravedlnosti ve spolupráci s historickým oddělením Akademie věd vydána v roce 1998 příručka, objasňující potřebu obnovení rodových jmen a jejich kulturní význam. Obsahuje soupisy rodových jmen pro jednotlivé kraje a má být nápomocna při výběru a určení rodového jména jednotlivcům. (Oc'ir, Serz'ee 1998) Mnoho mongolských obyvatel si po roce 1996 zvolilo své rodové jméno podle vlastního výběru a vkusu, aniž by znalo původní příslušnost k některému z rodů svých předků. Přestože zavedení oficiálního užívání rodového jména mělo navázat na starou mongolskou tradici, rodové jméno dnes již v mnoha případech nevyovídá po pravdě o původu obyvatel tak, jak tomu bylo dříve.

Důležitým pramenem k poznání starých mongolských jmen je „*Tajná kronika Mongolů*“, v níž se objevují osobní jména nejen mongolské aristokracie, ale i poddaných a prostých lidí. Tradičně bylo k pojmenování osoby používáno pouze rodné jméno, pokud bylo třeba blíže identifikovat osobu, mohla uvést své rodové jméno, příjmi či přezdívku. Některá rodová jména se mohla vyvinout postupem času právě z přezdívek a příjmi. Příslušnost k rodu byla ctěna a tradovala se v ústní podobě z předků na potomky. Někteří Mongolové dokázali vyjmenovat své rodové předky z několika generací zpět. Tato tradice postupně upadala v době mandžuské nadvlády (1691 – 1911), kdy se namísto jména rodového začalo používat jméno odvozené od názvu chošunu (územně správní jednotky). Mandžuská správa zaváděla soupisy obyvatelstva a snažila se potlačit národnostní cítění mongolských

aristokratů, proto začala používat systém uvádění jmen podle příslušnosti k chošúnu. Pokud se měl jedinec blíže identifikovat, uváděl jméno administrativně-správní jednotky (chošúnu) ve druhém pádě a za ním své rodné jméno. Někteří lidé používali namísto jména správní jednotky jméno svého otce, byla-li to v kraji známá či význačná osoba. Rodová jména byla používána od konce 7. století až do roku 1925, především pro oficiální účely. Po skončení mandžuské nadvlády (r.1911) se i nadále v době Autonomní republiky často užívalo spojení jména správní jednotky, odkud člověk pocházel, a vlastního rodného jména jedince vlivem potlačené tradice užívání rodových jmen. Po vzniku Mongolské lidové republiky (r. 1924) a zavedení komunistického režimu bylo vládním nařízením roku 1925 zavedeno povinné užívání příjmení ve formě jména otce ve druhém pádu, pravděpodobně vlivem sílící orientace vládních míst na ruskou kulturu. Příslušnost k aristokratickému rodu byla odsuzována a lidé se ve strachu z možných perzekucí nehlásili ke starým rodovým vazbám. Některé dokumenty a zápisy ve starých kronikách a písemnostech uchovávaných v archívech o příslušnících rodů či soupisy obyvatelstva byly zničeny. Ústně předávaná tradice znalostí o původu členů rodiny a genealogii předků zanikla. Lidé, kteří měli dokumenty potvrzující jejich původ je často ze strachu před možnou perzekucí sami zničili či tyto informace tajili.

Pojem *ovog ner* začal být spojován se jménem po otci a teprve na konci 90. let 20. století nabyl opět svého původního významu. Dodnes však mnoho Mongolů při dotazu na jejich *ovog ner* uvádí jméno po otci a ne jméno rodové. (Serz'ee 2007)

2.1.2 Tradice a tabu, které se váží k pojmenování dítěte

Pojmenování dítěte je spojeno s dodržováním mnoha zvyklostí a tradičně se neodehrává ihned po narození. Povědomí nutnosti ochrany, související s vysokou úmrtností novorozenců v těžkých přírodních podmínkách a vírou v jejich možné ohrožení zlými silami, se projevuje už během těhotenství, kdy je zakázáno vybrat nenarozenému dítěti jméno a tím jej oslovovat nebo i jinak upozorňovat zlé síly na brzkou přítomnost novorozence.

Ve chvíli narození se například může vystřelit, aby se síly, chtějící škodit, zalekly a byly tak odehnány. Po narození dítěte jsou do země před jurty upevněny dvě tyče, mezi které je natažen provaz, na němž jsou uvázány bílé pruhy látky. Bílá barva symbolizuje požehnání a ochranu proti zlým duchům, kterým je takto zamezeno v přístupu k novorozenci. Zároveň slouží toto opatření jako signál pro kolemjedoucí, aby po tři dny do jurty nevstupovali.³

---

³ Srov. Oberfalzerová 2006: 85, další způsoby jak dát na vědomí, že se v jurtě nachází novorozené či nemocné dítě.

Během tohoto období je novorozenec stále ještě nepojmenován a je provedeno několik magických úkonů, které mají prakticky zajistit co největší šanci pro přežití novorozence a pomoci mu i v budoucím životě při nemoci a ve špatných časech. Bezprostředně po porodu je pupeční šňůra přestřižena, svázána předem připravenými dobytčími a koňskými šlachami a uschována. Prozatím neomytý novorozenec je zabalen do modré látky⁴ a do zavinovačky z ovčí kůže, pokropen kumysem nebo mlékem a uložen do kolébky (*o'lgii*)⁵. Přednostně použity jsou kolébky, ve kterých leželo už mnoho dětí. Pokud rodina vlastní kolébku, ve které umřelo dítě, vypůjčí si kolébku z jiné rodiny a to takovou, v níž vícero dětí dobře prospívalo a odrostlo. Rodina, postižená dlouhotrvající bezdětností, zaplatí často za takovou kolébku vysokou cenu. Během prvních tří dnů po porodu zůstává ležet placenta zabalena do čisté látky vedle šestinedělky. Poté je zakopána poblíž jurty, přičemž se pod ni uloží obilná zrnka a přikryje se barevnými hadagy pro budoucí blahobytný život dítěte. Pokud si v rodině nepřejí další dítě, je placenta hozena psům (Taube, Taube 1983: 117, 118)⁶.

Třetí den po porodu se obvykle uskuteční *hu'uhdiin ugaalga* (omývání dítěte). S přihlédnutím ke zdravotnímu stavu dítěte, vhodnosti uskutečnění a dalším okolnostem, např. počasí a případné dosažitelnosti jurty pozvanými hosty, se tento zvyk může provést i týden až měsíc nebo i déle po porodu. *Hu'uhdiin ugaalga* se koná v úzkém rodinném kruhu v jurtě u novorozence a mohou k němu být přizváni další hosté. Samotné omytí by měl provést člověk, který pomáhal rodičce přivést dítě na svět. Ten je označován jako *avsan eh / eez'* (vzavší matka / maminka) nebo *gazar eez'* (maminka místa / kraje / země)⁷ a stává se pro dítě velmi důležitým. Většinou má k dítěti velice blízký a důvěrný vztah, který by se dal přirovnat k sociální roli a funkci porodní báby a kmotra / kmotry v jedné osobě v české kulturní oblasti. Po příchodu do jurty je usazen na čestné místo v jurtě proti dveřím (*hoimor*) a uctěn

⁴ Modrá barva symbolizuje věčnost, stálost, odolnost a věrnost (Žukovskaja 1996: 147).

⁵ Slovem *o'lgii* se označuje závěsná dřevěná kolébka, používaná hlavně na cestách při kočování, i zavinovačka z ovčí kůže. Luvsandorz' v rozhovoru uvedl, že až do začátku 20. století byly často používány závěsné kolébky vyřezávané ze dřeva, později se od jejich užívání upustilo a dítě se zavinuje do *o'lgii*, primárně chápané jako zavinovačka z ovčí kůže. Etymologicky se vztahují kořeny slov *ölügei* (*o'lgii* – kolébka), *elgü-* (*o'lgo'* – zavěsit, pověsit) a *öljei* (*o'lzii* – štěstí) ke staromongolskému slovu *ölžige*, které se vyskytuje také v Tajné kronice Mongolů a jehož význam není zcela jasný. Pravděpodobně označovalo plátěnou nebo spíše plstěnou stříšku, kryt, připevňovaný ke konstrukci lehkého vozu, chránící na cestách před deštěm a sluncem. Jeho zmínky v textu navozovaly představu transportu dívky ze vznešeného rodu k rodině ženicha, svatbu vládce, místo narození následovníků a místo štěstí a radosti. Spojují se také s představou kolébky a dobrého, příznivého znamení. (Luvsandorz' 2007: 77-81)

⁶ Luvsandorz' se ovšem domnívá, že k takovému zacházení může dojít jen zcela výjimečně. Placenta je ve většině případů zakopána ihned po porodu na místě, kde se dítě narodilo, a to je tímto velmi silně svázáno se svým *nutag* (rodným místem).

⁷ Osoba označovaná jako *avsan eez'* (dosl. vzavší matka) je člověk z okolí rodičky, který má s porody největší zkušenosti, často je to nejzkušenější žena z rodiny nebo ze sousedství v okolí, nežádka i muž – nastávající otec, který pro sebe tohoto označení také užívá.

skopovým hřbetem s tučnou částí zadku s oháňkou (*uuc*). Novorozenci věnuje povijan z ovčí kůže se třemi pásy a omyje ho nejprve v černém čaji (Ariyaasu'ren 1991), následně je dítě omyto také ve skopovém vývaru, do kterého se vloží kosti proti revmatismu, sůl proti kožním chorobám a zrnka obilí, aby dítě mělo jednou v budoucnu mnoho potomků, a potřeno ovčím tukem. (Taube, Taube 1983) Někdy je novorozenec nejprve omyt v rituální směsi mléka a vody z místního pramene, řeky nebo studny (*hyaram*), poté v masovém vývaru ze skopového a následné dny omývá v černém čaji, někdy slaném, a později ještě syrovátkou ze sýra (*s'ar su'u*) nebo syrovátkou z tvarohu (*s'ar us*). (Oberfalzerová 2006: 66) Poté ho *avsan eh* zabalí do zavinovačky a dá mu jméno. Je-li k obřadu omývání pozván lama, je požádán, aby posoudil znamení, provedl věštbu a určil dítěti jméno. Hosté se po příchodu ptají „*Aduunii hu'n u'u, togoonii hu'n u'u ?*“ [Je to člověk od koní nebo od kotle?], a skrytě se tak pomocí metafory dotazují na pohlaví dítěte. Každý host je hojně pohoštěn, ať už dítěti jen popřeje a požehná nebo mu i věnuje malý dárek v podobě vlastnoručně vytvořené hračky či ušitého oblečení (Ariyaasu'ren 1991). Dítěti může dát jméno i vážená starší osoba nebo ctěný člen rodiny, často jeden z prarodičů, v některých případech je o to požádán šaman.⁸

Judith Vinkovics (1985: 27) uvádí obřad pojmenování dítěte do spojitosti s obřadem prvního omývání dítěte, který se konal některý den v rozmezí třetího dne až prvního měsíce po porodu. Tento den nechal určit otec dítěte u lámy astrologa, který vybral pro konání obřadu den příznivý pro dítě podle hodiny a dne porodu. Z informací o průběhu porodu a jeho okolnostech určil, zda byl den porodu pro dítě příznivý, kdo se bude obřadu účastnit a ze kterých knih bude předčítáno. Za tímto účelem se používaly knihy v tibetštině *Vaidūrya dkar-po* a *Glañ-thabs*. V nich jsou zmiňovány případy, které předurčují šťastný osud dítěte. Pokud se dítě narodilo přirozeným způsobem, mělo při porodu omotánu pupeční šňůru kolem hrudníku, po vyjití z dělohy upadlo na záda, ihned po porodu začalo hlasitě křičet, má velké temeno hlavy, jeho kosti jsou pevné, vršek jeho hlavy není velký, jeho vlásky trčí vzhůru, jeho tělíčko je čisté, má odstávající uši nebo pije úporně mateřské mléko a chvěje se při tom, je to považováno za dobré znamení a předzvěst toho, že dítě bude dobře prospívat. Jestliže se nedostává ani jednoho z těchto znamení, či některé výše popisované vzezření dítěte či částí jeho těla je nedostatečné, je to považováno za špatné znamení a je nutné vykonat potřebné magické úkony a ochranná opatření, aby se nepříznivý vliv na osud dítěte odvrátil. Za zvláště špatné znamení bylo považováno narození dítěte s vyklubanými zoubky, což značilo šamanské schopnosti dítěte. (Vinkovics 1985: 27, 28)

---

⁸ Podobné magické rituály, mající zajistit dítěti dobrý život, byly prováděny při prvním koupání dítěte i na území Čech do počátku 20. století. Srov. Navrátilová 2004: 49-55.

Pokud po porodu novorozenec špatně prospívá, je nemocný nebo dříve v rodině umřelo malé dítě a rodiče chtějí oklamat zlé síly přinášející nemoc a smrt, zůstává dítě delší dobu stále beze jména. Aby se ještě více odpoutala pozornost škodících sil, položí se novorozenec těsně po porodu do psí misky na žrádlo, ukryjí ho do litinového kotle, nebo zabalí do bachoru a po dobu jednoho měsíce je cizím lidem zakázán vstup do jurty (Ariyaasu'ren 1991).⁹ Nádoba s otvorem nahoru je zároveň vnímána jako symbol jídla, hojnosti a dostatku. Do blízkosti novorozence se umístí plstěná lištička nebo pes, kovové zrcátko nebo mušle. Později se mu na oblečení připevňují drápy divokých zvířat nebo hroty šípů, zvláště na čepici. Za obzvláště působivý je považován svazek per výra, neboť jakožto noční zvíře odhání ty démony, kteří jsou aktivní v noci. Nad lůžko se zavěšují kožešiny, například zajíce, pro zmatení škodících sil. (Taube, Taube 1983)

V lidové slovesnosti se dávání jména objevuje často ve spojitosti se zvykem *hu'uhdiin u's avah* (první stříhání vlásků dítěte). Do věku tří let u chlapců a čtyř let u děvčátek¹⁰ se dětem nesmějí stříhat vlásy. Zvyk prvního stříhání vlasů se koná v předem určený příznivý den. Každý z hostů pronese přání, v němž popřeje dítěti šťastný a blahobytný život, a ustříhne mu pramen vlásků, který schová do pytlíku, připevněnému k nůžkám. Přitom dítěti věnuje podle svých možností jehně, hříbě, hadag nebo malý dárek. Pokud dítě později onemocní, položí se pytlíček s vlásy do čela postele, aby byla nemoc přemožena pomocí síly všech těch, kteří vlásy stříhali. (Taube, Taube 1983) Lidová slovesnost zřejmě odkazuje ke starší tradici, kdy se pojmenování dítěte uskutečňovalo až ve spojitosti s tímto zvykem. Z rozhovorů s Luvsandorz'em vyplynulo, že dávání jména dítěti nemusí být nutně vázáno na jiný zvyk, např. první omývání nebo první stříhání vlásků. Ještě na počátku 20. století bylo ovšem dítě pojmenováno nezářídka až po uplynutí jednoho měsíce i delší doby. O výběr vhodného jména, které by svým významem dítěti pomáhalo, probouzelo v něm ušlechtilé vlastnosti, chránilo jej a zároveň nebylo příliš pozitivní a silné a nemohlo svému nositeli uškodit, bývá požádán lama, *avsan eh*, člen rodiny nebo osoba ze sousedství, které je prokazována úcta, dříve například i nojon nebo jiný představitel moci ajmaku. Samotný akt pojmenování provede nejčastěji otec dítěte tak, že mu pošeptá jméno do ucha. Podle tradice by měl otec či matka zašeptat jméno třikrát za sebou do pravého ucha u chlapce, a do levého

---

⁹ Srovnej s Navrátilová 2004: 49 – 61. A. Navrátilová zde mimo různé praktiky mající zajistit šťastný osud a dobré zdraví dětí popisuje i víru ve špatné znamení vyklubaných zoubků u novorozence a snahu o jejich odstranění. „Bezprostředně po porodu bylo třeba provést i další úkony, z nichž mnohé měly zcela iracionální a často i nehygienický charakter. Obecně rozšířený byl například zvyk porodní babky ihned dýchnout dítěti do úst, aby brzo mluvilo. Obvyklé bylo také odstraňování zoubků, s nimiž přišel novorozenec na svět: děvčeti s jedním zubem strčila porodní bába mezi dásně kolík nebo mu ho zatlačila dřívkem, aby se nestalo mûrou, dva zoubky vylámala, aby se nestalo čarodějnicí.“ (Navrátilová 2004: 51)

¹⁰ Věk člověka se počítá od okamžiku početí, obřadem omytí dovrší dítě jeden rok věku.

u dívky.¹¹ Se stejným zvykem se můžeme setkat na některých místech, kde buddhističtí věřící provádějí rituál symbolického znovuzrození. Jedním z těchto míst je klášter *To 'vhoň hiid* na hranici somonu *Bat - O'ldzii* v ajmaku *O'vorhangai*. Klášter nechal postavit *Zanabazar*¹² a osobně v něm pobýval, poblíž se nachází posvátné místo, kde je patrná „*Zanabazarova šlápota*“. Na tomto místě ve vysokých skalách byla rekonstruována svatyně, v níž *Zanabazar* tvořil a rozjímal. Poloha objektu odpovídá představě jakéhosi skalního hnízda na kopci. Poblíž kláštera se nachází asi pět meditačních jeskyní a ovó. Jedna z jeskyní připomíná tvarem ženské genitálie a je proto nazývána *Ehiin Umai* [Matčino luno].¹³ (Grollová, Zikmundová 2001: 203) Je to malá jeskyňka ve skále, do které vede úzká štěrbina. Lidé, kteří chtějí podstoupit rituál znovuzrození, se musí protáhnout do štěrbinu a úzkou skalní chodbou prolézt do jeskyňky, v poměrně malém prostoru se otočit a vylézt štěrbinou zpět. Poté je jim pošeptáno jejich původní jméno.¹⁴ Eliade (2004) podobné rituály dokládá a popisuje u některých australských kmenů, při završení oběti sómy a u dalších rituálů v Indii, na Bali, na starověké Krétě a na Borneu. Téma symbolického pronikání do břicha Velké matky (Matky Země), tzv. *regressus ad uterum*, a dosažení embryonálního postavení a symbolického nového porodu může sledovat různé cíle. V našem případě se pravděpodobně jedná o snahu dosáhnout osvobození či znovuzahájení existence s novými možnostmi.¹⁵ Není zcela jasné, zda je tento zvyk pozůstatkem tradice, svázané s animistickými představami a kulty, nebo se jedná o zvyk, který se uchytil ve společnosti v době rozšíření buddhismu. V současné době se s touto tradicí můžeme setkat na mnoha místech v Tibetu, Číně, Burjatsku i Mongolsku, která jsou navštěvována ve spojitosti s očištným rituálem. Jedná se o místa, na kterých se nachází úzká skalní štěrbina, malá jeskyně nebo průrva do skály. Tou se prolézá směrem tam a zpět, což je často fyzicky velmi náročné. Lidé, kteří takovou cestu

---

¹¹ Dotazování Mongolové (*Batc'imeg, Davaanyam, Hongorzul, Serz'ee*) tento zvyk znali ale jen málo z nich jej dodržovalo, a jestliže v některé z rodin jméno dítěti šeptali, tak bez rozdílu pohlaví všem dětem buď jen do levého nebo do pravého ucha. Často jméno jen nahlas vyslovili, někde se této úlohy chopil otec či starší osoba, která jméno vybrala. Dotazování o původu a významu zvyku více nevěděli a domnívali se, že jde o starou mongolskou tradici. Pracovnice Orientálního ústavu AVČR PhDr. Lygžima Chaloupková k tomu uvádí, že zvyk šeptání jména novorozenému dítěti do ucha, u chlapců pravého, u dívek levého, se dodržuje i v Republice Burjatsko.

¹² O'ndor Gegeen *Zanabazar* (1635 – 1723), první mongolský *Bogd Gegeen*, zakladatel mnoha klášterů, tvůrce písma *Soyombo*, umělec, sochař, autor mnoha zlatých odlévaných sošek s buddh. tematikou.

¹³ U ovó poblíž těchto jeskyní se modlivali mongolští mecenáši buddhismu *Altaj Sajň chan* a *Tüšetü chan* (Grollová, Zikmundová, 2001: 203).

¹⁴ Informace z rozhovoru s Mgr. Veronikou Zikmundovou Ph.D., která se rituálu osobně zúčastnila.

¹⁵ Eliade (2004: 96) k motivu jeskyně uvádí: „Mohli bychom rovněž citovat jakoukoli jinou řadu iniciačních rituálů a mýtů, vztahujícím se k jeskyním a puklinám v horách, což jsou symboly dělohy Matky Země. Řekněme jen, že jeskyně hrály svou roli v prehistorických iniciacích a že původní posvátnost jeskyně lze ještě dešifrovat v sémantických modifikacích.“

podstoupí, věří, že se znovuzrodili a osvobodili od skutků dosavadního života. Taková místa jsou nazývána „jeskyně dělohy“.

2.2 Členění vlastních osobních jmen ze sémantického hlediska

S přihlédnutím k tradicím dodržovaným při pojmenovávání dítěte a k hlavní motivaci výběru jména, totiž o to, aby jméno neslo dobrý význam, který se přenese na jeho nositele a ovlivní tak jeho budoucí život, nebo ochrání nositele jména před nepříznivým osudem a zlými silami, rozděluji vlastní osobní rodná jména do několika velkých skupin.

2.2.1 Rodná jména s pozitivním významem

2.2.1.1 Jména s pozitivním blahodárným významem

Jména mající svým významem přinést dobré vlastnosti, krásný vzhled, zajistit zdraví, štěstí, bohatství, úspěchy v povolání či klidné a radostné prožití života se vyskytují velmi často. Většinou jako součást složených jmen (*Saihanbayar*, *Bayarsaihan*, *Saihanceceg*, *Azz'argal*) a patří mezi ně například: *Saihan* [Hezký, Dobrý], *O'lzii* [Blaho, Štěstí], *Bayar* [Radost, Veselí], *Z'argal* [Štěstí], *Amgalan* [Klid, Blahobyť], *Enh* [Klid, Pohoda, Mír], *Mend* [Zdraví], *Taivan* [Klid, Ticho, Mír], *Bayan* [Bohatý, Majetný, Štědrý], *O'tgon* [Hustý, Bujný, Košatý, Tučný], *O'nor* [Početný], *Elbeg* [Hojný, Oplývající], *Du'uren* [Plný, Naplněný po okraj], *Nemeh* [Přidávat, Přibývat], *O'coh* [Rozmnožovat se, Rozrůstat se], *Delgereh* [Šířit se, Pučet] či *Arviz'in* [Hojný, Bohatý].

Výrazy *o'nor* a *o'tgon* se vyskytují v idiomu *o'nor o'tgon ger* [dosl. košatá, bujná a početná rodina], které se používá k označení rodiny, kde mají hodně zdravých prospívajících dětí, což je v nomádské společnosti velmi ceněno.

Přání dlouhého věku se zrcadlí ve jménech: *Beh* [Pevný, Silný, Odolný], *To'mor* [Železo], *Gan* [Ocel], *Mo'nh* [Věčný], *Bat* [Pevný, Silný], *Suuri* [Základ].

Význam úspěšného a naplněného života nesou jména *Bu'ten* [Celistvý, Celý], *Du'uren* [Plný, Naplněný (po okraj)], *To'goldor* [Plný, Naplněný (Obsažný)], *Tegs'* [Stejnoměrný, Rovný], *Bu'temz'* [Úspěšnost].

K dosažení dobrého společenského postavení mohou svého nositele předurčit jména *Orgil* [Vrchol], *Badrah* [Vzkvétat, Rozvíjet se], *Undraa* [Pramen], *O'rnoh* [Růst, Sílit] či *To'rmo'nh* [Věčný řád, Věčná moc], *Gantug* [Ocelový prapor], *Tugbaatar* [Hrdina praporu], *Su'ldbaatar* [Hrdina duchovní moci / životní moci]. Jména spojená se symboly státnosti a moci se vyskytovala v Mongolsku od dávných dob a dochovala se až do současnosti.

2.2.1.2 Jména ovlivňující dobrý charakter nositele

Mezi jména, která mohou pomocí svého významu ovlivnit osobu, jež je jejich nositelem, a zajistit u ní dobrou, laskavou povahu, uctivé chování k rodičům, prokazování

respektu starším lidem patří: *Asral* [Dobrosrdečný, Soucitný, Laskavý], *Hic'eengui* [Pilný, Snaživý], *Elberelt* [Dobrotivý, Oddaný, Laskavý], *Enerelt* [Milosrdný, Soucitný], *Buyant* [Ctnostný, Ctný, Dobročinný, Zásluhy-mající], *Ninz'in* [Laskavost, Vlídost, Něha] či *Gemgui* [Nevinný, Neškodný].

Statečného a odvážného člověka mohou v jeho konání podpořit jména: *Zorig* [Odvaha, Statečnost], *Lut* [Obrovský, Kolosální], *Zolboo* [Důvtip, Obratnost], *Avarga* [Mistr, Velikán], *Aldar* [Sláva, Popularita].

Čistou a jasnou mysl může osobě zajistit jméno *Saruul* [Jasný, Světlý], *Tuyaa* [Záře, Svit], *Celmeg* [Jasný, Čistý] či *Ariun* [Čistý].

Do této významové skupiny lze zařadit i jména odvozená od názvů drahých kovů, polodrahokamů, drahých kamenů a materiálů vysoké hodnoty. V tradičním mongolském léčitelství, vycházejícím z tibetských, indických, čínských i lidových mongolských léčebných praktik, je určitým kamenům a kovům přičítána léčebná moc určitého neduhu, mohou také posilovat imunitu a příznivě působit na vnitřní orgány. Tato léčebná síla se může pomocí jména přenést na člověka, mimoto jsou tyto kameny, perly a kovy ceněny a používány i jako ozdoby a vyskytují se často v rodných jménech žen, jimž mají přinést krásu a šarm. Mezi tyto drahocennosti patří *alt* [zlato], *mo'ngo* [stříbro], *s'u'r* [korál], *suvd* [perla], *nomín* [lazurit], *lavai* [perleť], *zes* [měď], *gan* [ocel] a *oyun* [tyrkys]. Mimo jména jako *Altanhuyag* [Zlaté brnění], *Altanc'imeg* [Zlatá ozdoba] a *Suvs* [Perla] se objevilo dokonce jméno *Yeso'nerdene* [Devět drahokamů]. Vedle těchto jmen se užívají jména odvozená od dalších cenných kamenů a věcí, např. *Has'* [Nefrit], *Bolor* [Křišťál], *Anar* [Granát], *Almaas* [Diamant], *Molor* [Topaz] či *Undram* [Aventurín].

2.2.1.3 Jména podle dne narození, nebeských těles a hvězd

Osobní rodné jméno může obsahovat označení dne v týdnu, nejčastěji přímo den, kdy se jeho nositel narodil. Člověk narozený v pátek (*baasan*) dostane jméno *Baasan* [Pátek], nebo se výraz pro den v týdnu vyskytuje jako součást složeného jména. Jednoslovná označení dnů v týdnu jakož i označení pro hvězdy a nebeská tělesa jsou většinou do mongolštiny převzaty ze sanskrutu nebo tibetštiny. Tato motivace pojmenování je velmi odlišná od české kulturní tradice, ve které je většina takových označení nepovolených, a proto tato mongolská osobní rodná jména uvádím, i když jsou odvozena z cizojazyčných slovních kořenů. Patří mezi ně například *Pu'rev* [Čtvrtek] a ostatní dny v týdnu, *Colmon* [Venuše], *Sansar* [Vesmír] a další označení hvězd a planet. Jména s podobnými významy se

utvářela i z mongolských slovních kořenů: *Nar* [Slunce], *Sar* [Měsíc], *Od* [Hvězda], *Narmandah* [Východ Slunce], *Naranceceg* [Sluneční květina].

2.2.1.4 Jména odvozená podle zeměpisných vlastních jmen

Jméno člověka může obsahovat zeměpisné vlastní jméno místa, kde se dotyčný narodil a vyrůstal nebo kde se narodili jeho rodiče. Většinou se jedná o místa, která jsou známá a slavná početnějším vrstvám obyvatel, objevují se v písních nebo literárních dílech. Věří se, že sláva místa, jeho krása či bohatost přejdou do vlastností nositele takového jména.

Mongolové tradičně věří v přítomnost pánů země a hor – *ezen* a pánů vod – *lus*, kteří mohou být člověku nakloněni, je-li jim správně obětováno a jsou-li uctíváni. (Vobořilová 2004) Jméno krajinného útvaru, které má svého pána, pak může zajišťovat ochranu a náklonnost vládce místa, který bude nad nositelem jména bdít a držet ochrannou ruku. *Ezeni a lusové* (páni míst a vod) daného místa mají dítě chránit proti zlým silám a démonům tak, aby na něj nesílali nemoci a neštěstí. Jména řek a jezer bývají tradičně vybírána pro dívky, neboť podle lidových představ jsou řeka nebo jezero uctívány jako matka, přírodní síla s ženským elementem. Jména hor a pohoří se vyskytují spíše v mužských rodných jménech. I když pánové hor mohou být ženského i mužského pohlaví, hory jsou častěji spojovány s mužským elementem. Mezi jména hor a pohoří, která bývají užívána jako rodná jména nebo se vyskytují ve složených rodných jménech patří *Altai*, *Hangai*, *Otgontenger*, *Bulgan*, *Hentii*, *Hanz'argalant* či *Harhira*. Názvy jezer *Ho'vsgol*, *Hyargas*, *Bayannuur* a názvy řek *Mo'ron*, *Hovd*, *Onon*, *Orhon*, *Selenge*, *Tamir*, *Tuul*, *Herlen* či *C'uluut* bývají také často volena za tímto účelem. Význam osobního jména může přímo vyjadřovat, že nositel jména je spojen s některým krajinným útvarem, např. *Hentihu'u* [Syn Chenteje], *Hovdbaatar* [Hrdina Chovdu].

Stojí-li člověk blízko hory či řeky, neměl by vyslovovat jejich jméno, ale použít zástupné označení, aby nepohněval pána místa a nepřivolával ho jménem. Vlastní jméno hory či řeky může nahradit výrazem popisujícím tvar, zbarvení či jinou kvalitu krajinného útvaru či pomocí zástupného slova užívaného místními obyvateli. V některých případech by neměl vyslovovat ani jméno člověka, které je se zeměpisným jménem místa totožné. Tyto zvyklosti se velmi různí podle lokalit a záleží na místní tradici a zkušenostech mluvčích v jaké řečové komunikaci a při jaké příležitosti se rozhodne tento zákaz dodržet.

2.2.1.5 Jména obsahující označení povolání

Dědí-li se v rodině nějaká funkce nebo povolání po generace z předků na potomky, může dítě dostat jméno, které výraz pro určité povolání obsahuje. Také v případě, že si rodiče přejí, aby jejich dítě vykonávalo v budoucnu určitou práci, mohou mu název povolání do osobního rodného jména vybrat. Jedná se o tradiční povolání spojená s pastevectvím, lovem i životem v klášteře: *Aduuc'* [Pastevec koní], *U'herc'in* [Pastevec skotu], *Honic'in* [Pastevec ovcí], *Hurgac'in* [Pastevec jehňat], *Malc'inhu'u* [Syn pastevece], *Toinhu'u* [Syn řeholního mnicha], *Lamhu'u* [Syn lámy], *Anc'in* [Lovec], *Lam* [Láma] i některé novodobé aktivity jako *Z'uulc'in* [Cestovatel, Turista], *Nisgegc'* [Letec, Pilot], *Cegegc'in* [Květinář, Pěstitel květin], *Idevhten* [Aktivista], *Muz'aan* [Truhlář, Tesař], *Togooc'* [Kuchař], *S'u'ugc'* [Soudce].

2.2.1.6 Jména odvozená od názvů rostlin a zvířat

Jména inspirovaná názvy rostlin, jejich částmi či plody jsou nejčastěji vybírána pro dívky, neboť jsou spojována s významem krásy, libé vůně a zdraví. Mezi nejužívanější jméno, které je přítomno v mnoha složených jménech, patří *Cegec* [Květina], méně se vyskytují jména *Hongorzul* [Chrupa], *Badam* [Lotos], *Berceceg* [Stračka], *Alim* [Jablko], *Hargana* [Čimišník], *Yargai* [Skalník], *Yargui* [Koniklec], *Taria* [Obilí], *Songino* [Cibule], *Yamaahai* [Koromáč], *Gu'rgem* [Šafrán], *Navc'* [List], *Mo'og* [Houba] či *Arvai* [Ječmen].

Označení domácích zvířat se vyskytují spíše ve jménech ochranných (viz dále 2.2.2 „Ochranná jména“), častěji je jméno tvořeno výrazem pro zvíře divoké, jehož síla, mrštnost, odvaha, dobrý vzhled či vlastnosti jsou pro nositele jména žádoucí, mezi taková jména patří *Nac'in* [Sokol], *Baavgai* [Medvěd], *Minz'* [Bobr], *Togos* [Páv] či *Buga* [Jelen]. Motivací pro výběr jména s významem zvířete může být také znak povahy zvířete, vnější tvarová podobnost některé části těla a jiné znaky a kvality, např. vlasy připomínající hebkou srst. Jména zvířat se často objevují i jako přezdívky.

2.2.1.7 Jména reagující na počasí, zvláštní okolnosti porodu či historickou událost

Některé děti mohou dostat jméno, jehož význam je ovlivněn událostmi při porodu, počasím, dobou porodu, přírodními podmínkami či významností svátečního dne.

Dítě narozené 1. ledna může být pojmenováno *S'inez'il* [Nový rok], dítě narozené v den šedesátého výročí revoluce *Z'aranz'il* [Šedesát let] a dítě narozené první den tradičního nového roku *S'iniinnegen* [Prvního (dne) nového (roku)].

Dítě jména *Casanbaatar* [Hrdina sněhu] se narodilo ve sněhové závěži, když se jeho matka *Pu'revhis'ig* [Čtvrteční den služby u stáda (trad.) / Čtvrtek požehnání, Čtvrteční

milost], dcera pastevce ovcí, už nestihla vrátit do jurty a musela родit v prosinci venku na sněhu. (Serz'ee 1992: 49) Změny počasí či nebeské úkazy jsou uchovány ve jménech *U'urcaih* [Svítání], *Colmon* [Jitřenka], *Saranmandah* [Východ měsíce], *U'des'* [Večer], *Casans'uurga* [Sněhová bouře], *S'uurganbaatar* [Hrdina bouře], *Mo'ndor* [Kroupy] či *Aadarboroo* [Liják].

Podle některých významů jmen se dá s jistou pravděpodobností odvodit přibližný rok narození člověka. Lidé narození na konci 2. světové války mohou být nositeli jmen *Yalalt* [Vítězství] či *Yalagc'baatar* [Hrdina vítěz], která souvisejí s potlačením fašistického režimu a vítězstvím spojeném s ukončením války v roce 1945. Jména *Nu'udel* [Kočování / Stěhování], *Uerbaatar* [Hrdina povodně] souvisejí s rokem 1966, kdy byla v Ulaanbaataru velká povodeň a docházelo k masovému kočování z města. Některé děti narozené roku 1961 byly pojmenovány *Yura* [Jurij], *Gagarin* [Gagarin], *Puuz'in* [Raketa (vesmírná)] či *Ogtorguituyaa* [Vesmírná záře], neboť toho roku (12.4.1961) se uskutečnil let do vesmíru sovětského leteckého důstojníka a kosmonauta Jurije Gagarina, který jako první člověk obletěl jednu Zemi v kosmické lodi Vostok I. Když letěl roku 1981 do vesmíru i mongolský kosmonaut, některé děti dostaly jméno *Odmaa* [Matka hvězd], *Oc'maa* [Matka jiskry] či *Sansar* [Vesmír].

2.2.1.8 Jména podle významných historických osobností

Po revoluci v roce 1921 byla velmi módní jména slavných vojevůdců a některé děti byly pojmenovány *Su'hbaatar*, *Manlaibaatar*, *Hatanbaatar*, *Magsardz'av*, *Hatanmagsar* (zkrácené jméno od *Hatanbaatar Magsardz'av*). Ve 40. letech 20. století sílil vliv komunistické strany a mezi dětmi se objevují jména *Stalin*, *Z'ukov*, *Molotov*, *Suvorov* nebo *Pus'kin*. Jména slavných osobností z mongolské historie, doložena v *Tajné kronice Mongolů*, byla dávána dětem po celou dobu trvání jednotného mongolského státu i během nadvlády či okupace Mongolska cizí zemí a jsou stará přes 800 let. Mezi takové patří *Temu'uz'in*, *Goomaral*, *Temu'ulen*, *Su'veedei*, *Cagaadai*, *Muhlai*. Jména podle slavných herců, umělců, literátů či hlavních hrdinů jejich děl se dodnes stále vyskytují, např. *Saranho'hoo* (divadelní hra autora *Danzanravz'aa*), *Geser* (hlavní hrdina eposu o Geserovi), *Casc'ihier* (starší bratr Gesera), *Oyuntu'lhuur* (název významného naučného díla ze 13. století), *Ho'hoonamz'il* (hrdina z mongolské pověsti o vzniku morinchúru).

U pojmenovávání dětí jmény podle slavných literárních postav nebo osobností je patrná snaha o přenesení vlastností, dovedností a charakteru úspěšného člověka na dítě.

2.2.1.9 Jména inspirovaná vzezřením a charakterem člověka

Některá jména odrážejí vnější rysy či charakter svého nositele. Taková jména bývají nejčastěji užívána jako přezdívky či příjmy, ale v mongolském kulturním prostředí nejsou chápána negativně. Tato popisná jména byla v minulosti užívána často pro odlišení nositelů stejného jména. Mohou být používána jako laskavá oslovení pro malé děti, ale mohou přetrvávat i do dospělosti člověka, pokud je takové jméno s člověkem úzce spojeno a užíváno v širším okruhu mluvčích. V komunikaci dětí a spolužáků však některá tato jména mohou být užívána jako posměšná označení.

Mezi jména inspirovaná vzezřením dítěte patří *Harnu'den* [Černooký], *Halzan* [Plešatý], *Buz'gar* nebo *Buz'gir* [Kudrnatý], *U'rc'ger* [Vrásčitý], *Monhor* [Orlí nos, Skoba], *Gozon* [Vyčouhlý], *Do'rvolz'in* [Čtveratý]. Od jednoho příznaku se může utvářet nespočet variant jmen, například od jmen *S'ombogor*, *S'ovgor* [Špičatý nosík, Pršák] existují varianty stejného významu *S'ombo*, *S'ombon*, *S'omboodoi*, *S'ombogodoi*, *S'omboldoi*, *S'ovoldoi*, *S'ovoohoi*, *S'oovon*, *S'oovoi*, *S'ombolz*. Varianty od jména *S'onhor* [Orlí nos] jsou *S'onhon*, *S'onhoodoi*, *S'onh* či *S'ontgor*. Povahu dítěte vystihují jména *Do'lgoon* [Klidný, Tichý, Mírný], *Sorgog* [Ostražitý, Citlivý] nebo *Orlio* [Ukřičený].

Inspirace zbarvením kůže, tváří či vlasů se odráží ve jménech *Ulaan* [Červený], *Cagaan* [Bílý], *S'ar* [Žlutý], *Ho'h* [Modrý], *Har* [Černý], *Haliun* [Plavý, (barvy) Vydry], *Haltar* [Ušmudlaný / Hnědý s nažloutlými skvrnami (u koně) / Stříbrný (u lišky)], *Hongor* [Plavý (u koně)] a *Buural* [Sivý]. Označení barvy se mohou vyskytovat i ve jménech s označeními částí lidského těla a vnitřních orgánů, např. *Tohoi* [Loket], *Hartolgoi* [Černá hlava], *Borduh* [Snědé čelo], *S'agai* [Kotník / Hlezno] či *Hodood* [Žaludek].

Mimo vyjádření charakteru mohou jména nést pouze význam obecného označení příbuzenských vztahů, často je to výraz *hu'u* [syn] ve složených jménech, např. *Hu'ubandi* [Syn chlapec], *Hu'niiohin* [Dcera člověka], *Ehner* [Manželka] či *Du'uhu'uhén* [Mladší dívka].

Častá jsou i označení některého z potomků jako nejmladšího či nejstaršího, i když to fakticky nemusí odpovídat realitě. Prvorozené dítě může být pojmenováno jménem začínajícím na výraz *anh-* [první, počáteční], např. *Anhceceg* [První květina], *Anhmanlai* [Počáteční hlava], *Anhnibayar* [První radost], nebo výraz *uugan* [nejstarší, první (věkově)], např. *Uuganbaatar* [První hrdina], *Uuganhu'u* [První / Nejstarší syn], *Uuganbat* [První pevný] či *Uuganceceg* [Nejstarší květina]. Pokud si rodiče nepřejí mít další děti a jsou přesvědčeni o tom (či snad doufají), že dotyčné dítě bude nejmladší, pojmenují je jménem, obsahujícím výraz *otgon-* [nejmladší, benjamínek], např. *Otgonhu'u* [Nejmladší syn],

Otgongerel [Nejmladší světlo] nebo *Otgonz'argal* [Nejmladší štěstí]. Nezřídka mají děti s těmito jmény ještě další sourozence, ale nebývají přejmenovány a jméno jim zůstane. Pořadí mezi sourozenci vyjadřují také jména *Ahmad* [Starší / Nejstarší], *Tomoo* [Dospělý / Velký], *Dundaa* [Prostřední] a *Z'iz'ee* [Maličký].

2.2.2 Ochranná jména

Vlivem těžkých životních podmínek, tvrdých přírodních podmínek, špatné dostupnosti lékařské péče a jiných okolností dochází v Mongolsku k vysoké úmrtnosti novorozených a malých dětí. Malé dítě je v mongolské rodině velmi ctěno a chráněno, do tří let věku dítěte je mu téměř vše povoleno a dítě je považováno za schopno vidět božstvo ohně (projevem je, že se směje na oheň) či jiná božstva, z čehož je usuzováno, že oplývá nějakou božskou podstatou. (Oberfalzerová 2006: 85) Malé dítě má čistou „duši“ a je nesmírně zranitelné, proto se ho snaží získat a ošálit nejrůznější zákeřná božstva a běsové, kteří se snaží škodit nemocí, smrtí či jinak dítěti ublížit.¹⁶ Pokud se dítěti přihodí něco špatného, neprospívá, je často nemocné či dokonce zemře, přičítají to rodiče své nedostatečné ochraně dítěte před zlými silami. Proto se snaží malé dítě chránit nejen pomocí tradičních úkonů a rituálních zákazů, ale také pomocí oslovení a jména dítěte. Pokud dítě dostalo jméno s dobrým významem, neoslovuje se v mládí tímto jménem, nýbrž jmény zástupnými či laskavými či zdrobnělými osloveními. Tím jsou zlé síly oklamány, protože samy nejsou schopny dítě identifikovat. Pokud je dítě často nemocné, mohou mu rodiče po poradě s lámou či šamanem jméno změnit na jméno ochranné, které má škodící duchy zmást, aby nepoznali, že v jejich blízkosti se nějaké dítě nalézá. (Oberfalzerová 2006: 87)

Mezi ochranná jména, která mají zmást zlé demony patří ta, která ve svém významu označují dítě jako zvíře, které se může nacházet poblíž jurty. Démon si pak myslí, že bezbranné dítě je tímto zvířetem a nezaměřuje na něj svou pozornost. Mezi tato jména patří např. *Go'log* [Štěně], *Nohoi* [Pes], *Tugal* [Tele], *Hurga* [Jehně], *Uhna* [Kozel], *Nohoihu'u* [Pší syn], *S'arnohoi* [Žlutý pes], *Muunohoi* [Špatný pes], *Beltreg* [Vlče] či *Temeememee* [Velbloud a taková podobná zvířata].

Některá jména chrání dítě tak, že popírají jeho existenci, např. *Terbis'* [To není ono (dítě)], *Enebis'* [Toto není ono], *Hu'nbis'* [To není člověk], *Henc'bis'* [To není nikdo], *Oldohgu'i* [Nenacházející se / Nenalézající se]. Jiná se snaží odvrátit pozornost zlých sil významem, který připisuje dítěti škaredý vzhled nebo nepěkné vlastnosti, např. *Muucarait*

---

¹⁶ Pro podrobný popis různých negativních sil a škodících běsů srov. Oberfalzerová 2006: 76, 77.

[Škaredý / S ošklivou tváří], *Muuhu'u* [Špatný syn], *Orgodol* [Uprchlík, Zběh], *Gu'zeedorz'* [Dorz' bachoru / Bachor Dorz'], *Oroolon* [Oživlá mrtvola, Umrlec], *Ho'srii* [Povalující se ve stepi / Položený volně ve stepi (jako kosti či lidské ostatky)], *Tursaga* [Vyhublá kůže, stáhnutá ze zvířete], *Homool* [Kobylinec / Koňský trus], *Baast* [S lejnem / S výkaly], *S'eesmaa* [Matka moči], *S'ulam* [Šulam (obluda, lačnicí po lidské krvi, která na sebe dokáže brát podobu krásné ženy)]. Mongolové se snaží oklamat demony a zlé bytosti tím, že předstírají, že v blízkosti dítěte už nějaký škodící démon je, přičemž pravý démon si pomyslí, že ho na daném místě již není třeba a dítě nechá na pokoji. Proti zlé síle, která na sebe bere podobu lišky, snaží se dítě střídavě rozplakat a rozesmát a pokouší dítě zlomyslnými řečmi, zavěšují nad postýlku dítěte obrázek lišky nebo plstěnou hračku, zobrazující lišku. Pokud se démon objeví a uvidí zobrazení lišky, řekne si, že u dítěte již nějaký démon škodí a odejde. Jako zástupná jména, mající skrýt přítomnost dítěte slouží i označení běžně používaných věcí nebo věcí nicotných či nečistých, např. *C'o'dor* [Spinadla], *Gadas* [Kůl / Kolík], *Emeel* [Sedlo], *Argamz'* [Kožený řemínek], *Uyaa* [Provaz].

Jméno, odvozené od předmětu, který má ochrannou moc, může vyvolat v negativních silách bázeň a udržovat je v odstupu od dítěte, mezi taková jména patří *Su'h* [Sekera], *Haic'* [Nůžky / Kleště], *Alh* [Kladivo], *Zevseg* [Zbraň], *Boroohoi* [Žezlo], *Selem* [Meč], *Buu* [Puška], *Huyag* [Brnění], *Duulga* [Helmice / Přilba], *Hadaac* [Hřebík], *Do's'* [Kovadlina], *Togoo* [Kotel], *Tulga* [Trojnožka pod kotel], *S'anaga* [Naběračka], *Haiv* [Kotlík], *Cooz'* [Zámek] a *Tu'lhuur* [Klíč]. Jedná se o předměty, zbraně a náradí spojené s ohněm a železem, jimž je připisována silná ochranná magická moc.

Vykazují-li vnější rysy dítěte nějaký neobvyklý rys, který může připomínat rysy cizince, může být dítě pojmenováno výrazem k označení cizí národnosti či cizince. Někdy takto bývají pojmenovány děti, které špatně prospívají, aby došlo ke zmatení negativních sil, které nabydou dojmu, že dítě není Mongol nýbrž cizinec a upustí od svých snah dítěti uškodit. Ke jménům odvozeným od cizích národností patří *Solongos* [Korejce], *Oros* [Rus], *To'vd* [Tibeťan], *Hasag* [Kazach] nebo *Hyatad* [Číňan]. Jako rodné jméno mohou být použita i jména národnostních skupin *Buriad* [Burjat], *Do'rvod* [Dörvöt], *O'old* [Ööld], *Torguut* [Torgút] či *Halh* [Chalcha]. Setkat se můžeme i se složenými jmény jako *Mongolhu'u* [Mongolský syn], *Oroshu'u* [Ruský syn], *Orosmaa* [Ruska, Ruská matka] či *Orostogoo* [Ruský kotel]. Posledně zmíněné jméno obsahuje podstatné jméno *togoo* [kotel], věc železnou či kovovou, umazanou od sazí, které se démoni bojí, spojené s označením *oros* [ruský], takže zlá síla je oklamána několikrát. Takové silné ochranné jméno by mohlo

poukazovat na skutečnost, že v rodině již dříve některé z dětí zemřelo, nebo nositel jména těžce onemocněl, či na jinou vážnou příčinu pojmenování.

V mnoha případech si nositel své ochranné jméno ponechá po celý život, i když má možnost vybrat si v dospělosti jiné jméno a přejmenovat se. Víra ve schopnost ochrany jména je natolik silná, že nositel jména nebude riskovat upoutání pozornosti zlých sil a jméno si nezmění. Často je na své jméno velmi zvyklý a ani lidé v jeho okolí nepovažují jméno za hanlivé, byť by neslo neobvyklý či ošklivý význam.

2.2.3 Tabuizovaná jména

Obecně se dá říci, že rodným jménem člověka se může stát jakýkoli výraz, pokud situace vyžaduje či umožňuje, aby se takové označení jako osobní rodné jméno použilo. O vhodnosti výběru určitého jména rozhodují většinou prarodiče či rodiče dítěte, láma, šaman, *avsan eh* nebo vážená osoba z okolí rodiny či obce.

Dokud je dítě malé, bývá oslovováno zástupnými jmény, laskavými oslovenými či přezdívkou, aby bylo chráněno před zlými silami. Rodným jménem, které má úředně zapsané v rodném listu, jej mohou začít oslovovat například až ve škole, poté co nastoupí povinnou školní docházku.

Dítěti by se nemělo vybírat jméno předtím, než se narodí, neboť by se tím mohly upozornit škodící síly na jeho nadcházející přítomnost. Také by mohlo dojít k výběru nevhodného jména, které by svým významem mohlo dítě tížit a způsobovat mu nepříjemnosti, nemoc nebo i smrt. V takovém případě doporučí láma nebo znalý člověk změnu jména na ochranné či odpovídající kvalitám dítěte, aby na něj nekladlo příliš velké nároky.

Velmi rozšířeným a dobře známým zákazem je „nevyslovování jmen otce a matky“, neboť těmto osobám je projevována úcta a jejich jména jsou ctěna. Pro oslovení rodiče je používán příbuzenský termín *eez'ee* [maminko], *aavaa* [tatínku] a v komunikaci s jinými lidmi se zmiňují jako *eez'* [maminka] či *aav* [tatínek]. Jméno rodiče je natolik váženo, že ho člověk nevyslovuje ani při oslovení člověka mimo okruh rodiny, který má totožné jméno jako otec nebo matka. Taková osoba je oslovena pomocí výrazu *hecu'u nertee* [Vy / ty s obtížným jménem] a v komunikaci je zmiňována jako *hecu'u nert guai* [pán / paní s těžkým, obtížným jménem].

Z těchto zvyklostí a zákazů vyplývá, že dětem se nedává jméno po rodičích či prarodičích, jak bývá zvykem v českém kulturním prostředí (od 4. stol. po rozšíření

biblických jmen z Izraele). Ostatní členové rodiny pak nejsou vystaveni možnosti, že by porušili tabu „nevyslovování jména otce a matky“ popřípadě jiné vážené osoby, když by chtěli oslovit své sourozence či děti. Většinou se ovšem jednotliví členové rodiny mezi sebou oslovují pomocí příbuzenských termínů *egc'* [starší sestra], *ah* [starší bratr], *du'u* [mladší sourozenec] a dalších zástupných termínů. Rodiče pak mohou své děti oslovit *hu'u mini* [můj synku], *ohin mini* [má dcerko].

Přestože dětem nebývá dáváno stejné rodné jméno, jaké má jeden z rodičů či prarodičů, mohou dostat jméno složené, sestávající z částí jmen rodičů či jiných příbuzných. Například jmenuje-li se otec *To'morbaatar* [Železný hrdina] a matka *Naranceceg* [Sluneční květina], mohou dát dceři jméno *To'morceceg* [Železná květina] či synovi jméno *Naranbaatar* [Sluneční hrdina]. Takovému složenému jménu je připisována schopnost stmelovat rodinu a podporovat soudržnost jejích členů. Také děti z jedné rodiny mohou mít jména, jež nesou společnou část, výraz, který se opakuje u všech rodných jmen dětí, nebo alespoň jména podobného významu. Věří se, že si děti takových jmen budou pomáhat a podporovat se navzájem. V rodině informátorky *Batc'imeg* (32 let) spolu souvisejí všechna jména jejích sourozenců, včetně jejího. Její otec a matka měli popořadě od nejstaršího sedm dětí: syn *Batbold* [Pevná ocel], dcera *Batceceg* [Pevná květina], dcera *Batc'imeg* [Pevná ozdoba], syn *Battogtoh* [Pevný stabilní], syn *Bayartogtoh* [Radost upevňující], dcera *Batgerel* [Pevné světlo], dcera *Batsu'ren* [Pevný ochranný duch], syn *Battulga* [Pevná trojnožka]. Jména šesti dětí spolu souvisejí počátečním kořenem *bat-*, soudržnost sourozenců je umocněna významem tohoto kořene [pevný, silný], v pořadí čtvrtý a pátý potomek jsou synové spojení druhým jménem *togtoh* [upevňovat se, ustalovat se, stabilizovat se] svých složených jmen, významem jmen tedy spojení s ostatními sourozenci.

Rodiče mohou dětem vybrat jména, začínající na stejnou hlásku či slabiku, což má zajistit dobré vztahy mezi dětmi a jejich soudržnost. Mezi mongolskými nomády z vrstev aristokracie či gramotných vzdělanců byla tato představa rozšířena již před staletími a je zachycena ve spise *Jirüken-ü tolta* [Niterná podstata / Aorta srdce] z přelomu 13. a 14. století. Slabiky a hlásky mongolské abecedy jsou rozděleny do skupin podle “pěti prvků” (oheň, země, voda, vzduch a vítr) a nahlíženy z indického a čínského možného úhlu pohledu. Jsou zkoumána místa jejich tvorby v lidském těle a souvislost s vnitřními orgány. Rozdělení má sloužit k vymezení slabik a hlásek, které jsou spolu v kladném, pozitivním poměru, a těch, které jsou vůči sobě nepřátelské. Tento vztah se přenáší i na osoby, jejich skutky a dílo, začínají-li první slabiky jmen dvou lidí, kteří přicházejí do kontaktu, na vůči sobě pozitivní či

negativní slabiky a hlásky.¹⁷ Některá z těchto pravidel se dostala do povědomí prostých mongolských nomádů, kteří se jimi nechali ovlivnit při výběru jmen dětí. Dodnes jsou někteří přesvědčeni, že jména dětí začínající na stejnou samohlásku zajistí dětem dobré vztahy mezi sebou a štěstí. Děti pana *C'alhaa* (63 let) jsou pojmenovány tak, aby významy jejich jmen navzájem souvisely a odpovídaly pravidlu „samohlásek v příznivém vztahu“. Jmenují se *Odontuyaa* [Hvězdná záře], *Iderhu'u* [Mladý syn], *Oyuntuyaa* [Záře rozumu], *Oyuna* [Rozum / Um], *Odbayar* [Radost hvězdy] a *Odhu'u* [Syn hvězdy]. První dvě jména vybral lékař v nemocnici, kde manželka pana *C'alhaa* rodila, a proto spolu významově nesouvisejí. Další jména už vybírali rodiče tak, aby se navzájem významově podporovala a propojila děti mezi sebou.

Podobně jsou propojena jména dětí v rodině informátorky paní *Mo'nhtuul* (31 let), tentokrát souvisejí i se jmény obou rodičů a stmelují tak celou rodinu v jeden celek. Jméno matky zní *C'uluuntogoo* [Kamenný kotel], jméno otce *Batmo'nh* [Pevný věčný] a jména dětí *Mo'nhc'uluun* [Věčný kamenný], *Mo'nhtuul* [Věčná Túla (jméno řeky)], *Batc'uluu* [Pevný kámen] a *Mo'nubat* [Věčný pevný].

Zástupná oslovení se používají také pro další ctěné a vážené osoby. Takovými osobami jsou členové vážených rodin v kraji či jinak proslavení lidé nebo starší osoby. Jako zástupná oslovení se používají výrazy *Baaz'aa*, *Booz'aa*, *Daaz'aa*, *Agaa*, *Az'aa*, *Ambaa* či *Baavaa*. Oslovení *Baavaa* se obvykle používá pro babičku z matčiny strany a je podobné s českým oslovením „babi“. Starší lidé v kraji se mezi sebou oslovují celou formou rodného jména nebo přezdívkami, pokud je znají. Informátorka *Otgonhu'u* uvádí, že má tetu, sestru matky, která se jmenuje *Bulgan* [Sobol / Sobolí]. Je již velmi stará, a tak ji oslovují *az'aa*, *ambaa* nejen příslušníci rodiny, ale i cizí lidé. Jen její vrstevníci jí říkají pravým rodným jménem.

Setkají-li se dva známí nebo blízcí lidé shodného jména, kteří nejsou z jedné rodiny, nevyslovují toto rodné jméno, ale používají zástupného oslovení *amidai* [živý, živoucí], vytvořeného od slovního kořene *ami-* [život].

Také vyženění či vyvdání příbuzní rodných bratrů a sester se oslovují uctivě pomocí zástupných jmen a příbuzenských vztahů. Míra prokazování takové úcty závisí na subjektivním pocitu jedince.

---

¹⁷ Viz příloha č. 2

2.3 Shrnutí – vlastní osobní jména

Mongolské vlastní osobní rodné jméno může být vytvořeno téměř z jakéhokoli výrazu, jehož význam odpovídá záměrům rodinných příslušníků či jiných významných osob, které jméno vybírají. Výběru vhodného jména pro dítě je přikládán mimořádný význam, neboť v mongolském kulturním prostředí je živá víra v mocnou magickou sílu slova, jehož význam může napomoci v budoucím životě dítěte nebo ho naopak brzdit v rozvoji a uškodit mu, pokud by byl příliš náročný vzhledem ke kvalitám a možnostem dítěte.

Z významů vlastních osobních jmen lze usoudit na tři velké druhy motivace, jimiž je člověk (nejčastěji rodič) vybírající jméno ovlivněn. Základní motivací je snaha o ovlivnění budoucího života dítěte tak, aby byl šťastný, prožít ve zdraví a dostatku. Jména pro dívky mohou obsahovat přání krásného vzhledu, pro chlapce často přání síly, odvahy a úspěchu. Obecně nesou tato jména významy dobrých kvalit a charakteru a věří se, že pomocí jména se tyto schopnosti přenesou i na dítě. Proto jsou některá jména odvozena od označení rostlin či zvířat, jimž jsou připisovány dobré kvality.

Další skupinu jmen tvoří jména popisná, snažící se zachytit výjimečný rys charakteru či vzezření člověka tak, aby byl snadno identifikovatelný. Takto jsou tvořeny především přezdívky, ovšem i rodné jméno může nést takový význam.

Poslední velkou skupinou významů jsou ty, mající dítě ochránit a utajit před zlými silami, které mohou způsobovat nemoc, smrt či špatné prospívání dítěte. Taková jména jsou odvozena od věcí běžné potřeby, zvířat či dokonce odpudivých předmětů, přičemž se spoléhá na to, že zlé síly se nechají oklamat jménem a nerozpoznají v jeho nositeli člověka. Jiná jména popírají samu existenci svého nositele, čímž se dají démoni chtiví škodní snadno obalamutit. Mezi ochranná jména patří i ta, jež nesou význam předmětu či kovu, jehož se škodící síly bojí.

Třebaže by se mohlo zdát, že se jedná o velmi specifickou motivaci výběru mongolského rodného jména, byly podobné úvahy při výběru jména známy i u starých Slovanů. Ve slovní zásobě staročeštiny lze najít mnohé příklady slovanských jmen, souvisejících s ochranou dítěte, jména přací a ochranná v dobách víry v magickou sílu slova, tedy i významu jména. Svoboda (1964: 43-45) o víře v nadpřirozenou moc osobního jména uvádí: „Se jménem se přenáší vlastní vlastnosti a osud z předků na potomky, jménem se získává ochrana předků. Jistě nepochopitelné by bylo jinak užití jmen ze základů *děd*, *baba* pro novorozené děti, avšak stává se zcela jasným, uvědomíme-li si onu starobylou primitivní funkci jmen, jak jsem se o ní právě zmínil. Jsou to jména, která mají získat ochranu předků, mají zajistit dítěti přenesení vlastností předků, jejich dlouhověkosti, šťastného osudu, zdraví.

Proto zcela nepochybně můžeme zařadit mezi starobylá jednočlenná jména: *Dědoš, Dědác, Dědoň, Děduš, Baba*,“ a dále píše: „Pojmenováním se na dítě přenáší také vlastnost daná významem jména.“ a uvádí příklady jmen *Živko, Živan, Žirota* pro přání, aby dítě zůstalo naživu a jména *Stojan, Stan, Stani-, Křépek, Křepen, Bujan* pro přání dlouhého života, zdraví a síly. „Starobylá jsou dále jména označující nepěkné vlastnosti, jména, která se nám zdají potupnými a hanlivými, která však byla v primitivních představách motivována zcela jinak. Jsou to rovněž jména ochranná. Jméno ošklivé odpuzuje demony stejně jako ochranné předměty. Nevzbuzuje také závist démonů a tím jim nedává podnět k poškození zdraví a života dítěte. Taková nepěkná jména byla patrně jména nepravá, pravé jméno se často úzkostlivě tajilo, aby ho nemohlo být zneužito, aby se oklamali démoni, choroby apod.“ Do této skupiny významu řadí jména *Hlúpata, Hlup, Gnusa, Mršata, Mrzena, Nekrasa, Nelepa, Nelepec, Potvor*. „Některá jména jsou přímo výhrůžná, zstrašující: *Hrozněj, Strašen, Zlen, Zleš, Zloba, Zloň*.“ „K ochraně před demony slouží také oheň, dehet, sekera, nůž, střelba, hluk“, do této skupiny řadí jména *Pálek, Opale, Dehet, Sekyra, Žár(a), Křik, Křekota, Troskot, Vřěšč*.

Svoboda dále pokračuje o ochranných jménech: „Ze strachu před zneužitím jména může být dítě zván místo utajeného pravého jména prostě jen ‚dítě‘, odtud odvozeniny: *Dětoch, Dětoň, Čadek, Děva, Děvek, Holák, Holáč, Holeš, Mladoň, Otrok, Otroče*. K praktikám, které mají oklamati zlé demony, náleží i fingovaný prodej dítěte; jindy se dítě vydává za nalezence, a to tam, kde v rodině děti umíraly, dítě se skrývá před demony, jejich pozornost a závist se odvrací tím, že se dítě vydává za nemilované. Těmi všemi motivy lze objasnit jména: *Prodan, Prodala, Nemil, Nedrah, Nemoj*. Významnou úlohu měla i zvířata a rostliny, na člověka byla jejich jménům přenesena odvaha, bojovnost, životnost a zdraví a démon choroby byl oklamán tím, že člověka pojmenovaného jako zvíře nebo rostlinu pokládal za skutečné zvíře či rostlinu: *Bobr, Osel, Býk, Kozel, Medvěd, Sobol, Vlkoň, Vlkoš, Vlčej, Orel, Slavík, Holub, Káňa, Sokol, Havran, Straka, Kalina, Klen, Květ, Květava, Květoň, Vrban, Vrbata, Dubáč, Strom, Stromata*. Magický a ochranný smysl mají i osobní jména z názvů kovů a nebeských těles i jevů: *Zlatoň, Zlat, Zořena, Zořata*.“ (Svoboda 1964: 45) Svoboda se zabývá také rozdělením jmen podle motivů pojmenování, jeho kategorie a příklady jmen se velice podobají příkladům, které lze najít i v mongolské slovní zásobě, s tím rozdílem, že staročeská osobní jména obsahují archaické sufixy, kdežto mongolská jména mají ve většině případů aktuální tvar, který odpovídá obecným jménům slovní zásoby.

Významným rozdílem v užívání osobních rodných jmen je tedy to, že v mongolském kulturním prostředí zůstává povědomí o magické síle slova stále živé a rozšířené mezi lidmi a

ovlivňuje motivaci výběru jména pro novorozené dítě. V Čechách je tato tradice zapomenuta a dokládají ji snad jen původní rodná jména, z nichž některá jsou užívána už jen jako příjmení.

Zmíněnými souvislostmi mezi pojmenováním dítěte a mnoha tradicemi, které tomu předchází, chci poukázat na skutečnost, že pojmenování dítěte v mongolském kulturním prostředí neprobíhá nahodile, ale v návaznosti na celou řadu předchozích opatření a zvyků, které mají zabezpečit ochranu, dobré zdraví a šťastný budoucí život jedince. Výběrem vhodného jména, které svým významem dítě chrání, podporuje a určuje nadcházející život, se tyto zvyky doplní a umocní.

Tradičně neexistuje striktně určený okamžik, kdy by se mělo dítěti dát jméno. Záleží na rozhodnutí a zvyklostech rodiny, zda je tento rituál proveden spolu s dalšími obřady nebo zcela samostatně.

3. Místní a pomístní jména

3.1 Místní a pomístní jména v mongolském kulturním prostředí

Podobně jako u jmen osobních tak i v množství jmen místních je možné vysledovat několik tématických významových okruhů, ke kterým se tyto názvy vztahují. Jako výchozí materiál pro sémantický rozbor místních a pomístních jmen volím soupis geografických názvů z mapy Chovdského ajmaku, vydané roku 1986 v Ulaanbaataru. Tato mapa byla zpracována v relativně podrobném měřítku (1: 750 000) v době, kdy lze předpokládat, že uvedené geografické názvy byly zaznačeny podle původního užívání místních lidí. Chovdský ajmak se nachází u západní mongolské hranice, je tedy dosti vzdálen od hlavního města Ulaanbaataru, což souvisí s dlouhým nepřetržitým udržením tradic a zvyklostí v tomto ajmaku, které nepodléhají tak snadno novodobým trendům, jež lze sledovat v posledních letech v hlavním městě. Mapy či soupisy geografických názvů mongolského území, pořízené do vyhlášení mongolského samostatného státu roku 1924, mohly být ovlivněny mandžuskou politickou snahou přizpůsobit některé geografické názvy oficiálně vhodným jménům, takže některé přírodní jevy mohly být zaznamenány pod nepůvodními, domácím obyvatelstvem nepoužívanými názvy a uměle vytvořenými místními jmény. Mapy vydávané v 70. a 80. letech 20. století byly zpracovávány pro tisk úřadem *Ulsiin gyeodezi, zurag zu'in gazar* [Státní úřad pro mapování a geodesii], na základě korespondence s příslušnými správními místy jednotlivých ajmaků. Státní úřad pro mapování a geodesii požádal písemně vedoucího správy ajmaku, zda by sám či za pomoci místních lidí vypracoval mapu hlavních přírodních útvarů a lidských sídel.¹⁸ Mapy nesměly být příliš podrobné z důvodu utajení před případnými vojenskými nepřáteli země, proto se nejpodrobnější z nich pohybují v měřítku 1: 500 000 – 1: 750 000. V nedávné době s přihlédnutím k pádnosti argumentu, že lze pomocí satelitních snímků z vesmíru podrobně zmapovat jakékoli území, vydal Úřad pro mapování a geodesii povolení k vydání souboru map velkého měřítku (1: 50 000 či 1: 100 000), které zatím nebylo uskutečněno. Roku 2003 byla vydána série třiceti šesti nových map, které jsou v měřítku 1: 500 000. Geografické názvy v mapách, vydávaných po roce 1990, se mohou velmi lišit od místních a pomístních jmen, používaných obyvateli dané lokality. Venkovská osada *Bats'ireet* [dosl. Pevný stůl, (U) pevného stolu / stolce] byla v minulém roce zaznamenána do mapy pod úplně odlišným jménem, které žádný z tamních obyvatel neznal a

---

¹⁸ Podobným způsobem byl prováděn sběr materiálu pro AV. Srov. Olivová-Nezbedová 1995: 35-51

neužíval.¹⁹ S přihlédnutím k těmto okolnostem se výběr mapy staršího data tisku a co nejpodrobnějšího dostupného měřítka zdá jako příhodný materiál místních a pomístních jmen, která odrážejí tradice, zvyklosti a tendence mongolských nomádů při pojmenování svého okolí. Mapa Chovdského ajmaku, z níž jsem materiál místních a pomístních jmen zpracovala, není součástí souboru map, z nichž byla vlastní zeměpisná jména sesbírána a popsána E. Ravdanem v práci *Mongol ornii gazar nutgiin nerzu'i* [Nauka o mongolských vlastních jménech zeměpisných, Mongolská toponomastika], vydané roku 2008. Lze tedy porovnat poznatky uveřejněné v této publikaci s výsledky vlastního rozboru zvolené mapy.

Území Chovdského ajmaku bylo za posledních 800 let mongolských dějin obýváno mnoha různými etniky, některá zde sídlila pouze krátkodobě, jiná se asimilovala s místním obyvatelstvem a splýnula tak s mongolskou nomádkou kulturou. Obecně lze i v oblasti geografických názvů předpokládat silný jazykový vliv turkických etnik, a také vliv sanskrtu a tibetštiny spojený s rozšířením buddhismu do této oblasti. Z rozboru několika pomístních jmen, která jsou zřejmě turkického či starotureckého původu, lze usuzovat na přibližně stejný sémantický obsah u zeměpisných vlastních jmen mongolských i tureckých. Například jméno hory *Agvas' uul* sestává z vlastního jména *Agvas'* a obecného jména *uul* [hora], ve slově *Agvas'* lze najít slovní kořeny *aq* [bílý] a *baš* [dosl. hlava, kopec / hora], do mongolštiny by se dal název přepsat jako *Cagaantolgoi uul* [dosl. hora Bílá hlava, hora Bílý vrch].²⁰ Podobně je tomu u pomístního jména horského hřebene *Baidag Bogd uul*, které sestává z vlastního jména *Baidag*, obsahující staroturecké kořeny *bai* [bohatý / štědrý] + *taγ* [hora], a obecného označení *uul* [hora], do mongolštiny by se dal název přepsat jako [*Bayanuul Bogd uul*, Bohatá Posvátná hora, Štědrá Posvátná hora], což je jedno z velmi častě zastoupených pomístních jmen pro hory či horské útvary v Mongolsku.²¹

Zkoumaný materiál místních jmen z mapy Chovdského ajmaku doplňuji o soubor místních a pomístních názvů ze slovníku *Mongol gazar nutgiin neriin zu'ilc'ilsen toli* [Tématický slovník mongolských místních názvů], uspořádaný E. Ravdanem. Zahrnuje místní a pomístní jména, která se objevila na mapách pořizených v období od roku 1827 do roku 1923 na historickém území mongolské Chalchy a hraniční oblasti Chovdu. Místní názvy jsou zde řazeny abecedně do menších skupin podle koncového slova v názvu, který ovšem nemusí nutně nést hlavní význam pro pojmenování (jako například u hesla *gesen*, pod které spadají jména *Ih gesen* [Tak řečený velký, Nazývaný velký], *Baga gesen* [Tak řečený malý,

¹⁹ Informace z rozhovoru s Enhtaivangiin Das'maa.

²⁰ Srovnej výrazy v Древнетюркский словарь (Drevnetjurkskij slovar'), 1969: 48, 86.

²¹ Srov. Древнетюркский словарь (Drevnetjurkskij slovar'), 1969: 79, 526.

Nazývaný malý]). Hlavním nedostatkem slovníku je absence jakýchkoli popisů a komentářů u hesel nebo i jednotlivých místních a pomístních jmen. Nelze tedy určit, k jakému přírodnímu útvaru se název váže, získat informace o tradicích a zvyklostech při pojmenování přírodních útvarů a rozvíjet možné úvahy o původu jména. Také etymologický výklad alespoň u nezvyklých názvů a zastaralých jmen by byl pravděpodobně i pro mongolského čtenáře slovníku přínosný. Některé ze zastaralých, dnes již nepoužívaných, výrazů je možné dohledat v Cevalově výkladovém slovníku *Mongol helnii tovc' tailbar toli* (Výkladový slovník mongolského jazyka), přesto však zůstává část slov staré slovní zásoby místních názvů neobjasněna. Řada archaických slov slovní zásoby, která se časem vytratila z povědomí mluvčích, zůstává i nadále uchována jako součást místních a pomístních jmen, proto je škoda, že se autor popisu významu slov vůbec nevěnuje. Přesto tento soupis místních jmen poskytuje obsažný materiál místních jmen a vybírám z něj příklady pro doplnění jednotlivých sémantických kategorií tak, aby si o nich čtenář mohl utvořit lepší představu.

V části číslo 4 „*Místní jména obsahující označení částí těla nebo vnitřních orgánů, produktů spojených s chovem zvířat*“ kapitoly 3.2 „*Členění místních a pomístních jmen ze sémantického hlediska*“ rozšiřuji komentář a příklady o poznatky, čerpané z článku C'. Batsu'rena *Maliin baidaltai holbootoi u'geer gazar nutгаа nerlesen baidal* [Způsob pojmenovávání krajiny označeními souvisejícími s podobou zvířat] z roku 2007. Považuji tento okruh významů za značně specifický pro mongolské kulturní prostředí a ojedinělý pro svou aktuální platnost. Batsu'ren u jednotlivých příkladů bohužel neuvádí, zda se výraz objevuje jako součást oficiálního jména nebo pomístního. Vzhledem k jeho častému konstatování, že se jedná o řídky se vyskytující jméno, lze předpokládat, že komentovaný materiál obsahuje i pomístní jména. Komentář Luvsandorz'e, který označil mnoho z těchto názvů za spíše ojedinělá, lokálně užívaná jména, tento názor podporuje.

V mongolské krajině, nacházející se v těsné blízkosti osídlených ajlů nebo využívané k pastvě, se prakticky nevyskytují místa, která by nebyla pojmenována. Místní lidé dané oblasti pojmenovávají výrazné krajinné celky a útvary podle jejich významných částí a tato neoficiální jména území, terénních prvků, vodních ploch a toků učí znát své potomky. Takto vznikají „orální mapy“ určitých území, často i větších rozsahem, které se používají v rámci určité komunity blízkých ajlů. V místě svého rodiště a působiště dokáže každé malé dítě přesně pojmenovat okolní krajinné útvary, zatímco cizímu člověku jsou tato jména neznámá. Pro ohromnou rozsáhlou neobydlených území i přechodně osídlených částí jsou oficiálním geografickým jménem, zaznamenaným v mapách, opatřeny jen nejvýraznější krajinné útvary

a celky. Pomístní a místní jména známá pouze úzkému okruhu obyvatel jedné lokality, či mnohdy jen v rámci jedné rodiny, počtem značně převyšují oficiální geografické názvy. Běžný proces zanikání pomístního jména s příchodem nových obyvatel do krajiny, kteří nově pojmenovávají přírodní útvary, má v prostředí mongolských nomádů aktuální platnost. Nově přichodící obyvatelé však mohou akceptovat ustálená jména krajinných útvarů, pokud se s nimi obeznámí. Pomístní a místní jména oblastí, v nichž nomádi jedné rodiny tradičně kočují, se předávají z generace na generaci, a tak jsou i bez zápisu do map v nezměněné podobě uchovávána po velmi dlouhou dobu. Častým případem je přenos jména jednoho krajinného útvaru na jiný, který se nachází v jeho blízkosti. Domnívám se, že řeky a jiné vodní toky, podél nichž kočovníci postupovali se svými stády, jsou natolik důležitými krajinnými útvary, že jejich názvy vznikaly prvotně, a posléze mohly být přeneseny i na dominantní krajinné útvary v okolí a dále i na obydlené usedlosti. Tak je například nedaleko říčky *Botgon* [Velblouděcí] horské sedlo s názvem *Botgonii ho 'tol* [Průsmyk / Sedlo velblouděte], pramen říčky se nachází u paty kopce se sedlem *Botgonii ho 'tol* a na březích říčky leží venkovská osada *Botgon* [Velblouděcí]. Podobně horský hřeben *Co 'nholiin nuruu* [Hřbet vyhloubeniny, Hřbet (řeky) *Co 'nhol*, Hřbet Tůňkovité] obtéká říčka *Co 'nhol* [Tůňkovitá, Hlubinatá, S vyhloubeninami]. Někdy může původní krajinný útvar zaniknout, říčka nebo bažinaté místo může vyschnout, ale název původního útvaru se uchová na poblíž se nacházejícím jiném útvaru. Motivaci tohoto pojmenování můžeme pak jen stěží vysvětlit a doložit, např. tvarem či barvou přírodního útvaru. K přejmenování přírodních útvarů docházelo například v souvislosti s šířením buddhismu a snahou lámů potlačit víru lidí v mocné pány hor a řek. V příspěvku „*Hora s poraněným hřbetem*“ uvádí A. Oberfalzerová příklad změny jména u posvátné hory *Ulaan uul* [Červená hora], která se nachází poblíž uctívaného rituálního místa kraje *C'uluut* [Kamenitá], obývaného již předmongolskými kmeny. Na hoře se odpradávná nachází ovó, k němuž jednou ročně přicházel šaman, aby tu obětoval pánu hory: „Ovó v tomto kraji je podle zdejších obyvatel mnoho staletí staré, patří vládci Červené hory, jež leží mezi dvěma řekami a uzavírá hřbet pohoří Chavirga. ... Není možné svévolně na ovó obětovat, natož pokoušet hněv nejvyššího vládce zakládáním jiných ovó. ... S příchodem buddhismu v 17. století byl přesně proti ovó postaven klášter Býků a kultovní hora se stala i obětní horou lámů. Proto získala své nové jméno – Červená hora Lámů.“ (Oberfalzerová 2008: 312)

Pomístní a místní jména nebyla v Mongolsku nikdy tak systematicky a podrobně zkoumána jako v případě českých a slovenských pomístních jmen, jejichž systematické zaznamenání a výzkum prováděla Akademie věd v druhé polovině 20. století. Problematikou

mongolských pomístních a místních jmen se ojediněle zabývají někteří mongolští vědci, tyto sporadické studie bohužel nerozlišují oficiální a neoficiální pomístní jména a fenoménem lokálních pomístních jmen se samostatně nevěnují. Ucelenou obsáhlou studii o zeměpisných vlastních jménech v Mongolsku, která vyšla roku 2008, vypracoval O'. E. Ravdan a zpracovává v ní materiál pomístních a místních jmen z více než pěti set map různých geografických rozsahů a odlišných dějinných období. Do období mezi léty 1840 – 1926 patří mapy pořízené za vlády Mandžů a Bogdgegéna, dále zpracovává mapy vydané mezi léty 1940 – 1950 a nově vydané mapy z roku 2003. U všech takto pořízených místních a pomístních jmen ho zajímají především obecná zeměpisná jména, která zkoumá z hlediska morfologického, fonetického i sémantického. Všímá si bohatosti výrazů mongolštiny pro pojmenování orografických celků a útvarů různého tvaru a snaží se je popsat. Bohužel nepřipojuje náčrtky či fotografie těchto útvarů, a tak je těžké si správný tvar, odpovídající obecnému pojmenování hory či její části, představit.

Z fonologického, syntaktického, ale především morfologického hlediska zkoumají mongolská vlastní zeměpisná jména američtí lingvisté Georg L. Trager a John G. Mutziger. Na jejich dílo navazuje a strukturou mongolských osobních jmen se v 80. letech 20. století zabývá Larry Moses.

3.2 Členění místních a pomístních jmen ze sémantického hlediska

Z údajů a informací dostupné literatury a rozhovorů s mongolskými mluvčími, především Z. Luvsandorz'em, lze stanovit několik tematických okruhů, jež jsou inspirací při tvoření (po)místních jmen.

3.2.1 (Po)místní jména obsahující v názvu apativa, označující přírodní útvary

Skupina místních a pomístních jmen, která ve svém názvu obsahují apativum, označující konkrétní přírodní útvar, je velmi početná. V mapě Chovdského ajmaku je téměř 46 % slov tohoto významu, tvořících zadané názvy. V běžné promluvě se ovšem dle staré tradice tato obecná označení krajinných útvarů typu *gol* [řeka], *uul* [hora, kopec], či *hudag* [studna] často vůbec nepoužívají a k označení se používá pouze část jména vyjadřující konkrétní určení (např. tvaru, barvy, vnitřního orgánu, zvířete apod.), za níž obecné jméno následuje. Po druhé světové válce pod vlivem přejímání způsobu pojmenovávání krajinných útvarů z ruského kulturního prostředí byla tato obecná označení zaznamenána do map, ale většina mongolských mluvčích je v hovorů neuznává. Ovšem i v tomto případě může docházet k lokálním odlišnostem a variantám užití.

Podle významu apativ lze rozdělit tyto názvy na menší podskupiny, podle charakteru přírodního útvaru, na který se pravděpodobně vztahují. Nelze ovšem tvrdit, že se příslušným názvem označoval právě takový přírodní útvar, neboť nelze vyloučit, že příslušný název se mohl přenést na jiný poblíž se nacházející přírodní útvar, přestože takový vznik místního jména je méně obvyklý než přímé pojmenování přírodního jevu pomocí slova, které ho označuje.

3.2.1.1 Obecné označení krajiny a přírodních útvarů

Mezi obecná označení krajiny patří výrazy: *aral* [ostrov, ostrůvek v řece]²², *belc'ir* [spojení cest, křižovatka, soutok], *gazar* [země, krajina, kraj, půda], *govi* [polopoušť], *denz'* [terasa, mírný svah, terasa podél řeky], *devsger* [území, oblast], *zu'leg* [louka, trávník], *manhan* [duna], *mod* [strom], *nuga* [louka], *nutag* [rodný kraj, rodiště], *sair* [oblázky, drobné kaménky, koryto vyschlé řeky], *taiga* [lesnatá oblast], *tal* [step, pláň, planina, rovina], *talbai* [plošina], *toirom* [vyschlá oválná mokřina bez porostu], *uulzvar* [spoj, uzel, křižovatka, soutok], *ho'vc'* [tajga], *caidam* [místo ve stepi, jehož půda obsahuje minerály], *caram* [vlhké

---

²² Označení *aral* se používá i pro území, obtékané větším vodním tokem, tvořící v řece malý „poloostrov“, zemi obtékanou řekou.

údolí mezi vysokými horami], *c'uluu* [kámen], *s'avar* [hlína, bláto, jííl], *els* [písek, písčína], *ereg* [břeh, strž, sráz].

3.2.1.2 Jméno související s vodními toky a vodními přírodními útvary

Výrazy spojené s vodními toky jsou například: *bulag* [pramen, zřídlo], *bu'rd* [oáza], *gol* [řeka], *gorhi* [potok, říčka], *dalai* [moře, oceán], *dalan* [hráz, nábřeží, násep], *mo'ron* [řeka, veletok], *nuur* [jezero], *olom* [brod], *ras'aan* [minerální pramen, teplý pramen, zřídlo], *salaa* [přítok, rameno], *us* [voda, tok], *hudag* [studna], *cutgalan* [místo soutoku dvou řek, vtoku řeky do jezera, delta řeky v místě vlévání se do moře], *s'and* [studánka, malý pramen].

3.2.1.3 Vyvýšeniny

Jako označení vyvýšenin slouží výrazy: *bogoc'* [malý vršík, kopeček na vrchu vyvýšeniny nebo v sedle], *ganga* [vysoký břeh, strž], *gu'vee* [nízký podlouhlý hřeben, vyvýšenina], *dav* [kopeček, pahorek, homole], *davaa* [průsmyk, sedlo], *dov* [kopeček, pahorek, homole], *dovcog* [hrb, hrbol, vyvýšenina, kopec], *ovgor* [násyp, kopec, hromada, výduť], *oroi* [vrchol, vrcholek, vršek], *ovoo* [kopeček, nakupenina z kamení nebo dřeva], *sonduul* [pahrbek, pahorek, homole], *tolgod* [více menších kopců, kopcovitá oblast], *uul* [hora, kopec], *uhaa* [kopeček], *had* [skála, skalisko], *hyar* [geograf. hřeben], *hyasaa* [útes nad řekou], *ho'tol* [průsmyk, sedlo], *cohio* [útes, vysoká skála].

3.2.1.4 Sníženiny

Mezi sníženiny lze zařadit: *guu* [úval, úžlabina, rokle], *z'alga* [malá rokle, roklina, malý kanál, koryto], *sudal* [koryto, kanál], *suvag* [rokle, průrva, kanál], *havcal* [rozsedlina, úžlabina], *cav* [štěrbina, škvíra, skulina, trhlina, prasklina].

3.2.2 (Po)místní jména popisující velikost, kvalitu, tvar přírodního útvaru

Místa v krajině se pojmenovávají i na základě podobnosti s předměty, s nimiž přichází mongolský pastevec dennodenně do styku, nebo jejichž tvar, barva či kvalita přírodní útvaru nápadně připomíná. Taková motivace pojmenování se vyskytuje například u výrazů *z'irem* [podpěnka u sedla], *do's'* [kovadlina], *tag* [poklice, poklička, poklop], *s'al* [podlaha, dno] či *yembu'u* [slitek stříbra, odlitek drahého kovu]. Posledně jmenovaný slitek stříbra, užívaný jako platidlo při obchodování, by se tvarově dal přirovnat ke kupovitému tvaru „krtince“ různých velikostí. Hora *Yembu'u uul* [Hora Slitek / Odlitek] by se pak nejspíše přibližovala tvarem české hoře Říp.

Dále se v mapě Chovdského ajmaku vyskytuje jezero *Airag* [Kumys], venkovská osada *Mo'ngon Ayaga* [Stříbrná miska / šálek], sladkovodní jezero *Do'roo* [Třmen / Spojené / Párové], hory *Tasiin suudal uul* [Hora Stolec supa] a *Tu's'leg ulaan uul* [Červená hora Opěradlo / Opěra] a hora *Caht uul* [Hora Vidlice / Vidlicovitá], jejíž název je odvozen od dřeva vidlicovitého tvaru *cah*, používaného jako podpěra na vak s kumysem. Název jezera *Do'roo* mohl vzniknout odvozením od označení *dörügen* - spojená, vícečetná, párová, které se používá pro jezera spojená řekou či vodními kanály. I v mapě Chovdského ajmaku se taková jezera s názvem *Do'rgon* [Spojená, Vícečetná, Párová] vyskytují.

Místní názvy odvozené od výrazu *teeg* [háček, zástrčka, závora], například *Alag Teegt uul* [Strakatá hora s nepravidelnými výstupky / Hora se skvrnami nepravidelného tvaru], jsou podle názoru docenta Luvsandorz'e většinou motivovány původním významem tohoto slova, užití výrazu *teeg* pro význam zástrčka, závora považuje za druhotný. Takto jsou primárně označovány odstřížky látky, které vznikají při šití délu. Často jsou osově souměrné, neboť látka se stříhá přeložená, geometrického tvaru trojúhelníku, čtverce, obdélníku, lichoběžníku či půlměsíce. Dva odstřížky stejného tvaru se sešijí k sobě a prostor mezi nimi se vyplní plstí, vlnou či *horgolem* (malé sušené bobky zvěře – ovci), a tak vznikne hračka pro dítě *teeg*. Někdy se také může několik takových kousků našít na dlouhou nit či provázek. Stříhá-li se na látce délu otvor pro hlavu, vznikne kruh, uprostřed nastřížený, rozdělený na dva stejné díly, který může symbolizovat znak dvou protichůdných prvků, tvořících nerozlučnou jednotu, označovaný v mongolském kulturním prostředí jako *arga bileg*, známý u nás nejčastěji jako jin a jang. Takovýto kruhový *teeg* se našívá dětem zezadu na délu, do oblasti těsně pod krk, nebo na zavinovačku pro novorozence, věří se v ochrannou moc symbolu a jeho schopnost zahánět zlé duchy. Je tedy zároveň ochranným prostředkem, ozdobou i hračkou. Stejně funkce pak mají symetrické kousky ze dřeva, kostí či kamene nebo malé oválné mušle, našívané na oblečení v oblasti ramen nebo krku či na zavinovačky dětí. Objeví-li se na skále či kopci několik kamenů či výstupků, připomínajících svým tvarem a umístěním *teeg*, může se tento výraz objevit v místním názvu tohoto krajinného útvaru. Nemusí se jednat jen o kameny či výčnělky, také různobarevná místa pravidelného tvaru na skále či hoře mohou *teeg* připomínat. Ravdan zaznamenal výraz *teeg* ve spojitosti s nejrůznějšími krajinnými útvary, vyskytuje se ve jménech horských útvarů, vodstev, stepi i pouště a označuje tedy spíše určitý druh vzezření, tvaru přírodních útvarů, rozložení kamenů či výstupků nebo jejich zbarvení než přímo kopec, či kopečky v údolí vedoucí do rokle, jak zaznamenali Norz'in či Kazakevič, badatelé zabývající se mongolskými toponymy. Kazakevič odvozuje označení *teeg* od staromongolského *tegeg*, označující vyvýšeninu, nevelkou horu, která je z jedné

strany pozvolná, mírně se svažující a z druhé protilehlé strany příkrá, strmá. (Ravdan 2008: 110, 111)

Některé výrazy pro kopec, horu, obsahují ve svém významu i určení tvaru příslušného místa. Patří mezi ně *hos'uu* [čumák, tlama, zobák, čenich], označující ostře se zužující převis skály či výstupek ze skály, nejčastěji nad vodou, nebo ostrý kus skály vystupující do vody či okolní krajiny, připomínající jakýsi „zoban“ skály. Podobný výstupek nebo svažující se konec horského hřebene, ovšem více zaoblený, může být označen jako *hamar* [nos], ve sledovaných jménech se vyskytl název *S'ar Hamariin nuruu* [dosl. Hřbet žlutého nosu, Hřeben žlutého (zaobleného) výstupku]. Výrazy *bogoos*, *bogos*, či *bogoc'* označují malý kopeček, vršík v sedle či na vyvýšenině, například *hos'uunii bogoc'* označuje malý kopec na zobanovité vyvýšenině. Přičemž pahorky a kopečky vprostřed vyvýšeniny jsou nejčastěji označovány jako *gu'vee* či *ho'tol* a výraz *bogoc'* či *bogoos* je užíván pro pahorek na konci vyvýšeniny. Jako *conz'* nebo *conz' had* je označována skála se skalní rozsedlinou nebo průrva v příkré skalní stěně, popřípadě dva skalní útesy blízko u sebe, mezi nimiž je průrva.

3.2.3 *Du'rsleh u'g* [„obrazomalebna slova“]

Některé výrazy, objevující se jako součást místních a pomístních jmen, patří mezi tzv. „obrazomalebna slova“ *du'rsleh u'g*, při jejichž vyřčení se navodí obraz tvaru, popřípadě s pohybem. Patří mezi ně výraz *bo'orog* [kopečkovitý], užívaný někdy také jako zdvojený výraz (*hors'oo ug*) *aarag bo'orog*, odvozený od slova *bo'or*, označující malé kopečky, boule či kulovité útvary v jinak rovném terénu. Tento výraz se vyskytl v místním názvu řeky *Bo'orog gol* [Kopečkovitá řeka, Řeka (tekoucí) v kopečkovitém / boulovitém (terénu)], naznačujícím, že tok řeky protéká v boulovitém terénu, který je častý pro podmáčená místa, nebo že v korytu řeky se nachází mnoho kulovitých útvarů a boulí. V souvislosti s tímto významem lze uvést i výraz *buldruu* [boule, hrbolek, výčnělek, pahorek, hrouda], který na rozdíl od *bo'orog* označuje menší kulovitý útvar, stejně jako slovo *buluu* [boule]. Od stejného slovního kořene „bo'-“ je utvořen i výraz *bo'mbogor*, označující tvar mnoha zakulacených kopečků, výčnělků, nejčastěji na hoře.²³ (Ravdan 2008: 42)

Jako *cu'nheel* [vír / hluboká tůňka, v níž se točí voda] je označováno místo na toku řeky, které je vymleté vodou a v půlkruhovém tvaru rozšiřuje břeh řeky. Je to místo vzniku vodních vírů, které vymílají dno řeky do hloubky a vytvářejí tak kulovité dutiny. Ty jsou označovány jako *co'n-* vydutina směrem nahoru, nebo *cu'n-* vydutina směrem dolů. Může se

²³ Srov. s označením *bambagar* níže.

jednat i o místa na vodním toku, kde se postupem času utvoří hluboká tůňka, v níž se často nacházejí ryby. Od těchto slovních kořenů jsou odvozena slovesa *cu'ndiih* a *cu'nhiih*, nesoucí význam „najednou vystupující kulovitě nahoru či dolů“, sloveso *cu'nhelzeh* s významem „opakovaně na mnoha místech se do hloubky zakulacující“ a výrazy *cu'ndger gedes* [dosl. kulatě vystupující / kulatící se ven do prostoru břicho / „pivní mozol“] a *cu'ndiisen hu'n* [dosl. v jednom místě do prostoru se zakulacující člověk, člověk s vystouplým břichem].²⁴ V místních jménech Chovdského ajmaku se vyskytlo jméno sladkovodního jezera *Cu'nhel* [Hluboká tůň (s vodním vírem)], jméno řeky *Co'nhol* [Tůňkovitá (řeka)] a jméno horského hřebenu *Co'nholiin nuruu* [Hřbet Tůňkovité, Hřbet Co'nholu], poblíž řeky *Co'nhol*.

Tvar pravidelného oblouku popisuje výraz *tu'ntger* či *tu'mtger*, sloveso *tu'ntiuh* pak nese význam „vystoupě se oblit v pravidelném tvaru oblouku“. Motivaci vzniku místního jména horského hřebene *Tu'mtiin nuruu* [Klenoucí se hřbet, Hřbet deseti tisíců] lze podle Luvsandorz'e vysvětlovat dvěma způsoby, buď je odvozeno od slovesa *tu'ntiuh* a popisuje kopec tvaru klenoucí se duhy, nebo je odvozeno od výrazu *tu'mentee* [deset tisíckrát], což je méně pravděpodobné. Od stejného slovního kořenu *tu'm* či *tu'n* je odvozeno slovo *tu'mbeger* [vystupující kulatě nahoru, vyboulený, vypoulený], jehož význam se objevuje v názvu hory *Bayan Tu'mbe uul* [Bohatá vypoulená hora]. Ravdan našel výraz *tu'ntger* zaznamenaný ve spojitosti s mnoha kopci, horami a pahorky, což podporuje významový obsah vystouplého kulatého tvaru. (Ravdan 2008: 42)

Význam „vyčuhovat v prostoru, do prostoru“ nese sloveso *gozoih* a od něj je odvozeno přídavné jméno *gozgor* [vyčouhlý, vytáhlý], které se objevuje v místním názvu *Gomiin Gozgor uul* [Vyčouhlá / Trčící hora písků]. Slovo *gom* je zde výraz pro písek užívaný v mongolském lidovém prostředí, odvozený ze starého tureckého slova „*kum*“, jež se objevuje v názvech *Karakum* [Černý písek, Černé písky] a *Kyzylkum* [Červený písek, Červené písky].²⁵

Velmi produktivním je starý slovní kořen *go-*, vyskytující se ve slovech *hool*, *hovd*, *hooloi* a *hotgor*, označující podle Luvsandorz'e tvar koryta, kanálu, úžlabinu, ve slovech *hovol*, *hovil* nebo *ho'vol* méně či více oble zakulacený žlábek. Luvsandorz' se domnívá, že přestože slovo *hool* nese v moderní mongolštině význam jídlo, strava, nelze místní název venkovské usedlosti *Hool* odvozovat od tohoto významu, ale je možné uvést jej v souvislost se starým mongolským slovním kořenem **qobl*, etymologicky se vyvíjející v **qobl > qowl >*

²⁴ O tvoření onomatopoií viz Oberfalzerová 2009: 45-49.

²⁵ Srov. výraz *qum/ qom* v Древнетюркский словарь (Drevnetjurkiskij slovar') 1969: 455.

goul > *gool*, a vidět v něm význam kotliny, úžlabiny. Delší úzké údolí, úžinu či úžlabinu lze pojmenovat *hooloi*, přičemž toto slovo neneso význam „krk, hrdlo“, který díky tvarové podobnosti druhotně také získalo. Proto místní jméno *Zu'un hooloi* lze překládat pouze jako Východní úžina nebo Východní úžlabina. Také jméno řeky *Hovd* nelze překládat pomocí významu „toulec“, přestože tento význam druhotně nese, nýbrž pomocí významu „kotliny, kotlinovitý“. V představě Mongola vyvolává slovo *hovd* tvar kotliny či úžlabiny, ze stran lemované horami. Tento význam se objevuje i v místním jméně *Ho'vsgo'l*, které Luvsandorz' vysvětluje jako „*hotgort baigaa usnii ho'l*“ [v kotlině jsou ústí řeky]. Dalšími výrazy, vyskytujícími se často jako součást místních jmen jsou *honhor* [prohlubeň, proláklina], *hotgor* [úžlabina, úval, výduť], *ho'ndii* [dutina, prohlubeň, údolí, dolina] a *hu'nh* [okrouhlá prohloubenina ve svahu] nebo *hu'nher* [hlubší prohlubeň, proláklina]. Místní jméno *Hu'nhree* [Roklina, Kotel] bude pro svou tvarovou podobnost odvozeno od jmen *Hu'nh* [Kotel, Roklina, Hluboké údolí (v některých případech vymodelované činností ledovce)], označující velkou vydutou roklinu zvonovitého tvaru, související se slovy *honh* [zvon], *hu'nh* [kotliny], která svou zvukomalebností vyvolávají v mysli Mongola představu velkého vypouklého prostoru kotlovitého typu, u *hu'nh* trochu užšího a uzavřenějšího tvaru. S tímto významem souvisí i sloveso *hu'nhiih*, které nese význam „mít v rovině vydutý tvar“.

Velmi zajímavé je místní jméno *Bambagariin hotgor* [dosl. Měkká naducaná kotliny / úval, Úval mokřadu / slatí], sestavené ze dvou *du'rsleh u'g* – „obrazomalebných slov“. Slovo *hotgor* označuje jak je již výše zmíněno úval, úžlabinu, kotlinu, slovo *bambagar* je odvozeno od slovního kořene *bam-*, které spolu se slovním kořenem *bim-* nese význam měkké naducané hmoty, která se mírně příjemně houpe, jako když člověk jde po mokřadu. Slovem *bambalzuur* se označují blata, bažinatá či močálovitá oblast, kde se s člověkem při chůzi houpe země, *bambalza-* [houpavě se pohybovat na močálu]. Označení se dá užít i při popisu lidských rtů, měkké a tlusté rty se označují jako *bambagar uruul*.

Pomístní jméno hory *Yarh uul* [Zubatá hora, Hora se zubatým hřebenem, Rozeklaná hora], vzniklo pravděpodobně odvozením od slovesa *yarai-*, s významem ostře vystupovat, trčet do prostoru, a tvaru *yaralza-*, popisující mnoho opakovaně za sebou ostře vystupujících předmětů vedle sebe či hřebenovitě čnějících vrcholků.

Proudící, bystře tekoucí proud vody, protékající přirozeně v zákrutách krajinou, popisuje sloveso *zavha-*, které nese i význam potulovat se sem a tam a mohlo být inspirací pro pojmenování řeky *Zavhan* [Ubíhající, Plynoucí, Tekoucí, Proudící], přenesené posléze i na místní jméno sumu a ajmaku *Zavhan*. Podobná motivace při tvoření názvů řek se

vyskytuje na českém území. Jméno řeky Jizera vzniklo pravděpodobně ze starého indoevropského kořene **eis/ -ois/ *-is* s významem „bystře proudit, prudce se pohybovat“. Na území Evropy, obývaném původně Kelty, se podobně utvořené názvy řek (*Isar, Isèr, Ijzer*) také vyskytují. Do slovanského prostředí se dostalo jméno prostřednictvím germánských kmenů a dokladem častého pojmenování vodních toků slovy s významem „hbitý, bystrý“ lze nalézt v pomístních jménech Bystřice, Bystřina, Bystřička. Tento význam nese i indoevropský kořen **Aga, *Agira, *Agara*. Na území dříve osídlených Kelty se vyskytují hydronyma *Eger, Aire, Ogre, Oegre*, na českém území se zachoval v pomístním jménu Ohře. Význam „divoká, dravá řeka/ voda“ nese i hydronymum Vltava, odvozené ze starogermánských kořenů *wilth* (dravý, prudký, divoký) a *-ahwa* nebo *-aha* (voda, proud, řeka). (Malenínská 1995: 286-288)

Mongolští nomádi si všímají výlučné kvality míst a jejich odlišnosti vůči jiným místům v okolí. Tyto patrné znaky míst se snaží zachytit v místních a pomístních jménech, která poté slouží k dobré orientaci v krajině. V místních a pomístních názvech se vyskytují výstižná označení kvality či tvaru jako například *baga* [malý], *zadgai* [rozevřený, otevřený], *ih* [velký], *o'ndor* [vysoký], *halzan* [holý, bez porostu], *s'ovh* [špičatý, ostrý, zahrocený], *tovgor* [vystupující, vypouklý, zvýšený, vyvýšený], *havc'ig* [zploštělý, zploštěný], *huurai* [suchý, vyschlý], *mo'st* [ledový, zledovatělý], *to'grog* [kulatý], *salhit* [větrný], *o'l* [lysý], *bu'duun* [tlustý], *to'mort* [železný, železitý], *byachan* [maličký], *gas'uun* [hořký], *duguin* [kulatý] či *hu'iten* [studený, chladný], která se mohou řetězit za sebe nebo následovat za označením barvy či číslovky.

3.2.4 (Po)místní jména obsahující v názvu určení směru a polohy

Určení směru a polohy se objevilo v téměř devíti procentech zkoumaných geografických názvů. Především se jedná o výrazy *hoid* [sever, severní, zadní], *urd* [jih, jižní, přední], *baruun* [západ, západní, pravý], *zu'un* [východ, východní, levý], *ard* [vzadu, zadní, na severní straně], popisující polohu místa z hlediska světových stran. Nelze vyloučit, že tato označení mohla být vybrána s ohledem na jiné přírodní útvary v okolí a vztahují polohu vůči nim.

Další významovou skupinu tvoří označení polohy, *hu'is* [centrální], *dund* [střední], *zereg* [paralelní, soutoký], *ex* [počáteční, počátek], *dood* [spodní, dolní], *hayaa* [lem, spodní

okraj, úpatí], popisující centrální, počáteční či okrajovou polohu vůči krajině a jiným přírodním úkazům.

Stejná motivace je patrná i v českém hydronymu Metuje, jméno řeky je odvozeno od indoevropského kořene **medh-* s významem „prostřední“. Řeka Metuje je mezi Úpou a Orlicí „prostřední řekou“, její původní jméno *Medhuje* se lidovou výslovností posunulo do tvaru Metuje. (Malenínská 1995: 286)

Označení směrů, světových stran a polohy se mohou doplňovat a řadit za sebe, v tomto případě je zajímavé místní jméno venkovského sídla *Zeregiin eh*, v němž Luvsandorz' spatřuje dva možné významy. Genitivní koncovka *-iin* ukazuje na možnost, že v blízkosti osady se nachází pohoří *Zereg* [Paralelní, Souvrstvý], tvořené několika za sebou následujícími skalními stěnami či kopci, jejichž nejvyšší, první či jakýkoli jeden vrcholek může být označen jako *eh*, odvozený název osady potom jako *Zeregiin eh* [Vrchol souvrstvých/ paralelních stěn]. Pokud by pod takovým pohořím vytékal pramen řeky, mohl by být dalším možným vysvětlením místního jména, které by se v tomto případě dalo přeložit jako „Pramen u pohoří Souvrstvého“.

Specifickým označením je výraz *ho'doo*. Toto slovo nese v moderní mongolštině význam „venkov“. Ovšem jako součást místních a pomístních jmen vyjadřuje polohu vůči toku v krajině. V mapě Chovdského ajmaku se objevuje název studny *Ho'doo hudag*. Označení pravděpodobně nese význam pro studnu, která se nachází několik desítek kilometrů od vodního toku, směrem kolmo od proudu vody, v neobydlených místech, kde se začíná zvedat step. Pro člověka, stojícího u vodního toku, se takové místo jeví jako prostor nahoře na horizontu. Název místa tedy může být přeložen jako „Příčně kolmo na proud toku v dáli na horizontu se nacházející studna“. Podobný význam nese označení *ho'ndlon* [napříč, příčně], které v místních jménech nese význam „na horizontu“. Místní jméno *Ho'ndlon Cahiriin hudag* by se tedy dalo přeložit jako „Křemenná studna na horizontu“ nebo „Studna v dáli nahoře příčně od toku u (hory) *Cahir* [Křemen]“.

Mezi dalšími výrazy, popisující polohu a místní určení krajinného útvaru a tvořící část místního jména se vyskytují: *adag* [konec, ústí řeky], *ar* [zád, sever], *aral* [ostrov, spodní část], *gadar* [vnější vrstva], *zah* [okraj, kraj], *o'vor* [přední strana, jižní strana], *tu'ruu* [začátek, počátek], *hayaa* [spodní okraj, kraj, okraj, úpatí], *ho'voo* [okraj, kraj, hranice, mez, břeh] a *enger* [přední strana, svah / klopa, límeček dělu].

3.2.5 (Po)místní jména obsahující označení částí těla nebo vnitřních orgánů, produktů spojených s chovem zvířat

S představou toho, že příroda je živá entita, a tak i pohoří, jednotlivé hory, skály, kameny, potoky i jiné krajinné útvary jsou živé, souvisí hojný výskyt pojmenování těchto přírodních útvarů pomocí označení částí těla či vnitřních orgánů. Vztah člověka k přírodě odráží i způsob popisu jednotlivých částí přírodního útvaru. Řeka je od svého proudu až po ústí nazývána jako jeden živý organismus, jehož části jsou označovány stejně jako části těla zvířete či člověka. Jako *goliin eh* [počátek řeky, pramen řeky] je většinou označována oblast několika desítek kilometrů kolem hory, kde se nachází prameniště jednoho či více vodních toků. Počáteční část toku, od pramene do zhruba sta kilometrů po proudu toku, se nazývá *goliin tu'ruu* [počátek, hlava řeky] nebo *goliin tolgoi* [hlava řeky]. Následná část po proudu toku, čítající podle délky toku několik desítek až stovek kilometrů, se označuje jako *goliin bie* [tělo řeky] nebo *goliin dund* [střed řeky]. Poslední část toku, několik desítek kilometrů před ústím až k ústí řeky, je označována jako *goliin adag* [konec řeky] nebo *goliin ho'l* [noha řeky]²⁶. Jednotlivá označení se nevztahují pouze na tok, ale zahrnují a popisují i břehy vodního toku a přilehlou krajinu.²⁷

Mongolští pastevci jsou velmi dobře obeznámeni s anatomii těl zvířat a přicházejí často do styku s vnitřními orgány chovného dobytka nebo lovených divokých zvířat, proto pojmenování obsahující části těla se nejspíše vztahují ke zvířecím, méně často ovšem také k lidským vnějším a vnitřním orgánům. Připomíná-li určitý krajinný útvar svým tvarem a podobou, někdy taktéž zbarvením, část lidského či zvířecího těla, může se v jeho názvu taková podobnost odrazit. Z výzkumu C'. Batsu'rena (2007: 76-109) vyplývá, že se v geografických názvech vyskytují jak obecná jména částí těla, jako například *tolgoi* [hlava], *c'ih* [ucho], *hamar* [nos], *nu'd* [oko], *duh* [čelo], *magnai* [honor. čelo], *hu'zuu* [krk], *seer* [hrudní páteř], *uuc nuruu* [kost křížová], *su'ul* [ocas], *hondloi* [zadek koně], *gedes* [břicho], *heel* [zárodek, embryo dobytka], *hevel* [břicho], *suga* [podpaží], *cavi* [slabina], *ho'l* [noha], *s'uir* [nožička – spodní část nohy s kůží], *tagalcag* [spěnka, spěnková kost], tak i specifická označení, která náležejí vždy jen jedné skupině z *tavan hosuu mal* [dosl. zvířata pěti čumáků, patero druhů dobytka – koně, velbloudi, hovězí dobytek, ovce a kozy].

Z celkového počtu výrazů v místních jménech Chovdského ajmaku zaujímají označení částí lidských a zvířecích těl něco přes sedm procent.

²⁶ Srov. Oberfalzerová 2006: 43-47.

²⁷ Oberfalzerová (2006: 44) popisuje také výrazy, které se váží k personifikaci jezer, u nichž lze rozpoznat *nu'd* [oko] či *hu'is* [pupík] a další části lidského těla, rozpoznatelné na toku řeky.

3.2.5.1 Části těla

3.2.5.1.a Vnější části těla

Mezi obecná jména částí těla, která se často vyskytují v místních názvech a vztahují se nejčastěji k označení hor a kopcovitých krajinných útvarů, patří *am* [ústa / údolí, rokle], *boom* [nárt], *buluu* [boule, uzlina, hrbol, hrbol kloubní], *guya* [stehno], *duh* [čelo], *del* [hříva], *zoo* [kříž, bedra], *nuruu* [záda, hřbet], *o'vdog* [koleno], *serven* [od *servee* – hřbet, ploutev; výčnělek], *suga* [podpaží / podhůří], *su'ul* [ocas, ohon], *seer* [hrudní obratle, hrudní část těla], *tolgoi* [hlava], *tohoi* [loket], *havirga* [žebro], *haz'uu* [bok, strana], *hamar* [nos], *hooloi* [krk, hrdlo], *hos'uu* [čumák, čenich, tlama, rypák, zobák], *ho'ovor* [žíně], *huruu* [prst], *s'anaa* [líce, lícní kost] a *s'il* [zátylek].

Označení *hooloi* [krk, hrdlo] a *hos'uu* [čumák, čenich, tlama, rypák, zobák] se vztahují na specifický tvar přírodního útvaru a byly popsány v předchozí kapitole číslo 2, týkající se tvaru přírodních útvarů.

Dlouhá řada hranatých, ostrých výstupků, skalek a kamenů, které jsou seřazené za sebou a jeví se zdáli jako „hříva“ v okolní krajině, se pomocí tohoto slova přeneseně označuje jako *del* [hříva] a může být takto i pojmenována *Del* [Hříva]. (Batsu'ren 2007: 86)

Zastřižnutá, upravená hříva koní *soilgo* slouží jako přirozená podložka pod houni, takže nedře koni do zad a nevypadávají mu žíně z hřívy, proto koním určeným k jízdě se hříva často zastřihuje. Za krásnější je ovšem považován přirozený vzhled koně s dlouhou hřívou rozčuchanou větrem *sogsoo* [chomáč hřívy na hlavě koně, který je rozčuchaný, neupravený, nečesaný, neuspořádaný, zpřeházený], která pomáhá odhánět mouchy, zároveň ale přes prameny hřívy na hlavě, spadající do očí, špatně vidí. Tyto dvě rozdílné možnosti vzezření hřívy se odrážejí i v místních názvech pro útvary podobného tvaru ve jménech *Sogsoo* [Čupřina, Chomáč], *Soilgo* [Zastřižený (porost), Uspořádaný (stejněměrně), Upraveně rostoucí]. Pro kštici na hlavě koně se užívá výrazu *ho'hol*, pokud má kůň čupřinu hustou a bohatou, může být označen jako *ho'holt* [čupřinatý (s pěkným chocholem)]. Proto místo, kde se pasou takoví koně, nebo hustě zarostlé území může dostat jméno *Ho'holt* [Čupřinatý], někdy modifikované v nářečí jako *Go'hol*. Od podobného výrazu *s'anh*, který nese několik významů pro různé druhy porostu vlasů a úpravy hřívy koně, je odvozeno několik tvarů místních jmen. Ta se používají pro pojmenování strání, su'ovišť, kamenných polí, vrchů a hřbetů, porostlých na některých místech stromy, křovisky, trsy čimišníku a pelyňku. (Batsu'ren 2007: 90)

V krajině se ovšem objevují i holá, neporostlá místa v jinak hustém porostu. Neobvyklé a řídké se vyskytující jméno pro takové místo může být *Huih* [Skalp], *Huihnag* [Skalпованý, Skalповitý (vyznačující se rysy skalповání)].

Krátké, vystouplé výrůstky kulatého tvaru, které se při chůzi pohupují a visí dolů na krku koz a ovcí, zřídka i koní, se nazývají *molcog*. Proto osamělé menší zakulacené kopce v páru v jinak rovné krajině mohou být pojmenovány *Molcog* [Výrůstky, Výčnělky]. Často jsou to písečné útvary, které během větrné bouře vytvářejí spolu se sněhem kulovité útvary, udržující i po roztátí sněhu svůj tvar.

Co do počtu zaznamenaných případů je velmi produktivním slovem *bo'h* [hrb velblouda], od kterého jsou odvozena místní jména *Bo'h* [Hrb], a součásti jmen *Bo'ht* [Hrбатý], *Bo'htnii* [Hrбатý, Hrbolatý, Hrбатého, Hrbolatého].²⁸ Také označení pro velbloudí hrb, který nemá vzpřímený tvar, ale převisle leží na velbloudových zádech *leg* se objevuje v místních názvech skal a kopců *Leg* [Povislý hrb], *Legiin* [Hrбатý, Hrbolatý (ve tvaru povislého hrбу)], které ho svým tvarem připomínají.

Úbočí, spodní boční část hory přecházející ve step se může označit slovy *guya* [stehno], *hacar* [tvář, líce] nebo *s'anaa* [líce, lícní kost], proto se mohou tato slova vyskytovat i jako součást místních jmen. Oproti tomu boční část hory pod hřebenem, vyšší úbočí se může označit výrazem *tas'aa* [bok, kyčel], doloženým i v místních názvech pojmenováním *Tas'aa* [Bok, Kyčel].

Nahromaděný tuk na břichu, převislý tuk pod břichem označuje slovo *harvin*. Od něj odvozené přídavné jméno *harvint* s významem tlustý, silný, široký, navrstvený do tloušťky inspirovalo užití jména *Harvint* [Pupkatý, Břichatý] jako součást jména pro šikmě se svažující skálu, útes, průsmyk, horu či kopec, které vznikly nahromaděním mnoha tenkých vrstev příslušné horniny na sebe. Také části bylin a stromů, na kterých je patrná vrstevnatá struktura, mohou být takto označovány.

Horské údolí je metaforicky označováno jako *uuliin am* [dosl. ústa hory], v návaznosti na to může mít údolí nebo rokle, sevřená mezi dvě skály nebo kopce své *zaviz'* [koutky úst]. Takto jsou tyto po stranách stojící a údolí lemující vyvýšeniny označovány a místo, kde údolí začíná, může být jako *Zaviz'* [Koutky úst] pojmenováno.

V Ho'vsgolském ajmaku sumu Galt se nachází řada skal, s ostrými skalními výčnělky, následujícími těsně za sebou, pojmenovaná *Temeen hu'zuu* [Velbloudí krk]. Jméno *Hu'zuu* a jeho odvozené tvary jsou často se vyskytujícími místními jmény.

---

²⁸ Oproti ojedinělým výskytům jména *Borvit* nebo *Amruu* byla jména odvozená od slova *bo'h* zaznamenána v 52 případech. (Batsu'ren 2007: 85)

V názvech se objevuje jméno *Omruu* [Hrudník] a odvozeniny *Omruunii* [Hrudníkovitý, Hrudní, Hrudníku], utvořené od výrazu *omruu*, který nese několik významů. Používá se k označení hrudní oblasti v okolí kosti hrudní u dobytka a koní, ale také u ptáků, dále k označení bílé srsti, rostoucí v oblasti pod předními tlapami navazující na hrudník, například u medvěda, a také k označení volné kůže, visící pod krkem skotu a přiléhající na hrudník – *omruu*. Batsu'ren (2007: 87) v této souvislosti upozorňuje na možnou fonetickou záměnu se slovem *Amruu* [Vřed, Bolák] a vyslovuje názor, že motivace k pojmenování místa bude souviset spíše se skotem s převislou kůží nebo tvarově či zabarvením připomínající hrudní oblast těla než s názvem nemoci.

V ajlech, kde mají lidé velký užitek z dojení mléka a jsou vyhlášenými v tomto oboru i v okolí, se může v krajině objevit pojmenování útvaru názvem *Ho'h* [Struk, Bradavka], motivovaný tvarovou podobností a snahou o pochvalu a úctu kraji.

Součástí místních jmen *Su'ult*, *Su'ultiin* [Ocasní, Oháňkový, Koncový, Poslední], odvozená od slova *su'ul* nesou dva významy. Mohou být pojmenována podle podobnosti s ocasem, oháňkou, například pro svůj porost na části území, nebo se spojují s významem koncové, zadní části, který je přenesen a odvozen od významu ocas – koncová zadní část zvířete.

V seznamu sesbíraných geografických názvů se vyskytuje i jméno *Servee* [Hřbet, Výčnělek, Výrůstek], odvozeného pravděpodobně od slova *seer* [hrudní obratle], jehož význam se používá také v souvislosti se hřbetem vodních živočichů a na něm se vyskytujícími výrůstky – ploutvemi.

Pro své vyjádření specifického plochého tvaru jsou často používaným vhodným pojmenováním pro zploštělé hory, kopce, skály a balvany jména *Tavag* [Tlapa, Chodidlo velblouda] a odvozené tvary, utvořené od označení pro ploché, měkké chodidlo velblouda *tavag*. Toto slovo označuje také talíř, plochou miskou, a je těžké určit, který ze svých dvou významů neslo původně. Časté jsou také místní jména, obsahující označení *tuurai*, *turuu* [kopyto] a jeho odvozeniny, jako například *Tuurai* [Kopyto]. Poslední v dlouhé řadě hor či kopců za sebou mívá jméno *Su'ul tolgoi* [dosl. ocas hlava, Poslední vršek], první kopec v dlouhé řadě za sebou pak pomocí označení slovem *tu'ruu*, tím se označuje také přední část hlavy dobytka, nejvíce pak tlama ovcí. (Batsu'ren 2007: 88)

Pojmenování krajinných prvků slovy *S'iir* [Nožka], *S'ilbet* [Bércový, Holenní], odvozeninami z podstatných jmen *s'ilbe* [holeň, bérec] a *s'iir* [nožka, spodní část nohy s kůží] implikuje pozitivní význam schopných, silných a mocných vlastností. (Batsu'ren 2007: 90)

Místům, která připomínají svými výstupky nebo celkovým vzezřením tvar rohů, se říká *Ever* [Roh, Rohy]. U jednotlivých druhů zvířat se označení pro rohy *ever* liší podle jejich tvaru a zakřivení, posazení na hlavě a délky. Mnohé tyto výrazy sloužící k popisu rohů koz, krav a býků mohou inspirovat místní obyvatele k pojmenování podobně tvarovaných objektů v krajině.

3.2.5.1.b Kosti

Typickým zástupcem jména, odvozeného od názvu kosti je *Havirga* [Žebro], metaforicky přenesený význam kosti na boční táhlý terénní výstupek nebo malý boční hřeben je dobře známý a užívaný i v českém kulturním prostředí. V Mongolsku se pro takový terénní útvar velmi podobně užívá i označení *s'anaa* [líce, lícní kost].

Mezi místními názvy se objevilo jméno *Borvit* [Hlezenní], které je odvozeno od slova *borvi* [hlezn].

Batsu'ren (2007: 85) napočítal čtyřicet šest případů výskytu místních jmen *Buraa* [Koncová část žebra, ale i Houština, Houští, nebo Vrba] a jeho odvozenin. Výraz *buraa* označuje koncovou část žebra, kterou se žebro napojuje na hrudní kost, Cevalův slovník (1966: 108) uvádí „*havirganii tolgoi tal*“ [dosl. hlava žebra, začátek žebra], ale také význam ve smyslu označení místa v krajině, které je hustě porostlé křovisky a podrostem „*uuliin buraa*“ [houština na hoře, zarostlá část kopce]. V některých krajích zastupuje tento výraz slovo *burgas, burgaas* [vrba]. Batsu'ren se proto domnívá, že takto budou přednostně nazývána místa v krajině, která jsou hustě zarostlá nebo kde se vyskytuje hodně vrb, spíše než že by se označení vztahovalo na část žebra, ale ani to se nedá vyloučit.

Jména *Dal* [Lopatka] a jeho tvary, se vztahují k označení kosti lopatky slovem *dal*. Kost lopatky je pro Mongoly kulturně významný předmět. Při velkých oslavách se kost i s masem klade na stůl jako sváteční pokrm, zároveň ale platí, že je kost předmětem uctíváním, a tak platí „*Dalnii yasand s'u'd hu'rgeh ceertei*“ [Dotýkat se zuby lopatky je zapovězeno] . Od dávných dob se z této kosti věštilo. Věštec, který kost lopatky nahřívá, a pak ze vzniklých prasklin věští, se označuje jako *dalc'*. Výraz *dalan* má úzkou spojitost s lopatkami koní, neboť označuje oblast kolem lopatek a pod nimi a také tuk na části těla pod lopatkami. Odtud má svůj původ úsloví přející blahobyt a dobrý rok „*Daaga dalantai*“ [Ročci (roční hříbata) ať jsou tuční]. Opomenout nelze ani další význam, slovem *dalan* se nejprve označovaly mělčiny a přechody řek, brody, které byly vhodné k jejímu překonání. Později se význam rozšířil a začal být užíván i pro přehrady, násypy a jezy. O tomto významu pro místní jméno *Dalan* a další od něj odvozená jména by bylo možné uvažovat,

kdyby se týkalo území v blízkosti přehrady nebo jiného s tímto významem souvisejícího místa. Pro prostředí tradičního kočovného života, kterým Mongolové žijí, se zdá vysvětlení jmen v souvislosti s kostí lopatky či v návaznosti na přání tučných hříbat a hojnosti v novém roce patřičnější.

Užije-li se k pojmenování části krajiny jmen *O'vc'u'u* [Hrudní kost, Prsní kost] a jeho tvarů odvozených od slova *o'vc'u'u* [hrudní kost, prsní kost], souvisí jméno s centrálním umístěním krajinného útvaru nebo části, rozdělující krajinu na dvě stejné části, současně s významem důležitého prvku v krajině. (Batsu'ren 2007: 87) Pro oblast kolem hrudní kosti používají Mongolové označení *hersen*, *o'vc'u'unii hersen* [hrudí], nejčastěji v souvislosti úpravy této části hrudníku ve vařený pokrm, který nesmí chybět u svátečního stolu. Místní jména *Hersen*, *Hersent* [Hrudí] mohou mít podle Batsu'rena (2007: 90) mimo již zmíněný výraz souvislost i s výrazy *hyar* [horský hřeben], a to na základě fonetických změn a nářečního užívání výrazu. Taková možnost by ovšem musela být konfrontována s názory rodilých mluvčích v souvislosti k konkrétními případy pojmenování krajinných útvarů tímto geografickým jménem.

3.2.5.1.c Vnitřní orgány

Delu'u [slezina], *hodood* [žaludek] nebo *gu'zee* [bachor přežvýkavých zvířat] jsou označení vnitřních orgánů, inspirující svým tvarem k častému pojmenování okolních krajinných útvarů jmény *Delu'u* [Slezina], *Hodoodnii* [Žaludkovitý, Tvaru žaludku], *Gu'zeelein* [Bachůrkatý] a *Gu'zeetiin* [Bachorovitého]. Mongolové si všimají u vnitřních orgánů také barvy, *uus'ig* [plíce] a *eleg* [játra] jsou orgány, které se v souvislosti se svou barvou či tvarem často vyskytují v lidových příslovích. Ve výskytu místních jmen jsou výrazy *uus'ig* [plíce] a *eleg* [játra] hojně zastoupeny, výrazem *uus'ig* se označují krajinné útvary ve spojitosti s červenou barvou a výrazem *eleg* s červenou či hnědou barvou.

Zvláštěností je pojmenování místa jménem *Ums* [tlusté střevo koní] a jeho tvary *Umsnii*, *Umsiin* [Tvaru tlustého střeva koní].

Slovo *givaan* neoznačuje přímo některý z vnitřních orgánů, ale vztahuje se k žaludku, neboť se používá k pojmenování žlučových nebo žaludečních kamenů, usazeniny, která je tvořena částicemi písku, země a kamínků. Takto vzniklý žlutý kámen lze občas nalézt v žaludku čerstvě poraženého skotu. Místo pojmenované *Givaan* [Kámen, Žlučový kámen] evokuje představu tvaru a zbarvení těchto kamenů. (Batsu'ren 2007: 85)

3.2.5.2 Význam produktu, který se získává ze zvířat

Pojmenováním *Arist* [zkráceně od *aristai*, kožešinový, kožený] nebo *S'ir* [Kůže] může být označeno místo, kde se chová dobytek, od něhož lze získat dobrou kůži, kožešinu *aris* [kůže, kožešina] či *s'ir* [kůže (velkého dobytka, vysoké zvěře)]. (Batsu'ren 2007: 84, 90)

Méně časté je jméno *Gos* [Kožka (tvaru jako kůže z holeně nožičky zvířete)], odvozené od slova *god* [kůže z holení čtyř nohou zvířete], změněného v západních nářečích v *gos*. Tato část stažené kůže se používá jako materiál k ušití čepice nebo bot.²⁹

Volná kůže kolem hrudníku zvířete a kožený provaz, připevněný ke stehnům dobytka táhnoucího vůz a rohům nebo spodní části vozu, se označují stejným výrazem *s'alan*. Místní jméno *S'alan* [Kůže (volná, povislá)] může souviset také s označením *s'alant*, *s'alantai er u'her*, používaného pro býka, vykrmovaného na maso. (Batsu'ren 2007: 90)

V místních názvech Chovdského ajmaku se opakovaně objevil název hor, odvozený od podstatného jména *argal* [sušené dobytčí lejno používané na topení] – *Argal uul* [Hora Argal, hora Lejno], *Argalantiin Har uul* [Černá hora (pohoří) s argalem, Černá hora Argalového (pohoří), Lejnového (místa s dostatkem lejn)] motivované tvarem dobytčího lejna nebo jeho hojným výskytem v dané oblasti.

3.2.5.3 Význam nemoci

Batsu'ren uvádí i jeden potencionální případ pojmenování místa podle nemoci, kterou byla zvířata na tomto místě stížena. Jedná se o území, kde v hojnosti roste čimišník, který při velké konzumaci způsobuje dobytku (hlavně kozám) při přežvykování boláky v tlamě, *maliin am amruutah* [dosl. tlama dobytka nepříjemně „zbolákovatí“, v tlamě se udělají vředy]. Vyvozuje z toho, že místa, na kterých jsou zvířata stížena nemocí *amruu* [afly, ústní vředy], mohou být pojmenována podle této nemoci *Amruu* [Bolák, Vřed, Afta]. Zároveň ovšem dodává, že je velmi neobvyklé, aby se místo pojmenovalo podle nemoci zvířat, která se na daném území pasou, neboť jména nemocí se nevyslovují, aby se neduh nepřivolal a dobytek se před ním ochránil. (Batsu'ren 2007: 84) V Batsu'renově materiálu sesbíraných místních jmen se tento název vyskytl jen jednou, jeho použití si autor vysvětluje tím, že místní lidé nepovažovali tuto nemoc za příliš vážnou hrozbu pro dobytek, a proto se nebáli pojmenování užít. V komentáři k výrazu nabízí i další vysvětlení, které zohledňuje možnost záměny. Původně se mohlo jednat o název *Omruu* [Hrudník], odvozené od výrazu *omruu*, který nese několik významů, jak jsem uvedla výše.

²⁹ V jasném písmu (*tod u'seg*) jsou boty označeny slovem *godoso*, odvozeného od *gos*, *god*, materiálu, z něhož se šily. (Batsu'ren 2007: 85)

Luvsandorz' považuje za pravděpodobnější druhou možnost výkladu jména s ohledem na skutečnost, že pojmenovat místo slovem s významem nemoci by mohlo podle tradičního mongolského přesvědčení vyvolat rozčilení a zlobu u daného „pána místa“, a proto je velmi nepřesvědčivé uvažovat s takovou možností. Také zkušenost s hojným výskytem místních jmen, odvozených podle tvarové podobnosti s částí zvířecího těla, podporuje druhou možnost výkladu.

V mapě Chovdského ajmaku se mimo některé již výše uvedené výrazy objevují také *zu'rh* [srdce], *tagnai* [patro v ústech] a *hu'is* [pupík, pupek]. Výraz *hu'is* nemusí označovat jen centrální polohu některého krajinného útvaru, ale může vjadřovat i tvar místa, například v místním jméně nízkého kopce *Hu'isiin Zadgai Hu'ren tolgoi* [Hnědý vršek u pupku prameniště] vyjadřuje kruhový, kulatý tvar prameniště *zadgai*, jakýsi „pupík“ mnoha pramenů, z něhož vyvěrá malá široká říčka. Hora pojmenovaná *Tagnain uul* [Hora patra, Patro] je většinou strukturně složená z mnoha vodorovných vrstev horniny a připomíná tak strukturu anatomického horního patra.

3.2.6 (Po)místní jména spojená s označením minerálů a hornin

Některá místní jména jsou při svém vzniku motivována minerálním složením skály či půdy, na níž se krajinný útvar nachází, obsahují výraz, označující druh nerostu či horniny, který krajinný útvar utváří. Častým výrazem takových místních jmen je *davs* [sůl], *hu'rem* [čedič] či *cahir* [křemík] nebo *cahiur* [křemen].

Zvláštním jménem je název řeky *C'igertei* [Pazourkovitá, (s výskytem mnoha) Pazourků], odvozený podle mínění Z'. Luvsandorz'e od starých označení *c'iger*, *c'igs*, *c'inker*, *c'ingis*, *c'ingel* pro pazourek, užívaný v době kamenné jakožto součást nástrojů a zbraní. Tento kámen byl používán i v pozdějších dobách šamany při obřadech a je mu dodnes připisována zvláštní silná moc. Jako pozůstatek uctívání posvátných mocných kamenů se do dnešních dob uchovalo osobní jméno *C'uluu* [Kámen] a víra, že dokáže chránit svého majitele od zlých sil. Dle názorů Luvsandorz'e jsou od těchto starých názvů pro pazourek odvozena také místní jména *C'ingis uul* [Hora Pazourek], neprávem spojována s nejslavnějším mongolským vládcem Čingischánem, a hora *C'ingeltei* [Pazourkovitá], nacházející se v těsné blízkosti hlavního města Ulaanbaataru.

3.2.7 (Po)místní jména související s historickým i současným osídlením

V některých geografických názvech a místních jménech se odráží historické události, které se na daném místě odehrály. Podobně jako mohou být oblasti, kde se těžily nerostné suroviny, označeny jmény, které s touto činností souvisí, mohou se objevovat v místních jménech slova, dokládající osídlení, pro uživatele historické i současné události a lidskou činnost v dané oblasti. V geografických názvech se objevují slova jako *balgas* [ruiny, rozvaliny, zříceniny], *bosgo* [práh], *buuc* [stanoviště], *dugan* [malý chrám, chrámek], *o'volz'oo* [zimoviště], *suvarga* [pagoda], *suudal* [sedadlo, stolec, místo k sezení], *suuri* [základ, základy, podstavec, stojan], *talbai* [plocha, náměstí], *tuuri* [rozvaliny, pozůstatky, zbytky], *uurhai* [důl, šachta], *haruul* [hlídkovací věž / hora, rozhledna, strážný, hlídač], *has'aa* [ohrada, plot, oplocený prostor, dvůr], *hiid* [klášter], *hu'ree* [klášter, klášterní komplex], *herem* [pevnost, hradba, stěna], *s'al* [podlaha], *s'iree* [stůl, trůn].

V přívlastkovém rozvíjení podstatných jmen se objevily názvy čtyř kmenů - Barlag, Baarin, Myangad a Tangad. Podle Luvsandorz'e se váže jedna z možných variant vzniku rodového jména Baarin ke slovu *baaran*, což je eufemistické pojmenování dítěte ve smyslu „pokakánek“. Mezi zástupná eufemistická označení dětí se vedle *s'eeren* [počůránek], odvozeného od slovního spojení *s'eestei hu'uهد* [dítě s močí, močící dítě], řadí i označení *baaran* [pokakánek], odvozené od *baastai huuهد* [pokakané dítě, dítě vylučující výkaly].

3.2.8 (Po)místní jména obsahující v názvu výraz pro barvu, zbarvení

Početně velmi hojně zastoupené jsou výrazy barvy či zbarvení, tvořící součást místních či pomístních jmen. U místních názvů mapy Chovdského ajmaku se objevují ve více než 23 procentech všech výrazů. Mimo přímých označení základních i odvozených barev jako *buural* [šedý, šedivý, prošedivělý, stříbřitý], *ulaan* [červený], *har* [černý], *ho'h* [modrý], *hu'ren* [hnědý], *cagaan* [bílý], *cenher* [světle modrý, blankytně modrý] a *s'ar* [žlutý] se objevují označení odvozená od drahých kovů *altan* [zlatý] a *mo'ngon* [stříbrný].

Méně časté, ale v mongolském kulturním prostředí tradičně užívané, jsou výrazy odvozené od barvy srsti domácích či divokých zvířat, obzvláště zbarvení koní. Takových výrazů je velmi velké množství, mezi nejčastěji se vyskytující patří *alag* [pestrý, pestrobarevný, strakatý], *bor* [šedý, šedivý, sivý], *haltar* [hnědý s nažloutlými skvrnami] či *hongor* [světlehnědý plavý]. V souvislosti se skalami a horami, částečně porostlými rostlinami, se často užívá výrazů *o'ngot* [barevný, vícebarevný], *coohor* [pestrý, strakatý pestrobarevný], *ereen* [pestrý, strakatý, pestrobarevný]. Tyto výrazy ve spojitosti s jezerem,

horou či skálou označují přírodní útvar, který sám či jehož jedna část se jeví vůči okolí jako barevně výrazně odlišná.

Nejčastější motivací mluvčího pro pojmenování přírodního útvaru pomocí výrazu barvy je samotné zbarvení části či celého přírodního útvaru. Smyslové rozlišení barvy a jejího určení se může lišit od evropských konvencí. Jako *ulaan* [červený] mohou být označena místa s rezavou, načervenalou půdou, horninou či skalním útvarem, ale také místa porostlá stromy a keři s červenými listy či květy. Může se jednat i o přírodní útvary, které by evropský pozorovatel označil jako primárně hnědé, s více či méně zřejmými červenými či oranžovými odlesky zbarvení. Označení *s'ar* [žlutý] může být použito pro světlehnědé, nažloutlé či žluté odstíny půdy, které by evropský pozorovatel označil jako hnědé. Nejvíce odlišná od evropského konvenčního vnímání barev je asi barva modrá – *ho'h*. V ustáleném slovním spojení *ho'h tenger* [modré nebe] označuje jasně modrou barvu. Ve spojitosti s označením hor a skal pak může označovat pouze modrý či šedavý odstín jinak hnědé, zelené, šedé či černé skály nebo hory.

Výrazy barvy mohou nést kromě významu určitého barevného popisu i významy symbolické. Například označení *cagaan* nese mimo význam „bílý“ i význam popisu sněžné hory, čistoty a uctívaného posvátného přírodního útvaru. Také místa v blízkosti vodních toků či přímo vodní toky mívají často jako součást pomístního či místního jména označení *cagaan* [bílý]. V mapě Chovského ajmaku tvoří přímo pomístní jméno slaných jezer nebo se vyskytuje jako součást jména venkovských osad, v jejichž blízkosti se nacházejí vodní toky, mokřiny a vrby, např. *Cagaanbulan* [Bílá zátoka / Bílý kout] nebo *Cagaanburgast* [Bílé vrboví]. Na českém území nese význam „bílý, světlý, čistý“ jméno řeky Labe, které je odvozeno od starého indoevropského kořene **albh-*, v němž došlo k významovému posunu od „bílý“ k „plynoucí, proudící“. Jméno Labe vzniklo přesmyknutím z germánského **Alba*, německy *Elbe*, a změnou formy z ženského rodu do středního. (Maleníšská 1995: 287)

3.2.9 (Po)místní jména odvozená od titulu

Místní nebo pomístní jména mohou nést ve svém názvu titul, takto označené místo je buď uctíváno místním nebo i širším obyvatelstvem nebo nazváno podle významného božstva, vládce, osoby a tím přebírá i vážený titul. Přestože se Luvsandorz' domnívá, že tímto způsobem pojmenovaných místních či pomístních jmen je velmi mnoho, v soupisu jmen z materiálu *Mongol gazar nutgün neriin zu'ild'ilsen toli* se vyskytuje pouze jeden výraz – *hairhan* [uctíváný, posvátný, milostivý], který se objevuje v celé řadě místních jmen. Výraz

hairhan slouží k označení významné uctívané hory, která má svého *savdag* – vládce hory, posvátný pán hory, a vyjadřuje úctu k hoře a pánu hory, kteří tvoří nerozlučnou entitu v představě mongolských nomádů o živé přírodě (*Hangai*).³⁰ V jistém smyslu se dá považovat za uctivé oslovení, označení či titul hory.

V mapě Chovdského ajmaku se mimo výraz *hairhan* vyskytují tituly *zaisan* [dzajsan], *han* [starý titul pro představené správce jednotlivých oblastí], *bogd* [bogd, světec, svatý, vznešený], které se všechny váží na apelativum *uul* [hora], např. jsou to oronyma *Han Baatar uul* [Hora Chán hrdina / Hora chána hrdiny] či *Cast Bogd uul* [Sněžná svatá / vznešená hora].

Za druh nelichotivého titulu by se dalo považovat označení *harc* [poddaný], podobně i výraz *zarc* [sluha, sloužící], které jsou v oronymech doloženy jen minimálně. Ve jménech mapy Chovdského ajmaku se vyskytlo oronymum *Harc uul* [Hora poddaného, Hora pohled/výhled], výraz *harc* může nést význam „pohled očí“ a souviset tak s možným vysvětlením, že se z hory dá dobře pozorovat okolní krajina. Pro určení motivace pojmenování této hory by bylo potřeba najít odpovídající zeměpisná vlastní jména stejného významu a podrobit je dalšímu výzkumu.

3.2.10 (Po)místní jména obsahující v názvu označení rostliny

Nejčastěji se mezi místními názvy Chovdského ajmaku, obsahujícími označení rostliny, vyskytl výraz pro vrbu *burgas* [vrba, vrbové proutí] a jeho dialektový tvar *buraa* [vrba, vrbové proutí]. Přírodní útvary s takovým místním jménem se nacházejí nejčastěji v blízkosti vodního toku (venkovská osada *Cagaan Burgas* [Bílá vrba]) nebo jsou samy vodními toky (řička *Urtiin Cagaan Burgas* [Dlouhá bílá vrba]).

Do souvislostí se významem „vrba“ uvádí Luvsandorz' i etymologický výklad jména posvátné hory *Burhan Haldun* v Chentíském ajmaku, kde se podle posledních výzkumů legend a starých kronik mongolskými vědci nachází hrob Čingischána. U slova *Burhan* [v současné mongolštině s významem: burchan, buddha, bůh] nachází starý slovní kořen *bur-* s významem zarostlá, lesnatá krajina, bor, přenesené na užší význam pro „vrbiny“, místa porostlá vrkami. Slovo *Haldun* je starým označením taktéž pro vrbu. *Burhan Haldun* tak označuje místo porostlé vrkami nebo místo výskytu vrb, například stará pohřební místa, neboť v předmongolských dobách se na území dnešního Chentejského ajmaku pohřbívalo uložení mrtvoly do korun vrbových stromů nebo na dřevěnou vyvýšeninu z vrbových větví. Luvsandorz' se domnívá, že původní jméno hory *Cagaan Hairhan* [Bílá posvátná hora] bylo

³⁰ Srov. popis pána Červené hory Lamů v Oberfalzerová 2008: 312.

změněno v 90. letech 20. století poté, co toto místo bylo určeno za Čingischánův hrob, na jméno *Burhan Haldun* [Vrba vrba, Vrby, Vrboví] právě v souvislosti s výše uvedenými fakty.

Celkem se objevují názvy rostlin v 8,5 % místních jmen Chovdského ajmaku a patří mezi ně nejen označení konkrétních druhů rostlin jako *ders* [kavyl, osinatec], *zag* [saxaul], *o'lon* [tráva ostřice], *ulias* [osika], *hargai* [modřín], *hargana* [čimišník], *c'acargana* [rakytník] a *s'arilz* [stepní býlí, druh pelyňku], ale i obecná označení *mod* [strom], *taria* [obilí], *ceceg* [květina] a *s'iver* [houští, houština]. Zatím nedostatečně prozkoumaný se jeví výraz *hag*, Ceval i Ravdan přiřazují výrazu význam rostliny, která by se dala popsat jako „lišejník, houba, mechovitý porost“, který se nachází nejčastěji na skalách či balvanech zastíněných horou nebo skálou. (Ravdan 2008: 230, 231) Luvsandorz' se domnívá, že slovo má nějaký starý předmongolský význam, možná vzniklo fonetickým posunem z jiného výrazu, a význam porostu malých rostlin či lišejníku získalo až druhotně.

V soupisu místních názvů slovníku *Mongol gazar nutgiin neriin zu'ilc'ilsen toli* se objevují také výrazy *arc* [jalovec], *borolz'* [druh břízy], *nars* [borovice, sosna] a *hus* [bříza].

V českých oronymech se často vyskytuje jako součást významu pomístního jména označení rostliny, většinou je jeho tvar velmi pozměněn a současný mluvčí českého jazyka souvislost jména s tímto významem necítí. Jméno vrchu Křemešník (u Pelhřimova) vzniklo z přídavného jména křemešný, což je nářeční forma od (s)třemešný, a nese význam „vrch s porostem střemchy“. Méně patrná je motivace pro vznik oronyma Oškobrň, zalesněného vrchu u Poděbrad, který byl už v dávných dobách význačný orientační bod pro karavany na obchodních cestách vedoucích z Prahy na východ. Jméno je pravděpodobně germánského původu a vzniklo ze slovních kořenů **aska* (jasan) a *berg* (hora), nese tedy význam „Jasanová hora“. Podobný význam nese i oronymum Ještěd (nejvyšší vrchol Lužických hor), vysvětlované z před slovanských slovních kořenů *ask-kēt* (jasanový les). (Malenínská 1995: 254-263)

3.2.11 (Po)místní jména obsahující v názvu označení zvířete

Motivace při pojmenovávání krajinných útvarů může být ovlivněna i přítomností některých domácích, polodivokých či divokých zvířat v okolí, jejich posedáváním na skalách a kopcích nebo přítomností u vodních zdrojů. Použití označení zvířete pro vytvoření místního jména může být také ovlivněno barvou srsti či peří, tvarem nebo jiným výrazným určujícím znakem těla zvířete, který daný přírodní útvar připomíná. Přes deset procent místních jmen

Chovdského ajmaku obsahuje označení zvířete v jednotném či množném tvaru, a to z více než tří čtvrtin zvířete divokého: *angir* [divoká kachna], *bodon* [divoké prase], *bor* [vydří mládě], *botgo* [velbloudí mládě, velbloudě], *buga* [jelen], *bulga* [sobol], *bu'rged* [orel], *yol* [orlosup], *mogoi* [had], *tahi* [kůň Przewalského], *teh* [sibiřský kozorožec], *haliu* [vydra] a *s'ilu'us* [rys]. Velmi zajímavá jsou místní jména hory *Tasiin suudal uul* [Stolec supa, hora stolce supa] a řeky *C'ono haraih* [Skok vlka, Skákání vlka], ke kterým se pravděpodobně váže nějaká legenda ke vzniku pojmenování místa či vzniku místa samého a která mi bohužel zůstává zatím neznámá.

Sporná zůstává motivace místního jména *u'yenc'*, označující řeku, sum i centrum tohoto sumu. Nelze vyloučit odvození jména od slova *u'yen* [hranostaj], ale ani od vrstvené nebo z několika pater se jevící hory jména *U'ye* [Vrstva, článek, kloub], přenesené na řeku a jméno oblasti.

Z označení chovných zvířat se v místních názvech Chovdského ajmaku objevily výrazy *gahai* [prase], *mori* [kůň], *serh* [vykastovaný kozel], *honi* [ovce] a *yamaa* [koza]. Výrazy *u'her* [kráva, skot] a *temee* [velbloud] jsou také doloženy ve slovníku *Mongol gazar nutgiin neriin zu'ilc'ilsen toli*.

3.2.12 (Po)místní jména odvozená od povolání, lidské činnosti

Místní a pomístní jména, která by byla odvozena od vlastních osobních jmen lidí, povolání a lidské činnosti, se ve vybraném materiálu zeměpisných jmen téměř nevyskytují. V mapě Chovdského ajmaku se objevuje jméno studny *Nandin o'volz'oonii hudag* [Studna zimního stanoviště / zimoviště Nandina, Studna posvátného / uctívaného zimoviště], výraz *nandin* je převzat ze sanskritu a nese význam „radostný, s potěšením“. Jestliže bylo místo pojmenováno v souvislosti s buddhistickou terminologií, může být výraz obohacen o význam „posvátný, uctívaný“. V mapě Chovdského ajmaku se vyskytly výrazy *bodonc'* [lovec divokých prasat] v pomístním jménu řeky či *Altac'iin Huurai gobi* [Zlatníková / Zlatokopova vyschlá / suchá poušť] pro slanisko. Zatím se bohužel nepodařilo doložit z historických materiálů, zda se na místech v minulosti činnost se jmény související vyskytovala.

V materiálu českých pomístních jmen se jmen, souvisejících s lidskou činností a povoláním, vyskytuje velmi mnoho, odrážejí majetkové poměry (Kněžohájek, Starostova rokle, Mlynářovo, Policajtova louka, Doktorovy dolce, Obecní lada, Knížecí les), právní vztahy (Soudný les), vlastnictví osob (Vojířovské pole) či způsob získání majetku (V záduší,

Husí odměny). Časté je i používání vlastních osobních jmen, označující individuální vlastnictví osoby (Martincova stráň, Matějovsko). (Knappová 1995: 351-370)

3.2.13 (Po)místní jména obsahující v názvu číslovku

Označení číslovky se v místních jménech objevilo velmi poskrovnu, jen ve čtyřech případech, což tvoří zhruba jedno procento posuzovaných výrazů. Číslovka *tav* [pět] se vyskytla ve dvou jménech a po jednom výskytu lze nalézt u číslovky *gurav* [tři] a pro číslovku *bum* [Sto tisíc, přeneseně: velmi mnoho, nekonečně mnoho].

3.2.14 (Po)místní jména s pozitivním významem štěstí, blaha, radosti, aj.

V materiálu místních a pomístních jmen Chovdského ajmaku se vyskytuje mnoho výrazů, nesoucích význam štěstí, blaha či radosti. Luvsandorz' se domnívá, že tato jména nejsou původní, nahrazují jména spojená s významnými přírodními útvary, které byly přejmenovány v době šíření buddhismu mezi lidové vrstvy obyvatel. Církevní činitelé se snažili potlačit původní víru v mocnou *Hangai* [Přírodu] a uctívání pánům hor a řek. Na těchto posvátných místech s ovoo začali lámové obětovat buddhistickým božstvům a posvátné krajinné útvary byly nově pojmenovány. Taková nová jména obsahují často výrazy *bayan* [štědrý, bohatý, úrodný], *bayan – o'lgii* [bohatá kolébka, štedrá kolébka / rodné místo], *buyant* [záslužný / ctnostný / chvályhodný / blahodárny], *tahilt* [obětní / obětinnový / obětovaci], *setert* [zasvěcený / posvátný – od *seter o'goh*], *mo'nh* [věčný], *erdenebu'ren* [všechn / celý skvost / drahokam / drahocennost] či přímo tibetské nebo sanskrstské jméno božstva nebo posvátného předmětu jako například *c'andmani* [zázračný kámen].

3.3 Shrnutí – místní a pomístní jména

Mongolští nomádi se pohybují ve velmi rozlehlé krajině, která byla lidskými zásahy kulturně změněna jen v malé míře. Při putování se svými stády či kočování rodiny na nové stanoviště se potřebují v krajině dobře orientovat podle význačných krajinných útvarů.

Všímají si jejich zbarvení, charakteru, odlišných kvalit vůči okolí a především tvaru. Jsou schopni postřehnout i malé odlišnosti, kterých si nevyvíčené oko evropského pozorovatele jen stěží povšimne. Tato dobrá pozorovací schopnost se odráží v bohaté slovní zásobě apelativ, která označují orografické útvary a tvoří pomístní a místní jména. V českém jazyce je mnoho výrazů pro terénní útvary různého tvaru: hora, chlum (táhlý a zalesněný kopec), vrch (znamená i pramen řeky), brdo (hora se skalnatým přerušovaným hřebenem), homole (vrch nahoře zakulacený), kopec, mohyla (pahorek), hřeben, hřbet, chřib (kopec, vrch), člup (kopec, vrch), chochol (vrcholak hory, vrchol vyvýšeniny), slemeno (hřeben hory, vrchol vyvýšeniny), rozsocha (krátký prohnutý hřbet hory), sedlo (průsmyk, horský přechod), čeřen (horský hřeben), skála, kámen, kamýk (vyvýšenina korunována skálou, skalním útesem), bradlo (ostré skalisko čnějící vzhůru), lavice (vodorovná plochá skála), stěna, důl, debř (srázné údolí, výmol, příkrý úval), nezána (jáma, rokle) a žlab (údolí s potokem, úžlabina). (Malenínská 1995: 263-270) Mnoho z těchto apelativ není v běžné každodenní komunikaci v českém jazyce používáno, jsou to zastaralé výrazy, jejichž významu průměrný uživatel jazyka nerozumí.

Mongolská apelativa, označující krajinné útvary, jsou pro běžného mongolského mluvčího srozumitelná. Mongolští kočovníci jsou schopni pojmenovat odlišnými výrazy různé horopisné útvary i části vodních toků. Pro výstižné pojmenování užívají výrazů částí zvířecího či lidského těla, vnitřních orgánů i předmětů každodenní potřeby. Specifickými jmény jsou ta, která obsahují *du'rsleh u'g* [obrazomalebna slova], při jejichž vyslovení si je posluchač schopen představit přesný tvar přírodního útvaru či pohybu a příslušné místo takového jména v krajině identifikovat.

Označení číslovek, povolání a lidské činnosti se v místních a pomístních jménech vyskytují v malé míře, neboť nenesou dobrý rozlišovací význam pro uživatele a jsou málo popisná. Absence těchto výrazů souvisí také s kočovným způsobem života, v němž významy takových označení nejsou považovány za důležité.

Výrazy pro negativní síly a nadpřirozené jevy, které se v českých pomístních jménech pro krajinné útvary, neúrodné pozemky či rybníky s malým výnosem běžně vyskytují - Dračí díra, Čertovo jezero, Čertův dub, Umrličina, V hladomřích, Oběšena, Potvora, Bídnice, Hladoměř, Daremnice, Hluchá, Bídník, Pláňava, Mrtvolka, Mrchoviště, Zlodějský vrch

(Olivová-Nezbedová 1995: 453-511), nebyly ve zkoumaném materiálu vůbec nalezeny a O'. E. Ravdan je ve svých publikacích také nezmiňuje. V kulturním prostředí mongolských nomádů je živá víra v sílu slova. Pokud se vysloví výraz označující negativní běsnou sílu, mohlo by ji to přivolat, stejně tak výraz nemoci, neštěstí či utrpení může při vyslovení zhmotnit svůj obsah. Pomístní a místní jména s významy negativních sil a bytostí, jména popisující neštěstí, nemoc, ztrátu či utrpení by podle tradičních představ urážela a rozezlila pána místa a přivolala by tak pohromu na obyvatele dané oblasti. Absence takových jmen pro krajinné útvary v Mongolsku je s přihlédnutím k tomuto pohledu na fungování a moc slova pochopitelná.

4. Závěr

V předkládané práci o motivaci pojmenovávání ve vlastních jménech mongolských nomádů jsem došla k několika závěrům. Porovnáním sémantických obsahů vybraných vlastních jmen osobních rodných a vlastních jmen místních a pomístních jsem mohla vymezit skupiny významů, k nimž se jména váží. Některé z těchto skupin se u obou zmiňovaných kategorií vlastních jmen shodují. S přihlédnutím k okolnostem výběru jména pro novorozené dítě a typům krajinných útvarů, k nimž se váží pomístní jména, vyplývá, že motivace pojmenovávání je u těchto dvou kategorií vlastních jmen odlišná, nicméně těsně souvisí s prastarou vírou kočovných Mongolů v sílu slova a s jejich vnímáním obklopujícího světa jako živoucí entity.

Vlastní jména osobní rodná mají svým významem přispět k dobrému, spokojenému životu člověka, a tak obsahují-li například označení zvířete či rostliny, mají jejich dobré schopnosti a kvality přenést na dítě, tímto jménem pojmenované. Obsahují-li pomístní či místní jména označení zvířete či rostliny, jedná se ve většině případů o odraz výskytu rostlin či zvířat v dané lokalitě a snahu co nejvýstižněji místo určit tak, aby se i neznámý člověk dokázal podle zeměpisných jmen dobře orientovat v krajině.

Přestože i vlastní osobní jména mohou být popisná a obsahovat ve svém významu zvláštní rys či charakter svého nositele, není to převažující motivace při výběru rodného jména tak, jako u jmen místních a pomístních. U těchto se jedná o snahu co nejlépe popsat tvar, zbarvení či polohu vůči okolním krajinným útvarům, a proto se v mongolském jazyce vyvinulo velmi velké množství prostředků k tomu určených, označujících různé tvary přírodních útvarů. Patří mezi ně *du'rsleh u'g* [obrazomalebna slova], s jejichž pomocí lze vytvořit konkrétní plastické obrazy, které přesně odpovídají tvarům horských či vodních krajinných útvarů. Při jejich vyslovení si účastník komunikace dokáže přesně představit vzezření přírodního útvaru, aniž by ho kdy viděl. Jde o velmi staré jazykové prostředky, které jsou do našich jazyků jen velmi těžce přeložitelné.

Nemalou skupinu osobních rodných jmen tvoří jména ochranná, ačkoli nesou hanlivé, odpudivé nebo negující významy. Mají zřetelnou funkci – odstrašit negativní síly, jejichž působením se dítěti nevede dobře. Takové sémantické obsahy slov se v místních a pomístních jménech vůbec nevyskytují, neboť se neslučují s představou o pánech země a vody, vládcích míst v krajině, k nimž je třeba se chovat s úctou a respektem. Hanlivé jméno by vládce míst mohlo urazit a přivolat pohromu na celý kraj.

Jména nesoucí význam povolání či druhu činnosti se vyskytují ve vlastních osobních rodných jménech, pokud je dítě potomkem rodiče, který si svého povolání cení a chce jej

dítěti předat. Dítěti tak usnadní následovat dráhu rodiče a napomáhat mu v budoucí činnosti. Ve zkoumaném materiálu zeměpisných jmen se jména takových významů vyskytují jen zřídka. Souvisí to pravděpodobně s tradičním kočovným životem, v němž nehraje pestrost možných povolání určující roli pro pojmenovávání míst.

Zajímavá je inspirace zeměpisnými jmény v případě jmen osobních, která je v českém kulturním prostředí téměř nemožná. Pojmenování dítěte rodným jménem odvozeným od pomístních či místních jmen, jako je tomu například u mongolských jmen *Hentiihu'u* [Syn Chenteje] či *Hovdbaatar* [Hrdina Chovdu], by na českém území bylo v rozporu s úředními nařízeními, a tudíž zcela nemožné.

Naopak pojmenovávání přírodních útvarů jmény osob se v mongolské nomádské kultuře téměř nevyskytuje. Důležité je popsat terénní útvar a ne ho spojovat s konkrétním člověkem, neboť nomád si nečiní nárok na vlastnictví půdy či přírodních útvarů.

Výrazně rozdílná mezi českými a mongolskými pomístními jmény je možnost usuzovat dle zeměpisného jména na možný porost části krajiny, jíž jméno přísluší. Některá mongolská pomístní jména jsou odvozena od názvů rostlin, které jsou mongolským mluvčím zcela srozumitelné, neboť slovní kořeny těchto jmen nejsou zastaralé a na místech takto pojmenovaných se příslušné rostliny stále ještě vyskytují. Česká krajina je výrazným způsobem kulturně přetvořena a velká část pomístních jmen je odvozena ze starých indoevropských či germánských slovních kořenů. Proto by si asi jen málo mluvčích českého jazyka spojilo jména hor Oškobrh či Ještěd s významem „jasanového porostu“.

Vlastní jména tedy nejsou v mongolském kulturním prostředí vybírána náhodně, ale vždy v souvislosti se zvyklostmi, tradicemi a tabu, které jsou stále živé a dodržované. Zároveň plní i určitou „praktickou“ funkci, ať už popisnou či ochrannou.

Jsem si vědoma, že materiál pomístních a místních jmen z map může být zkreslený oficiálními zásahy a stejně tak zkoumaná osobní rodná jména mohou poskytovat pouze jeden z možných vzorků, jakýsi ideální případ, odlišný od reálné situace používání vlastních jmen v mongolském kulturním prostředí v současné době. Chtěla bych proto na tuto práci navázat a uskutečnit v Mongolsku terénní výzkum, který by ověřil, podpořil či rozšířil závěry této práce. Během terénního výzkumu v několika vytypovaných rurálních lokalitách bych chtěla prohloubit své znalosti a získat nahrávky, živé doklady o používání vlastních jmen v konkrétních řečových situacích. Místní a pomístní jména bych chtěla posoudit v souvislosti s nahrávkami popisů cest, udávání směrů, určování barev a tvarů a zmiňované konkrétní krajinné útvary fotograficky či pomocí náčrtků zdokumentovat tak, aby byl jejich specifický

tvár zcela zřejmý. Pro některé mongolské výrazy popisující tvar (zejména *du'rsleh u'g*) je těžké nalézt ve slovní zásobě českého jazyka ekvivalent, pomocí kterého by se dal tvar přírodního útvaru výstižně popsat. Uvědomuji si, že tímto nedostatkem někdy trpí i tato práce. Přesto doufám, že jsem zmíněné výrazy dostatečně okomentovala tak, aby si čtenář mohl udělat představu nejen o tom, jak takové přírodní útvary vypadají, ale také o tom, kterých tvarů si mongolští nomádi všimají a jaká je jejich motivace pojmenovávání.

Protože sledávám téma pojmenovávání obklopujícího světa a jedince v něm za velmi průkazné a nosné, chtěla bych se věnovat zkoumáním vlastních mongolských jmen i v budoucnu. Výzkum je třeba rozšířit o skupinu jmen zvířat, především z *tavan hos'uu mal* [patero druhů dobytka], s nimiž tráví mongolský pastevce převážnou část svého života. Bádání v tomto směru by se pak zaměřilo na otázku, zda některá zvířata ze stáda byla pojmenována, za jakých okolností a jak byl výběr jména pro zvíře motivován.

Další zajímavou zkoumanou oblastí by mohla být jména hvězd, souhvězdí a nebeských těles, která tradičně sloužila v noci k orientaci v rozlehlé mongolské krajině. Zajímalo by mne, zda novodobé technické možnosti satelitního navigačního systému potlačují zájem a schopnost mongolských nomádů orientovat se v noci podle hvězd či ve dne podle výrazných krajinných útvarů. V této souvislosti by bylo také zajímavé zkoumat, nakolik (a zda vůbec) se potřeba přesně popisovat krajinné útvary vytrácí, jak se mění komunikační chování současných mongolských nomádů a jak se to promítá do slovní zásoby současného mongolského jazyka.

Seznam informátorů a konzultantů

Informátoři:

Baasanceden (O'old Ic'innorovin): muž, 66 let, kraj Arhangai, okres O'lzii

C'alhaa (Dorz'su'rengiin): muž, 63 let, kraj Hentii, okres Bats'iret

Davaanyam (Cecegmaagiin): žena, 35 let, kraj Hentii, okres Bats'iret

Ariunz'argal (Taic'iud Gu'rsed): žena, 38 let, Ulaanbaatar

Batc'imeg (Altc'in Bayasgalani): žena, 33 let, Ulaanbaatar

Dashmaa (Enhtaivangiin): žena, 1 let, Ulaanbaatar, studentka FF UK

Dolgor (Cecegmaagiin): žena, 32 let, Ulaanbaatar

Mo'nhtuul (Batmo'nhni): žena, 31 let, Ulaanbaatar

Nandinbaatar (Zahiragc' Myagmariin): muž, Ulaanbaatar

Otgonhu'u (Cedendorz'iin): žena, 35 let, Ulaanbaatar

Pu'revsu'h (Urtnasan): muž, 23 let, Ulaanbaatar

Pu'revsu'ren (Nyada Z'argalsaihani): muž, 28 let, Ulaanbaatar

Saruulceceg (Besu'd Su'renhorloogiin): žena, 36 let, Ulaanbaatar

Serz'ee (Besu'd Z'ambaldorz'iin): muž, 56 let, Ulaanbaatar

Suvd (Gal Cendsu'rengiin): žena, 56 let, Ulaanbaatar

Hongorzul (Cedensodnomiin): žena, 32 let, Ulaanbaatar

Konzultanti:

Doc. Dr. Urad Z'u'gderiin Luvsandorz'

PhDr. Alena Oberfalzerová, Ph.D.

PhDr. Veronika Zikmundová, Ph.D.

Mgr. Dan Berounský, Ph.D.

PhDr. Lygžima Chaloupková

Transkripce

Pro přepis mongolských jmen, názvů děl, termínů i přímé řeči z azbuky do latinky používám fonetickou transkripci dle Aleny Oberfalzerové v práci *Metaphors and Nomads* (Oberfalzerová 2006:15). Tento přepis použila autorka již v roce 2002, ve své disertační práci na FFUK „Metaforická řeč a myšlení mongolských nomádů (analýza živých rozhovorů)“.

Každé písmeno má svůj ekvivalent, mimo měkký a tvrdý znak, místo kterých je použito příslušného krátkého vokálu podle vokální harmonie. Sémanticky rozlišovací párové fonémy (grafémy) jsou odlišeny apostrofy, místo pro tento účel dříve v české literatuře užívaných přehlásek, háčků a samostatných grafémů: o/ö → o/o', c/č → c/c', dz/dž → z/z', s/š → s/s' apod.

Problematická písmena:

Cyrilice	Latinka
У	u'
Ө	o'
Ж	z'
З	z
Ч	c'
Ц	c
Ш	s'
Х	h
Е	ye, yo', y (pouze před –ий)
Ё	yo
Ю	yu, yu'
Я	ya, y (pouze před –ы)
Й	i (podle chalchské výslovnosti ай, ей, ой, уй, үй, ий → ai, ei, oi, ui, u'i, ii)
Ы	ii
Ь	i, e/o' (před sufixem voluntativu –е → -ye / -yo')
Ъ	a/o (před sufixem voluntativu –я/ё → -ya/-yo, i po šeplavých souhláskách před sufixem voluntativu)

Pouze některé mongolské termíny, pojmy a geografické názvy uvádím tak, jak jsou zavedené v úzu českého jazyka, neboť se ve své formě používají již delší dobu a jsou českému čtenáři takto známé.

Literatura

- AKADEMICKÝ SLOVNÍK CIZÍCH SLOV. Academia, Praha 1998.
- ARIYAASU'REN, C', 1991, *Mongol yos zans'liin dund tailbar toli* [Střední výkladový slovník mongolských zvyků]. Hu'uhdiin hevleliin gazar, Ulaanbaatar.
- BATSU'REN, C', 2007, Maliin baidaltai holbootoi u'geer gazar nutgaa nerlesen baidal [Způsob pojmenování krajiny označení souvisejícími s podobou zvířat]. In: *Gadaad hel, soyol sudlal – Erdem s'inz'ilgeenii bic'ig No 283(11)* [Studia cizích jazyků a kultury – Vědecké práce č. 283 (11)]. MUIS-iin Hevleh uildver, Ulaanbaatar, str. 76-109.
- BLANÁR, V., 1996, *Teória vlastného mena* [Teorie vlastního jména]. Veda, Bratislava.
- CEVEL, YA., 1966, *Mongol helnii tovc' tailbar toli* [Mongolský stručný výkladový slovník]. ДРЕВНЕТЮРКСКИЙ СЛОВАРЬ (Drevnetjurkskij slovar') [Staroturecký slovník, Slovník staré turečtiny], Leningrad, 1969.
- ELIADE, M., 2004, *Iniciace, rituály, tajné společnosti, Mystická zrození*. Computer Press, Brno.
- ENHBAT, H. D., 2004, *Hu'muunii zohist ner* [Vhodné jméno člověka]. Zuuni nom, Ulaanbaatar.
- FRAZER, J. G., 1994, *Zlatá ratolest*. Votobia, Praha.
- GANHUYAG, C', 2005, *Mongolian English Dictionary* [Mongolsko-anglický slovník]. Project Monendic, Ulaanbaatar.
- GROLLOVÁ, I., ZIKMUNDOVÁ V., 2001, *Mongolové pravníci Čingischána*. Triton, Praha.
- HOVD AIMAG - YO'RO'NHII GAZARZU'IN ZURAG [Chovdský ajmak – obecně geografická mapa]. (měřítko 1: 750 000), Ulsiin gyeodezi, zuragzu'in gazar, Ulaanbaatar 1986.
- KLÉR, A., 2007, *Tezaurus jazyka českého*. Lidové noviny, Praha.
- LUVSANDORZ' Z', 1995, *Základy mongolského písma*. Praha.
- LUVSANDORZ' Z', 2007, The Secret History of the Mongols in the mirror of metaphors (2). In: *Mongolica Pragensia '07, Ethnolinguistics and Sociolinguistics and Culture*. Vol.1. Edited by Jaroslav Vacek and Alena Oberfalzerová. Triton, Praha, str. 55-85.
- MONGOLC'UUDIIN TU'UH, SOYOLIIN ATLAS (Atlas dějin a kultury Mongolů). Ulaanbaatar 2004.
- MONGOLIAN ENGLISH DICTIONARY [Mongolsko-anglický slovník]. Editoroval C'. Ganhuyag. Project Monendic, Ulaanbaatar 2002, zkráceně MED.
- MOSES, L., 1988, Naming Patterns among the Mongols [Typy pojmenování u Mongolů]. In: *Journal of the Mongolian Society* [Časopis Mongolské společnosti]. Volume XI, str. 25-34.
- NAVRÁTILOVÁ, A., 2004, *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Vyšehrad, Praha.
- NOVÝ AKADEMICKÝ SLOVNÍK CIZÍCH SLOV. Kolektiv autorů vedl Jiří Kraus. Academia, Praha 2008, zkráceně NASCS.
- OBERFALZEROVÁ, A., 2006, *Metaphors and Nomads* (Metafory a nomádi). Triton, Praha.
- OBERFALZEROVÁ, A., 2008, Hora s poraněným hřbetem. In: *Mýtus a geografie*. Hermann & synové, Praha, str. 303-320.
- OBERFALZEROVÁ, A., 2009, Onomatopoeia and iconopoeia – as an expressive means in Mongolian. In: *Mongolo-Tibetica Pragensia '09, Ethnolinguistics and Sociolinguistics, Religion and Culture*. (Volume 2, No. 1). Edited by Jaroslav Vacek and Alena Oberfalzerová. Triton, Praha, str. 29-60.
- ОГТАРГУИ-ЙИН МАНИ : Jirüken-ü tolta-yin tailburi – Üsüg-ün endegürel-ün qarangyui-yi arilyayči Oytaryui-yin Mañi kemekü oruşıba [Komentář k „Niterné podstatě“ (Jirüken-ü tolta – „Drahokam nebes“ osvětluje temnotu záměny písmen). (Xylograf Burjatského kláštera Agiin Sum). In: BALDANZ' APOV, P. B., 1962, *Jirüken-ü tolta-yin tailburi – mongol'skoe grammatičeskoe sočinenie XVIII veka* [Jirüken-ü tolta-yin tailburi – Komentář k „Niterné podstatě“ – Mongolské gramatické pojednání 18. století]. Ulan-Ude, str. 51-53.
- OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L., KNAPPOVÁ, M., MALENÍNSKÁ, J., MATUŠOVÁ, J., 1995, *Pomístní jména v Čechách, O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest*. Academia, Praha.

- PLESKALOVÁ, J., 1998, *Tvoření nejstarších českých osobních jmen*. Masarykova univerzita v Brně, Brno.
- RAVDAN, E., 2007, Mongol gazar nutgiin ner (MGNN)-iig sudlah onolin suuri zarc'muud [Základní principy teorie výzkumu mongolských geografických názvů]. In: *Gadaad hel, soyol sudlal – Erdem s'inz'ilgeenii bic'ig No 283(11)* [Studia cizích jazyků a kultury – Vědecké práce č. 283 (11)]. MUIS-iin Hevleh uildver, Ulaanbaatar, str. 35-50.
- RAVDAN, E., 2004, *Mongol gazar nutgiin neriin zu'ile'ilsen toli* [Tematický slovník mongolských místních názvů]. Ulaanbaatar.
- RYBATZKI, V., 2006, *Die Personennamen und Titel mittelmongolischen Dokumente* [Osobní jména a tituly mongolských středověkých dokumentů]. Helsinki.
- SERZ'EE, B. Z', 1992, *Mongol hu'nii ner* [Mongolská osobní jména]. S'UA-iin Hel zohiolin hu'reelen Erdem, Ulaanbaatar.
- SERZ'EE, B. Z', 2007, *Mongol hu'nii neriin toli* [Slovník mongolských osobních jmen]. MUIS, Ulaanbaatar.
- SERZ'EE, B. Z', 2007, *Mongol ovgiin neriin uc'ir* [Význam mongolských rodových jmen]. MUIS, Ulaanbaatar.
- SERZ'EE, B. Z', OC'IR, T. A., 1998, *Mongolc'uudin ovgiin lavlah* [Informace o mongolských rodech]. S'UA-iin Informatikiin Hu'reelen, Ulaanbaatar.
- SODNOM, C', 1964, Mongol hu'nii neriin tuhai [O mongolských osobních jménech]. In: *Mongolin sudlalin zarim asuudal* [Některé otázky mongolského výzkumu]. S'UA, Ulaanbaatar.
- SOUKUP, V., 2004, *Přehled antropologických teorií kultury*. Portál, Praha.
- SVOBODA, J., 1964, *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. ČSAV, Praha.
- ŠÍMA, J., LUVSANDZ'AV, C', 1987, *Mongolsko - český a česko - mongolský kapesní slovník*. SPN n.p., Praha.
- ŠMILAUER, V., 1966, *Úvod do toponomastiky*. SPN, Praha.
- TAJNÁ KRONIKA MONGOLŮ* (v překladu Pavla Pouchy). Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1955.
- TAUBE, E., TAUBE, M., 1983, *Schamanen und Rhapsoden, Die geistige Kultur der alten Mongolei* [Šamani a rapsódi, Duchovní kultura starého Mongolska]. Koehler & Amelang (VOB), Leipzig.
- TO'MORCEREN, Z', 1974, *Mongol helnii u'gsiin sangiin sudlal* [Studie mongolské slovní zásoby]. S'UA, Ulaanbaatar.
- TRAGER, G. L., MUTZIGER J. G., 1947, The Linguistic Structure of Mongolian Placenames [Lingvistická struktura mongolských zeměpisných jmen]. In: *Journal of the Americal Oriental Society Vol. 67, No. 3* [Časopis Americké orientální společnosti, Sb. 67, č. 3]. University of Oklahoma, str. 184-195.
- VINKOVICS, J., 1985, Name-giving among the Mongols [Dávání jména u Mongolů]. In: *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.* Tomus XXXIX (1). Budapest, str. 25-37.
- VOBOŘILOVÁ, J., 2004, *Některé projevy uctívání přírody v chování a řeči mongolských nomádů*. Diplomová práce ústavu Dálného východu FF UK, Praha.
- UNIVERSUM, VŠEOBECNÁ ENCYKLOPEDIÉ*. Odeon, Praha 2000.
- VRHEL, F, Vlastní jména: etnologická reflexe. Text je součástí řešení Výzkumného záměru MSM 0021620827 České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes, FF UK v Praze (plánované ukončení řešení 31.12.2011).
- ZUKOVSKAJA, N. L., 1996, *Kategorien und Symbolik in der traditionellen Kultur der Mongolen* [Kategorie a Symbolika v tradiční kultuře Mongolů]. Reinhold Schletzer Verlag, Berlin.

Příloha

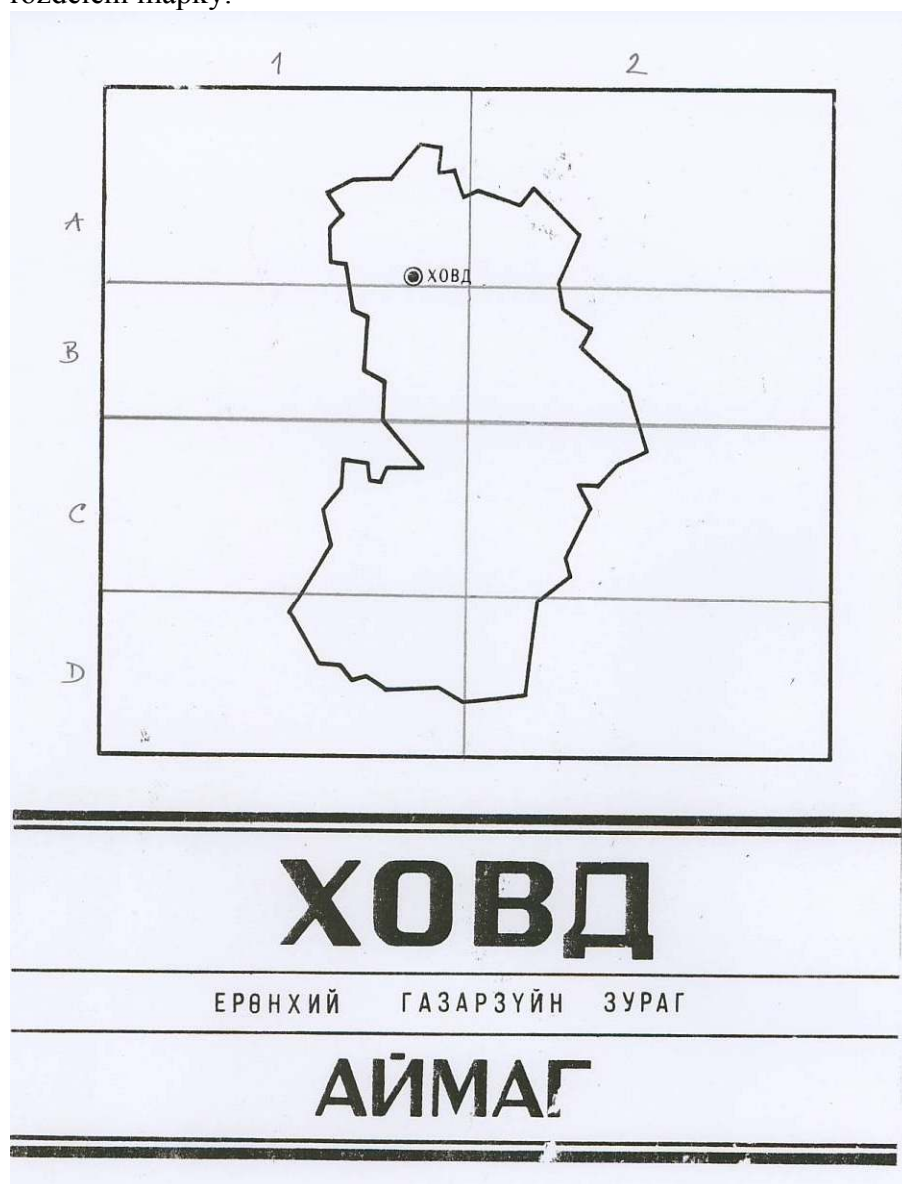
Příloha č.1 - Seznam místních a pomístních jmen z mapy Chovdského ajmaku

Výrazy jsou řazeny abecedně podle abecedního pořádku cyrilice, určující je počáteční písmeno posledního slova výrazu (často obecné pojmenování). Vícelslovné výrazy jednoho stejného posledního určujícího slova jsou uspořádány podle abecedního pořádku počátečního písmena prvního z výrazů. Nevyjasněné významy slov jsou označeny otazníky (???).

Ho'vd aimag – Yo'ro'nhii gazarzu'in zurag, mass'tab: 1:750 000

[Chovdský ajmak – obecně geografická mapa, měřítko 1: 750 000]

rozdělení mapky:

V brigad [Pátá brigáda], (C1, venkovská osada, sídlo)

VI brigad [Šestá brigáda], (D1, venkovská osada)

A

Agvas' [turk. *aq* + *baš* → *Cagaantolgoi*, dosl. Bílá hlava, Bílý vrch], (A1, venkovská osada), poblíž hory *Agvas' uul*

Airag [Kumys], (A2, jezero)

Alagtolgoi [dosl. Strakatá hlava, Strakatý vrch, Pestrý vršek], (C1, venkovská osada, sídlo), poblíž je hora *Alag Teegt uul*

Altai [S rozkrokem, U rozkroku, Na místě zrodu], (D1, sum, okres)

Altanteel [Zlatý *teel*], (B2, centrum sumu, okresu)

Haz'ingiin hoid am [dosl. Severní ústa (hory, řeky) *Haz'inu*, Severní údolí (hory, řeky) *Haz'inu*], (C2, venkovská osada, sídlo)

Angirt [Divokých kachen, (Místo) s divokými kachnami], (C2, řeka)

Aralt [Ostrovní/ S ostrůvkem], (B1, jezero), v jezeru zaznačen malý ostrůvek

Argalant [Argalovitý, (Místo s hojným výskytem) Argalu], (A2, venkovská osada)

Mo'ngon Ayaga [Stříbrná miska, Stříbrný šálek], (B2, venkovská osada, sídlo)

B

Baitag [turk. *bai* + *tay* → *Bayanuul*, Bohatá hora, Štědrá hora], (C1, venkovská osada, sídlo)

Barlag [Barlagové – jeden z mongolských kmenů O'oldů], (C2, venkovská osada, sídlo)

Bayan [Štědrý, Bohatý, Úrodný], (A1, jezero)

Bayan – O'lgii [Bohatá kolébka, Štědrá kolébka / rodné místo], (A1, B1, kraj, provincie)

Bayan [Bohaté, Štědré], (C1, sladkovodní jezero)

Bayan [Bohatá, Štědrá], (C1, říčka), obtéká horu *Mo'nh Bayan O'ndor uul*, přítok řeky *Bulgan*

Bayanbulag [Hojný pramen, Štědrý/ Bohatý pramen], (A1, venkovská osada, usedlost), u místa soutoku dvou vysychajících potoků, sezónně rozvodňujících se říček

Bayanbulag [Hojný pramen, Štědrý/ Bohatý pramen], (B1, venkovská osada, usedlost)

Bayangol [Bohatá řeka], (B1, venkovská osada), osada neleží na řece, v blízkosti se nachází studna *Bayan hudag*

Bayangol [Bohatá řeka], (C1, venkovská osada, sídlo), leží vprostřed mnoha ramen řeky *Bulgan*, poblíž hory *Bayan O'ndor uul*

Bayangol [Bohatá/ Hojná řeka], (C2, venkovská osada, sídlo)

Bayanzu'rh [Bohaté srdce, Štědré srdce], (C1, venkovská osada, sídlo)

Bayannuur [Bohaté / Štědré / Úrodné jezero], (A1, sum, okres), v místě se nachází jezero s označením *Bayan* [Štědrý/ Bohatý/ Úrodný]

Bayanovoo [Štědré / Bohaté ovó], (A2, hora)

Bayansudal [Koryto bohatství, Kanál štědrosti], (C1, venkovská osada, sídlo)

Bayanhos'uu [dosl. Bohatý čumák / čenich, Štědrý skalní výstup], (A1, centrum sumu *Myangad*, okresní centrum)

Bogos [Vršek, Kopeček na vrchu na konci vyvýšeniny], (C2, venkovská osada, sídlo)

Bodonc' [Lovec divokých prasat, Lovec kanců], (C1, říčka)

Bodonc' [Lovec divokých prasat, Lovec kanců], (C1, venkovská osada, sídlo), leží na řece *Bodonc'*

Bort [Vydřího mláděte / Vydřích mlád'at (místo)], (B1, jezero)

Bort [Vydřích mlád'at/ Vydřího mláděte], (B1, venkovská osada, usedlost), v blízkosti jezera *Bort*

Botgon [Velblouděcí], (B1, říčka), leží na ní venkovská osada *Botgon*, pramení blízko sedla *Botgonii ho'tol* [Sedlo velblouděte]

Botgon [Velblouděcí], (B1, venkovská osada, usedlost), leží na říčce *Botgon*

Bulgan [Sobolí], (B1, říčka), přítok řeky *Bulgan*

Bulgan [Sobolí], (B1, C1, řeka)

Bulgan [Sobolí], (B1, C1, sum, okres), protéká jím řeka *Bulgan*

Bulgan [Sobolí], (B2, centrum sumu, okresu)

Buraa [Vrba / Vrboví – od nářečního označení pro *burgas* vrby], (B2, venkovská osada, sídlo), severně od něj se nachází osada *Buraat*

Buraat [Vrbový / Vrboví / S vrbami (porostlý) / Řídce porostlý - od *buraa* stepní krajina s horami sem tam porostlá osamělými stromy a keři], (B2, venkovská osada, sídlo)

Cagaan Burgas [Bílá vrba], (B1, říčka)

Cagaan Burgas [Bílá vrba], (B1, venkovská osada), osada je pojmenována jako nepříliš vzdálená osada, která se nachází u velkého řečiště u jezera *Har-Us* (lze předpokládat, že v místě roste mnoho vrb), jen s tím rozdílem, že atribut *cagaan* je v tomto případě psán jako samostatné slovo, tato osada (B1) se nachází u říčky *Cagaan Burgas*

Urtiin Cagaan Burgas [Dlouhá bílá vrba, Bílá vrba Dlouhého], (C2, říčka)

Burgasan [Vrbový / Vrboví], (B2, venkovská osada, sídlo)

Buyant [Ctnostný / Chvályhodný / Blahodárný], (A1, B1, řeka)

Buyant [Ctnostný / Chvályhodný / Blahodárný], (A1, sum, okres)

Buyant [Ctnostný / Chvályhodný / Blahodárný], (A1, centrum sumu *Buyant*, okresní centrum), leží na řece *Buyant* v okrese *Buyant*
Buyant [Ctnostný / Chvályhodný / Blahodárný], (C2, venkovská osada, sídlo)
Bu'rgedtei [Orlí / S orlem / S orly], (B1, říčka), v blízkosti hory *Bu'rgedet Hairhan uul*
Bu'renhairhan [Zcela posvátná / Úplně uctívaná, Posvátná hora vlka - od ujur. výrazu „buri“ pro vlka ???], (C1, centrum sumu, okresu)
Ho'h belc'ir [Modrý / šedomodrý soutok / křižovatka], (B1, venkovská osada, usedlost)

G

Govi – Altai [Poušť – Rozkrok / Rozkroku / Místo zrodu], (B2, kraj, provincie)
Altac'iin Huurai govi [Zlatníková / Zlatokopova vyschlá / suchá poušť], (D1, slanisko, sodné místo, poušť)
Davsnii Huurai govi [Solná vyschlá poušť / Suchá poušť solí], (D1, slanisko se sodou, poušť)
Hu'isiin govi [dosl. Poušť pupku / pupíku, Centrální poušť, Poušť ve středu], (B2, poušť)
Conz'iin govi [Poušť rozsedliny skalního útesu / Poušť u skalního útesu s rozsedlinou], (D1, slanisko, poušť se sodou)
Bo'orog gol [Kopečkovitá řeka / Řeka v kopečkovitém (terénu)], (C2, říčka), pramení pod horským hřebenem *Bo'orog uul* [Kopečkovitá hora / Hora s bočním kopečkem]
Dund gol [Centrální / Střední řeka], (A1, venkovská osada, usedlost)
Zereg gol [Soutoká řeka], (B1, venkovská osada, usedlost), leží u říčky, která teče paralelně s druhým přítokem a tvoří spolu řeku *Hoid Cenher*
Gu'vee [Pahorek / Kopeček], (B2, venkovská osada, sídlo)
Gu'n [Hluboké / Hloubka / Hlubina], (B2, jezero)

D

Bo'orog Nuuriin davaa [Sedlo / průsmyk jezera s kopečkem / vyvýšeninou, Průsmyk jezera v kopečkovitém (terénu)], (C1, průsmyk, sedlo), v blízkosti na Z je *Bo'orog uul* (C2)
Dayanlangiin davaa [Sedlo / průsmyk mnohočetného ???], (C2, sedlo, průsmyk)
Detegiin davaa [??? průsmyk/ sedlo], (C2, sedlo, průsmyk)
Taliin Nam davaa [Pokojný / Tichý / Hluboký / Nízký průsmyk / sedlo (ve) stepi], (B1, sedlo)
Ulaan davaa [Červené sedlo, Červený průsmyk], (B1, sedlo), pramení pod ním řeka *Ulaan*, s přítokem *Ulaan davaa*

Ulaan Davaa [Červené sedlo, Červený průsmyk], (B1, říčka), přítok řeky *Ulaan*, která pramení pod sedlem *Ulaan davaa*

Ulaan davaa [Červené sedlo / průsmyk], (C1, horské sedlo, průsmyk)

Dalai [Moře / Oceán], (A2, jezero)

Sangiin dalai [Moře obětí – od *san tavih* pro obětovat, provádět očištný obřad], (A2, slané jezero obklopené slaniskem se sodou a solí)

Darvi [???], (B2, sum, okres)

Do'rgon [Spojená, Vícečetná, Párová], (A2, sum, okres)

Do'rgon [Spojená, Vícečetná, Párová], (B2, slané jezero, slanisko)

Do'roo [Třmen, odvozením od *dörügen* - Spojená, Vícečetná, Párová], (A1, sladkovodní jezero), zatočeným oblým tvarem může připomínat podkovu či třmen

Delu'un [Slezinovitý], (A1, říčka)

Delu'un [Slezinovitý], (B1, sum/ okres)

Duut [Zvučný / Hlasitý / Mající zvuk], (B1, sum, okres)

Duut [Zvučný / Hlasitý / Mající zvuk], (B1, centrum sumu, okresu), stejnojmenného sumu

Duut [Zvučný / Hlasitý / Mající zvuk], (B1, venkovská osada, usedlost), v těsné blízkosti stejnojmenného okresního centra

YO

Yolt [Orlosupí – od *yol* orlosup bradatý], (B1, říčka)

Z'

Z'angiiza(g)ac' [???], (B1, říčka)

Z'argalan [Blažené, Šťastné], (C1, venkovská osada, sídlo)

Z'argalant [Šťastné, Blažené], (B1, centrum sumu, okresu), poblíž teče říčka *Ih Z'argalant*

Ih Z'argalant [Velmi blažená, Velmi šťastná], (B1, říčka), leží severně od centra sumu *Z'argalant*

Z

Zavhan [Ubíhající, Plynoucí, Tekoucí, Proudící], (A2, sum, okres)

Zavhan [Ubíhající, Plynoucí, Tekoucí, Proudící], (A2, řeka)

Zereg [Soutoký, Vícevrstvý, Souběžný], (B2, sum, okres)

I

Indert [Čtvercovité nakupeniny / ova, Kamenité terasy], (C1, říčka)

M

Manhan [Duna, Písečný přesyp], (B1, sum, okres)

Ganc mod [Jediný strom], (B1, venkovské sídlo, usedlost)

Mogoi [Had], (C2, říčka)

Mo`nhhairhan [Věčně posvátná (hora) / Věčné posvátné (hory)], (B1, sum, okres)

Mo`ron [Velká řeka / Veletok], (B2, C2 venkovská osada, sídlo), poblíž žádný tok není

Mo`st [Ledový / Zledovatělý], (C2, sum, okres)

Myangad [Mjangati - od *Myangad* - příslušníci mongolského kmene Myangad], (A1, sum, okres)

N

Nariin [Tenká / Úzká], (C1, říčka)

Nariin [Tenká / Úzká], (C2, říčka)

Nu`cgen [Holá / Nahá / Obnažená / Bez porostu], (C1, říčka)

Baarangiin Har nuruu [Černý hřbet Baarinů], (C1, horský hřbet, hřeben)

Baatariin nuruu [Hřeben / Hřbet hrdiny], (B2, horský hřbet, hřeben)

Bayancagaanii nuruu [Hřeben *Bayancagaan*-u, Horský hřbet Bohaté bílé], (B2, horský hřbet)

Boosiin nuruu [Hřbet Překážky / Hřbet s překážkou / Přehrazený hřeben], (A1, horský hřbet)

Zu`un Z`argalantiin nuruu [Hřeben Východního štěstí / blaha / blaženosti], (B1, B2, horský hřeben/ hřbet)

Mo`nh Hairhanii nuruu [Hřbet věčně posvátné (hory)], (C1, horský hřbet)

Nariin Hariin nuruu [Tenký / Úzký černý hřbet, Hřbet Úzkého černého], (D1, horský hřbet)

Seeriin nuruu [Hřbet Hrudí], (A2, horský hřbet)

Tahiin S`ar nuruu [Žlutý hřbet divokého koně – od *tahi* kůň Przewalského], (D2, hřbet)

Tu`mtiin nuruu [Hřbet deseti tisíců, Oblý hřbet, Hřbet oblé (hory)], (A1, horský hřeben)

Hagiin nuruu [???], (C1, horský hřbet)

Halzaniin nuruu [Lysý / Holý hřbet, Hřbet Lysé (hory)], (D2, horský hřbet, hřeben)

Ho`h Deliin nuruu [dosl. Hřbet / Pohoří modré / modrozelené hřivy, Modré pohoří], (D2, horský hřeben)

Ho`h Serhiin nuruu [Hřbet šedivého (šedomodrého) kastrovaného kozla - od *serh* vykleštěný/ kastrovaný kozel starší tří let], (B1, horský hřbet)

Ho`h Ho`ndiin nuruu [Hřbet modrého / modrozeleného údolí / dutiny], (D2, hřbet)

Hu'remgiin nuruu [Čedičový hřbet, Čedičové pohoří], (B2, horský hřbet, hřeben)
Cagaan Tolgoin Nariin Har nuruu [Úzký černý hřbet bílého vršku / s bílým vrškem], (D1, horský hřbet)
Co'nholiin nuruu [Hřbet vypoukliny, Hřbet (řeky) *Co'nhol*, Hřbet Tuňkovité], (C1, horský hřbet), obtéká ho říčka *Co'nhol*
S'ar nuruu [Žlutý hřbet], (C1, horský hřbet)
S'ar Hamariin nuruu [dosl. Hřbet žlutého nosu, Hřbet žlutého oblého výstupku (skály)], (B1, horský hřbet, hřeben)
Doloon nuur [Sedm jezer], (B1, říčka)

O

Mo'ngon ovoo [Stříbrné ovo], (B2, hora)
Ovoot [S ovem, Ova (místo)], (B1, venkovské sídlo)
Ovoot (zunii) [Letní Ova, Ovem], (B1, B2, venkovské sídlo), obě sídla stejného názvu se nacházejí poblíž sebe při západním a východním úpatí hory *Han Baatar uul*, západní je taktéž označováno jako *Ovoot zunii*, což může značit využívání sídla v období léta
Ovoot [(hora) S ovem, Ova, U ova], (C2, říčka)

O'

Ih O'l [Velmi lysý / Lysolysý / Velký lysý], (B1, venkovské sídlo)
Hongor O'lon [Světlehnědý / Nažloutle hnědý tenký, Světlehnědá ostřice – od *o'lon* též ostřice, Vydutá tenká – od *honhor*], (A1, říčka)
Salhit O'ndor [Větrná vysoká], (C1, hora)

R

Ras'aant [Pramenový / Minerální / U pramene], (B1, okresní centrum, centrum sumu *Delu'un*)

S

Saihan [Pěkná / Hezká], (B1, říčka)
Setert [Zasvěcená / Posvátná – od *seter o'goh*], (A2, říčka)
Seer [Hrudí / Hrudní obratle], (A2, venkovská osada), nachází se při pohoří *Seeriin nuruu* [Hřbet Hrudí]
Seer [Hrudí / Hrudní obratle], (A2, centrum sumu *Do'rgon*, okresní centrum)

T

Buyantiin tal [Step ctností / zásluh], (A1, venkovská usedlost, osada), paralelní označení pro osadu s názvem *Erdenebu'ren* [Všechn skvost/ Všechny drahocennosti] – podobný významový obsah

Do'rgonii Hu'ren tal [Hnědá step *Do'rgonu* / Brodu / Párových jezer], (B2, step), leží pod slaným jezerem, slaniskem *Do'rgon*

Ulaan S'arilz' Yolhonii ehen tal [Přední step / Přední strana ???-ho Červeného pelyňku], (D1, step)

Talagar [Rozprostřený / Rozevřený / Otevřený], (B1, hora)

Talbulag [Stepní pramen / zdroj / zřídlo], (B2, venkovská osada, sídlo)

Tavan hairhan taria [Pět posvátných (druhů) obilí], (A1, venkovská osada), nazývá se i jen zkráceně *Tavan hairhan* [Pět posvátných (hor)], v blízkosti se nachází venkovská osada *Ulaan buraa taria* [Obilí červené vrby], nazývaná též zkráceně *Ulaan buraa* [Červená vrba]

Tahilt [Obětní / Obětovací], (B1, venkovská osada, usedlost)

Tahilt [Obětní / Obětinnový / Obětovací], (B2, venkovská osada, sídlo)

Ereen tolgoi [dosl. Strakatá hlava, Strakatý vršek / kopeček], (D1, hora)

Hu'isiin Zadgai Hu'ren tolgoi [dosl. Prameniště pupku / pupíku Hnědé hlavy, Hnědý vršek širokého prameniště], (C2, nízký kopec)

To'gro'g [Kulatý], (B1, centrum sumu, okresní centrum)

Ih To'mort [Velmi železitá], (C1, říčka)

Baruun Huurai tu'nge [Západní vyschlá prohlubeň, Západní suché jezero / důlek], (D1, slanisko, oblast se sodou)

Cagaan tu'nge [Bílá vypouklina / prohlubeň], (C1, venkovská osada, sídlo)

Alag Teh [Pestrý/ Strakatý sibiřský kozorožec], (B1, venkovská osada, usedlost), leží při říčce *Alag Teh*

Alag Teh [Strakatý sibiřský kozorožec], (B1, říčka)

U

Ulaan [Červená], (B1, říčka), pramení pod průsmykem *Ulaan davaa*

Cul - Ulaan [Červeno-červený, Celý červený], (A1, centrum sumu, okresní centrum)

Ulaantolgoi [dosl. Červená hlava, Červený vršek / kopeček], (C2, centrum sumu, okresu)

Uliastai [Topolovitá / S topoly], (A1, řeka)

Uliastai [Topolovitá], (B1, říčka)

Uliastai [Topolovité], (C1, venkovská osada, sídlo)

Uliastai [Topolovítá], (D1, říčka, sezónně se vsakující / vysychající)

Urdgol [Jižní řeka, Přední řeka], (B2, centrum sumu, okresu)

Dund - Us [Střední voda], (A1, říčka), říčka vyvěrá u pohoří *Tu'mtiin nuruu*, obteče osady *Dund - Us* a ztrácí se před řekou *Buyant* zpět do země, sezónně rozvodněný tok závislý na podzemní vodě u řeky *Buyant*

Dund - Us [Střední voda], (A1, centrum sumu Hovd, okresní centrum), při říčce *Dund - Us*

Dund - Us [Střední voda], (A1, venkovská osada), nachází se vedle centra sumu *Dund -Us*

Har - Us [Černá voda], (A1, venkovská usedlost, centrum sumu *Erdenebu'ren*)

Sain - Ust [Dobrá voda/ Dobré vody / S dobrou vodou], (B2, centrum sumu, oblasti okresu)

Agvas' uul [turk. *aq* + *baš* → *Cagaantolgoi uul*, dosl. hora Bílá hlava, hora Bílý vrch], (A1, hora)

Alag Teegt uul [Strakatá hora s *teeg*], (C1, hora)

Altan Ho'hii uul [dosl. Hora zlatého prsu], (A1, hora)

Arbulag uul [Hora zadního / severního pramene / zřídla], (C2, hora), z pohoří, kam hora patří, vytéká sedm říček, nachází se tu sedm pramenů a hora je u jednoho ze severních pramenů

Argal uul [Hora *argal*, Hora lejno], (A1, hora)

Argalantiin uul [Hora s *argalem*, Hora (hojného výskytu) lejn], (A2, hora), poblíž venkovské osady *Argalant*

Argalantiin Har uul [Hora s *argalem*, Hora (hojného výskytu) lejn], (A1, hora)

Argalantiin ehen O'ndor uul [Vysoká hora (na) počátku (hory) lejn], (D2, hora)

Asgat uul [Hora su'oviště, Hora volných kamenů], (B1, hora), severně nad ní se nachází *Dood Asgat uul*, která je vyšší

Baga Havtag uul [Malá plochá / rovná hora], (D1, horský hřbet), sousedí s pohořím *Ih Havtag uul* [Velká plochá hora]

Baidag Bogd uul [turk. *bai* + *tay* → *Bayanuul Bogd uul*, Bohatá posvátná hora, Štědrá hora bogda / světce], (D1, horský hřeben)

Bahva uul [???], (C1, hora)

Bayan O'ndor uul [Štědrá / Bohatá vysoká hora], (C1, hora)

Bayan Tu'mbe uul [Bohatá vystupující do kulata / vypoulená / vyboulená hora], (B1, hora)

Bo'orog uul [Kopečkovitá hora / Hora s bočním kopečkem], (C2, horský hřbet, hřeben), pramení pod ním říčka *Bo'orog gol*

Buga uul [Jelení hora / Hora Jelen], (B1, hora)

Buraatiin uul [Vrbová hora, Hora (místa) Vrboví], (C1, hora)

Buural Bogd uul [Šedivá / Prošedivělá svatá / vznešená hora], (C2, horský hřeben, hřbet),
poblíž na vedlejším hřebeni se nachází *Cast Bodg uul*

Buural Hairhan uul [Šedivá / Prošedivělá posvátná hora], (B1, hora)

Bu'duun uul [Tlustá hora], (D1, hora)

Bu'duun Har uul [Tlustá černá hora], (C1, hora)

Bu'rgediin uul [Orlí hora], (B1, hora)

Bu'rgedet Hairhan uul [Orlí posvátná hora, Posvátná hora orlů], (B1, hora), nachází se nad
říčkou *Bu'rgedtei*

Gomiin Gozgor uul [Vyčouhlá / Vytáhlá hora písků], (C1, hora)

Dood Asgat uul [Hora vespod se su'ovištěm, Hora s kamenným mořem vespod], (B1, hora)

Delu'un Eh uul [Hora při prameni / horním toku Slezinovitě / říčky *Delu'un*], (A1, hora),
nachází se přímo nad pramenem říčky *Delu'un* [Slezinovitý]

Yembu'u uul [Hora (tvaru) odlitku / prutu / slitku drahého kovu], (C2, hora)

Z'argalant uul [Hora blaženosti / štěstí], (B2, hora)

Zagt uul [Saxaulová hora, Hora (s porostem) saxaulu], (C1, hora)

Ih Bo'hood uul [Velmi hrbatá hora, Hora velkého hrbu], (C1, hora)

Ih Dansatiin uul [Hora velkého soupisu / inventáře / knihy], (C1, hora)

Ih Zaisan uul [Hora (s titulem) *Ih Zaisan*], (C2, hora)

Ih Zalaa uul [Hora velkého střapce / hřebene ptáků / (látkových střapců)], (B2, hora)

Ih Mo'st uul [Velká ledová hora], (B1, hora)

Ih Havtag uul [Velká plochá / rovná / rozsáhlá hora], (D1, horský hřbet)

Maihan uul [Hora stan], (A1, hora)

Maihan uul [Hora stan], (D1, hora)

Mo'nh Bayan O'ndor uul [Věčná štědrá vysoká hora], (C1, hora), obtéká ji říčka *Bayan*

Mo'nh Hairhan uul [Věčná posvátná hora / Věčně posvátná hora], (B1, C1, hora), nachází se
v horském hřebenu *Mo'nh Hairhanii nuruu* a je nejvyšší z hor do něj patřících

Mo'nh Cast Sairt O'ndor uul [Věčně sněžná šterkovitá / oblázkovitá vysoká hora], (C1, hora)

Mergen uul [Hora *Mergen*, Moudrá hora], (C1, hora)

Ovoot uul [Hora s ovem, Hora ova], (A2, hora)

O'lziit uul [Blažená / Požehnaná / Blahodárná hora // Hora štěstí / blaha], (B2, hora)

O'ngot Har uul [Barevná / Pestrá černá hora], (B1, hora)

Sairiin uul [Hora drobných kaménků / Šterková hora], (A1, hora)

Sutai uul [Hora *Sutai*, Vědoucí posvátná „ženská“ hora – od „*suu zali hoyer*“], (C2, horský hřbet, hřeben)

Tagnain uul [dosl. Hora patra (anat.), Hora vrstvené struktury, Hora (z) vrstev], (D2, hora)

Tangadiin Har uul [Černá hora Tangutů], (D2, hora)

Tasiin Suudal uul [Hora stolec supa], (C1, hora), těsně u ní se nachází studna *Hasiin Suudal hudag*, což je zřejmě tisková chyba a má být popsána jako *Tasiin Suudal hudag*

Tavan belc'iriin uul [Hora pěti soutoků / spojení / křižovatek], (A1, hora), na hoře zaznamenáno několik pramenů (4 větší toky)

Tas'uu Tolgoi uul [Svažitá / Šikmá / Nakloněná hora / vršek / kopec], (B1, hora)

Tu's'leg Ulaan uul [Červená hora opěradlo / (tvaru) opěrky], (B1, hora)

Urd Z'inst Hairhan uul [dosl. Jižní korálková / kulaté ozdoby posvátná hora, Jižní posvátná hora (tvaru) korálku / perle], (B1, hora)

Uus'igiin Ulaan uul [dosl. Plicní červená hora, Červená hora (barvy) plic], (A1, hora)

Havcgait Hu'ren uul [Strmá / Srázná hnědá hora], (A1, hora)

Hagiin Hu'us' uul [Hora zástiní, Hora stínu, Stinná hora *hag-u*], (A1, hora)

Hairhan uul [Posvátná / Uctívaná hora], (A1, hora)

Halzan Bu'regt uul [Lysá temná hora, Lysá orlí hora (při fonet. úpravě)], (A1, hora)

Halzan Bu'regtei uul [Lysá temná hora, Lysá orlí hora (fonet. posun *bu'rgedtei* na *bu'regtei*], (D2, hora), v horském hřebeni *Halzaniin nuruu* [Lysý hřbet, Hřbet Lysé (hory)], které se nachází v písčité oblasti pouště

Haltar uul [Skvrnitá hora, Hora se skvrnou, Hnědá s nažloutlými skvrnami (podle barvy koně)], (D1, hora)

Han Baatar uul [Hora Chán hrdina / Hora chána hrdiny], (B1, hora), *han* je starý titul pro představené správce jednotlivých oblastí (provincií)(Ceval: 656)

Hargait uul [Modřínová hora], (C1, hora), obtéká ji říčka *Hargait*

Harc uul [Hora poddaného, Hora pohled / výhled], (B1, hora)

Hoid Haliun Cast uul [Severní vydří / (jako vydra) plavá sněžná hora], (C1, hora)

Hoid Cast uul [Severní sněžná hora], (B2, hora)

Hongor Hairhan uul [Světlehnědá uctívaná (posvátná) hora], (B1, hora)

Ho'ndlongiin uul [Hora příčně / šikmo (ležící od), Příčná / Šikmá hora], (D2, hora)

Ho'h Nurgan uul [Modrá sesutá hora, Modrá lavinovitá hora / Hora s lavinovým svahem], (A1, hora)

Ho'h Nuruu uul [Hora modrého / šedomodrého hřbetu], (A1, hora)

Hu'iten Salaa uul [Hora studeného přítoku / ramene], (B1, hora), pod horou se stékají dva přítoky říčky *Z'angiizagac'*

Hu'n C'uluut uul [Hora „kamenných lidí“], (B1, hora)

Hu'remt uul [Kamenitá hora], (B1, hora)

Hu'remt Huz'irtiin Ovgor uul [Kamenitá sodná navršená / vystupující / vyčuhující hora, Vystouplá hora kamenitého sodného slaniště], (C1, hora)

Hu'ren ho'tliin Oroi uul [Vrcholek / Špička (hory) Hnědého vršku], (C1, hora)

Hu'us'iin Alag uul [Zastíněná strakatá / pestrá hora], (A1, hora)

Hecu'u Har uul [Obtížná černá hora], (C1, hora)

Cagaan Doviin uul [Bílá pahorkovitá / kopečkovitá hora], (A1, hora)

Cagduult uul [Hlídkovací hora/ Hora stráže / Hraniční hora], (A1, hora)

Cambagarav uul [Nebesky bílá hora, *camba* - z tib.*tsangs pa* – jméno nebe Esrua, *garav* – z tib. *dkar po* - bílý], (A1, hora)

Cast uul [Sněžná hora / Hora pokrytá sněhem], (A1, hora)

Cast Bogd uul [Sněžná svatá / vznešená hora], (C2, hora)

Caht uul [Vidlicovitá hora], (C1, hora)

Caciin Ulaan uul [Pyramidová / Jehlanovitá červená hora, Červená hora obětín (lamů) *cac*], (C1, hora)

S'argatiin uul [Nažloutlá hora], (A1, hora)

S'ilu'ust Har uul [Rysí černá hora], (D1, hora)

S'ilu'ustiin uul [Rysí hora], (B2, hora)

Erdene Hairhan uul [Posvátná hora Skvost / Drahokam], (B1, hora)

Yamaat Ulaan uul [Kozí červená hora], (A1, hora)

Yamaat Ulaan uul [Kozí červená hora], (D2, hora)

Yamaatiin uul [Kozí hora], (A1, hora)

Yarh uul [Zubatá hora, Hora se zubatým hřebenem, Rozeklaná hora], (C1, hora)

U'

U'yenc' [Vrstvená, Navrstvená, Hranostají, Lovce hranostajů], (C1, centrum sumu, okresu), leží v sumu *U'yenc'* na řece *U'yenc'*

U'yenc' [Navrstvená, Vrstvená, Hranostají, Lovce hranostajů], (C1, řeka)

U'yenc' [Navrstvená, Vrstvená, Hranostají, Lovce hranostajů], (C1, sum, okres), protéká jím řeka *U'yenc'*

U'yo'rt [Záplavová / Zátopová / S vysokou vodou / Vysoká voda], (B1, říčka)

Bor – U'zuur [Hnědý vrchol / špice / hrot / ostří], (C1, centrum sumu, okresu)

Bor u'zuur [Hnědý hrot / ostří / špice / vrchol / vršek], (C1, venkovská osada, sídlo), v těsné blízkosti centra sumu *Bor – U'zuur*

H

Gurvan hag [Tři *hag*], (B1, venkovská osada, usedlost)

Hotgor hag [Úžlabinovitá / Úvalovitá *hag*], (A1, venkovská osada), poblíž *Hagiin Hu'us' uul*

Bayan hairhan [Bohaté posvátné / Štědré uctívané], (B2, venkovská osada, sídlo)

Tavan hairhan [Pět posvátných], (A1, venkovská osada), paralelně se může nazývat i *Tavan hairhan taria* [Pět posvátných (druhů) obilí]

Har [Černé / Černý], (A2, sladkovodní jezero), v blízkosti jezera *Har-Us*, ale menšího rozsahu

Har [Černá], (B1, říčka)

Taigiin har [Černo / Černé tajgy], (C1, venkovské sídlo, osada)

C'ono haraih [Skákání vlka / Skok vlka], (A2, říčka)

Hargait [Modřínová], (C1, říčka), obtéká horu *Hargait uul*

Nariin hargait [Tenká / Úzká modřínová], (D1, říčka), vytéká ze slaniště a ztrácí se ve stepi

Ulaan hargana [Červený čimišník], (A1, venkovská osada), v blízkosti je osada *Ulaan buraa taria* [Obilí červené vrby]

Hongio [Dutina / Díra], (A1, venkovská osada)

Hovd [dosl. Toulec, Kotlina, Úval], (A1, řeka, velký tok)

Hovd [dosl. Toulec, Kotlina, Úval], (A1, sum, okres), při velké řece *Hovd*

Hovd [dosl. Toulec, Kotlina, Úval], (B1, město, centrum ajmaku, kraje), krajem protéká řeka *Hovd*, město leží na jejím přítoku *Buyant*

Hool [dosl. Jídlo / Strava, Kotlina, Úžlabina, Úval], (A1, venkovská osada, usedlost)

Yolhonii Honin Usnii hooloi [??? Úžina / úžlabina / úval / dosl. krk / hrdlo ovčí vody], (D1, step), sousedí se stepí pojmenovanou *Ulaan S'arilz' Yolhonii ehen tal*

Zu'un hooloi [dosl. Východní krk / hrdlo, Východní úžina / průliv / úžlabina], (B2, slané jezero, slanisko)

To'rmoliin hooloi [??? dosl. hrdlo / krk, úžina / úžlabina / průliv], (B2, stepní údolí, úžina)

Bambagariin hotgor [Naducaná / Macatá úžlabina / úval], (C1, úval, úžlabina)

Ih hotgor [Velká úžlabina, Velký úval, Velká výdut' / vypouklina], (B1, říčka), nachází se v údolí/ úvalu

Toliin hotgor [Zrcadlová úžlabina / úval], (A1, údolí, úžlabina), může navozovat představu zrcadlící se krajiny v řece - rozlévá se v ní do širší tok řeky *Ho 'vd*

Halzan hos 'uu [dosl. Lysý čumák / zobák, Lysý oblý výstupek], (C2, venkovská osada, sídlo)

Sertengiin ho 'vc' [Výběžkovitá / Výčnělkovitá tajga], (D1, step)

Bic 'igt ho 'tol [Průsmyk / sedlo písemnosti / dokumentu], (C1, horský průsmyk, sedlo)

Botgonii ho 'tol [Průsmyk / sedlo velblouděte], (B1, sedlo, průsmyk), nachází se nad říčkou *Botgon*

Buls 'tiin ho 'tol [Mohylový průsmyk / sedlo s mohylou / hrobem], (B1, sedlo, průsmyk)

Modon ovoonii ho 'tol [Průsmyk / sedlo dřevěného ova], (B1, sedlo/ průsmyk)

Mo 'onogiin ho 'tol [Zakulacený / kulatě vyčuhující / okrouhle vystrčený průsmyk / sedlo], (B1, průsmyk, sedlo)

Ho 'hmorit [Siváka / Šedivého / Sivého / dosl. Modrého koně], (B2, sum, okres)

Ho 's 'oot [(místo) S pomníkem / památníkem / U pomníku / památníku], (C2, venkovská osada, sídlo)

Angisiin hudag [Studna divokých kachen], (B2, studna)

Bayan hudag [Bohatá studna], (B1, studna), v blízkosti venkovské osady *Bayangol*

Bayanbulangiin hudag [Studna bohaté zátoky / koutu / rohu], (C2, studna)

Bum hudag [??? Studna sto tisíců], (A1, studna)

Byachan hudag [Maličká studna], (B1, studna)

Gahain Tolgoi hudag [Studna prasečího vršku/ prasečí hlavy], (D2, studna)

Gas 'uun hudag [Studna hořkosti / hoře/ smutku // Hořká studna], (B2, studna)

Geter Modnii hudag [Studna stromu ??? *Geter-* u], (C2, studna), C2 dole

Do 'roo Nuur hudag [Studna jezera Třmen, Studna párových / spojených jezer], (A1, studna), nachází se v těsné blízkosti u jezera *Do 'roo* [Třmen, Párová / Propojená jezera], sum *Delu 'un*

Do 'roo Nuur hudag [Studna jezera Třmen, Studna párových / spojených jezer], (A1, studna), nachází se dál od jezera *Do 'roo*, sum *Hovd* (sousedí se sumem *Delu 'un*)

Duguin amnii hudag [dosl. Studna kulatých úst / kruhového otvoru, Studna (u) Kulatého údolí], (C2, studna)

Dund-Usnii hudag [Studna Střední vody], (B1, studna), nedaleko se nachází centrum sousedního sumu *Hovd* pojmenované *Dund-Us*

Delgeriin Hayaa hudag [Studna úpatí Delger-u, Studna okraje (píščiny) *Delger* / Rozsáhlé / Prostorné], (B2, studna), leží těsně na okraji rozsáhlé píščiny

Derstiin hudag [Kavylová studna, Studna osinatce], (B1, studna)

Zamiin hudag [Studna cesty], (C2, studna)

Zoogiin hudag [dosl. Studna kříže, Studna rovné vyvýšeniny], (B2, studna)

Mergenii hudag [Studna (hora) *Mergenu*], (D1, studna), poblíž hory *Mergen uul*

Nandin o'volz'oonii hudag [??? Studna zimního stanoviště / zimoviště Nandina, Studna posvátného / uctívaného zimoviště], (D1, studna)

Ongogiin hudag [??? Studna (člověka) *Ongog -a* / Studna jedináčka], (C1, studna)

O'goomor hudag [Štědrá/ Blahodárná studna], (A1, studna)

Salaa hudag [Studna Přítok / Rameno], (B1, studna), nachází se v bažině a slanisku s přírodní sodou pod jezerem *Har-Us*

Sangiin Huurai hudag [Vyschlá / Suchá studna (hory) *San* / Obětiny], (B2, studna)

Seeriin hudag [Studna hrudí / Hrudní studna], (C2, studna)

Taiz'iin hudag [Studna tajdže / šlechtice], (C2, studna)

Taliin hudag [Stepní studna], (B1, studna)

Taliin tolgoi hudag [dosl. Studna hlavy stepi, Studna vršku (ve) stepi], (A1, studna)

Tahiin Usnii hudag [Studna vody divokých koní / koní Przewalského], (D1, studna), nachází se ve stepi *Yolhonii Honin Usnii hooloi*

Tas'gain Cahir hudag [Studna nakloněného / šikmého / svahovitého křemene], (B2, studna)

To'nhoot hudag [Vyhrabaná (zvěří) / Vyrýpaná / Vyhloubená studna, Vypouklá / Vydutá studna], (A1, studna)

Tu'vs'ingiin hudag [Studna *Tu'vs'in -u* / Poklidného / Tichého, Studna hladiny], (B1, studna)

Teregtiin hoid hudag [Severní studna (u) vyvýšeniny s petroglyfy], (D2, studna)

Ulaan U'zuuriin hudag [Studna červeného vrcholku / vršku / špice / hrotu], (B2, studna)

Ulaan S'aliin hudag [Studna červené ztvrdlé půdy / dosl. podlahy], (A2, studna)

Uhaa Ovoot hudag [Studna ova na pahrbku / kopečku / pahorku], (B2, studna)

Urt Bulag hudag [Studna dlouhého pramene], (C1, studna)

Habhaast hudag [Studna s víkem / poklopem], (C1, studna)

Habhag hudag [Studna Poklop / Víko], (A1, studna)

Hairhanii Eh hudag [Studna počátku / pramene posvátné (hory, řeky)], (C2, studna)

Hairhanii Eh hudag [Studna pramene/ počátku posvátné (hory/ řeky)], (C2, studna), studny stejného jména se obě nacházejí poblíž sebe

Har Suvagiin hudag [Studna černé rokle / průrvy / kanálu], (B2, studna)

Harsain hudag [Studna *Harsain* -u Černá dobrá studna], (B1, studna), jelikož nebyla nalezena existence slova *harsain*, domnívám se, že jde o tiskovou chybu a je myšlen název *har sain* [černý dobrý]

Hasiin Suudal hudag [Studna stolce supa / (svastiky)], (C1, studna), možná tisková chyba, nachází se v těsné blízkosti hory *Tasiin suudal uul* [Hora stolce supa]

Holboo hudag [Spojená studna / studny], (C2, studna)

Hongoriin hudag [Světležlutá studna], (B2, studna)

Hooloi hudag [dosl. Studna krk / hrdlo, Studna úžiny / úžlabiny / koryta (řeky)], (C2, studna)

Ho'doo hudag [Studna (na obzoru) napříč / kolmo (k toku řeky)], (C2, studna)

Ho'doo Nuur hudag [Studna jezera (ležícího od toku) napříč / kolmo], (B2, studna)

Ho'doogiin hudag [Studna (na obzoru) napříč / kolmo (k toku řeky)], (B2, studna)

Ho'ndlon Cahiriin hudag [Příčně / kolmo (ležící) křemíková studna], (B1, studna)

Ho'h Dugui hudag [Modrá kulatá / kruhovitá studna], (B2, studna)

Huurai Tu'nge hudag [Suchá / Vyschlá studna v dolíku / v prohlubni], (C1, studna)

Hu'nher Burgast hudag [Studna vrboví s prohlubni / v kotlině], (B2, studna)

Hu'ren Tolgoit hudag [dosl. Studna hnědé hlavy / Studna hnědého vrchu / kopce], (B2, studna)

Hu'rengiin hudag [Studna Hnědého (místa), zkráceně od *hu'ren gazriin*], (C2, studna)

Cagaan Ders hudag [Studna bílého kanylu / osinatce], (B2, studna), nachází se poblíž vysychajícího slaného jezera *Cagaan*

Cagaan Suuriin hudag [Studna bílých základů / základny / stáda / houfu], (B2, studna), nachází se východně vedle jižního slaného jezera *Cagaan*

Cogtiin hudag [Studna Jiskrné / Žhavé / Zapálené / Zanícené], (C1, studna)

S'andnii Ehnii hudag [Studna malého pramene / studánky], (B2, studna), ve slaništi

S'ar Bo'orogiin hudag [Studna žlutého kopečku / hromádky], (D1, studna)

S'iiriin Hag hudag [??? dosl. Studna blány (tenká horní vrstva) na nožce, Studna u vystouplých kamenů / u skalních výstupků], (A1, studna)

S'u'uslegtein hudag [Studna ???], (C1, studna)

Yamaatiin hudag [Kozí studna], (B2, studna)

Hulam [???], (C2, hora)

Huz'irt [Sodná / Slanisková / Obsahující přírodní sodu], (B1, říčka)

Huz'irt [Sodné / Slaniskové], (C1, venkovská osada, sídlo)

Hu'z'irt [Sodná / Slanisková], (D1, říčka), vytéká ze slaniska a ztrácí/ vsakuje se do stepi

Ulaan hu'ree [Červená ohrada / Červený klášter], (B1, venkovská osada, usedlost)

C

Cagaan [Bílé], (B2, slané jezero, slanisko), jižně od stejnojmenného jezera, obě jezera se nacházejí v slaništi, oblasti s přírodní sodou, což má vliv na jejich barvu – krystaly solí a sody

Cagaan [Bílé], (B2, vysychající slané jezero)

Cagaanbulan [Bílá zátoka / Bílý kout], (A1, venkovská osada), nachází se u řeky *Hovd* a jezera *Har-Us*, u místa, kde řeka *Hovd* tvoří široké rozvodněné řečiště mnoha potoků, místo je opravdu jakousi zátokou

Cagaanburgas [Bílá vrba], (A1, venkovská osada), nachází se u velkého řečiště u jezera *Har-Us*, lze předpokládat, že v místě roste mnoho vrb

Cagaanburgast [Bílé vrboví], (A1, venkovská osada)

Cagduult [Hlídkovací / Hraniční], (C2, říčka)

Coohor [Pestré, Strakaté, Grošované], (C1, slané jezero)

Co'nhol [Tůňkovitá, Hlubinatá, S vyhloubeninami], (C1, říčka)

Cu'nhel [Tůňkovitá, Vodních vírů, Hlubinatá], (C1, sladkovodní jezero)

Cenher [Blankytně modrý / Průzračně modrý], (B1, centrum sumu, okresu)

Dund Cenher [Střední blankytně modrá], (B1, venkovská osada, usedlost), leží na řece *Dund Cenher*, v těsné blízkosti centra sumu *Cenher*

Dund Cenher [Střední blankytně modrá], (B1, řeka), nachází se jižně od - pod řekou *Hoid Cenher*, protéká centrem sumu *Cenher*

Hoid Cenher [Severní průzračně / blankytně modrá], (B1, řeka), nachází se severně od řeky *Dund Cenher* [Střední blankytně modrá]

Ceceg [Květina / Květ], (C2, slané jezero), na jih od jezera se nachází centrum sumu *Ceceg*, nazvané *Cecegnuur* [Květinové jezero, Jezero květiny/ květu]

Ceceg [Květina / Květ], (C2, sum, okres), na SZ sumu se nachází jezero *Ceceg*

Cecegnuur [Květinové jezero, Jezero květu / květiny], (C2, centrum sumu, okresu), okresu *Ceceg*, na J od jezera *Ceceg*

Cecegt [Kvetoucí / Rozkvetlý / Květinový], (řeka)

Har cohio [Černý útes], (B1, venkovská osada, usedlost)

C'

C'andmani [Zázračný kámen], (B2, sum, okres)

C'acargant [Rakytňíkové / Rakytňíkový], (A1, venkovská osada)

C'igertei [??? Pazourkovitá], (B1, říčka)

S'

S'arbulag [Žlutý pramen / zřídlo], (A2, centrum sumu, okresní centrum)

S'iver [Houština / Křoví, Houštinatá, Hustě porostlá], (B1, říčka)

S'ont [Sloupovitá / Kůlovitá, U kůlu (tekoucí)], (A2, vysychající potok, říčka)

S'urag [Ponorná / Zavrtávající se (do skály / země), Závítovitá, Rychle proudící], (A1, říčka)

E

Erdenebu'ren [Všechn / Celý skvost / drahokam / drahocennost], (A1, název sumu, okresu)

Erdenebu'ren [Všechn / Celý skvost / drahokam / drahocennost], (A1, venkovská osada, usedlost), nachází se v sumu stejného jména *Erdenebu'ren*, ale není okresním centrem

Homiin els [z turk. „kum“ fonet. změnou na *hom* Písek / Píščina, dosl. Písek písků], (B2, písčina, poušť)

Zeregiin eh [Počátek / Pramen (u) *Zereg-u*, Počátek / Pramen Souvrstvých (hor)], (B2, venkovské sídlo, osada), leží poblíž centra sumu *Zereg*

Příloha č.2 – Přepis a překlad závěrečné části *Jirüken-ü tolta*

Zdroj: Oᠮᠲᠠᠷᠭᠤᠢ-ᠶᠢᠨ ᠮᠠᠨᠢ : Jirüken-ü tolta-yin tailburi – Üsüg-ün endegürel-ün qarangγui-yi arilyγāči Oᠮᠲᠠᠷᠭᠤᠢ-ᠶᠢᠨ ᠮᠠᠨᠢ kemekü oruᠰiba [Komentář k „Niterné podstatě”(Jirüken-ü tolta) – „Drahokam nebes”osvětluje temnotu záměny písmen]. (Xylograf Burjatského kláštera Agiin Sum). In: Baldanz’apov, P. B., 1962, *Jirüken-ü tolta-yin tailburi – mongol’skoe grammatičeskoe sočinenie XVIII veka* [Jirüken-ü tolta-yin tailburi – Komentář k „Niterné podstatě” – Mongolské gramatické pojednání 18. století]. Ulan-Ude, str. 51-53 (21v-24r)

Přepsáno dle transkripce uvedené v učebnici „*Základy mongolského písma*“ Z’.

Luvsandorz’e z roku 1995, str. 18-42.

V originálu písemnosti *Jirüken-ü tolta* jsou hlásky *k* a *q* označeny tečkami a měly by být transkribovány jako *ḳ* a *q̣*. Pro smysl dokumentu nemá značení hlásek význam, a proto ho nedodrží.

....

γutayar üsüg-ün maqabod-i ilyaqui-dur qoyar,
enetkeg-ün yosuγar ilyaqu kiged,
kidad-un yosuγar ilyaqu bolai,
angqan-dur tabun,
oγtaryui, kei, γal, usun, širui tabun-ača,
a e ng ekilen *qa γa* törül-yier-yien oγtaryui maqabod ba,
i ekilen *ya ša* törül-yier-yien kei maqabod ba,
ra ja ča törül-yier-yien γal maqabod kiged,
o ö ekilen *ma ba pa* törül-yier-yien kiged,
va ve usun maqabod ba,
da ta na la sa edeger törül-yier-yien širui maqabod bolai,
oγtaryui maqabod boloγsan učir šiltayan anu,
üsüg tedeger-i dayudaqui čaγ-dur qoγulai-yin orun-ača törükü-yin tula bolai,
yaγun-u tula kei maqabod kemebesü,
üsüg tedeger-i dayudaqui-dur kelen-ü üjügür šidün tanglai-ača γarqu bolai,
yaγun-u tula γal maqabod kemebesü
üsüg tedeger-i dayudaqui-dur oroi ködeljü γarqu bolai,
yaγun-u tula usun maqabod kemebesü,

üsüg tedeger-i dayudaqui-dur uruyul qumbiquyin orun-aça yarqu bolai,
yayun-u tula širui maqabod kemebesü,
üsüg tedeger-i dayudaqui-dur kelen-ü üjügür šidün-eçe yarqu bolai,
tedeger-i ilyaqsan kereg inü,
yidam burqan-u tarni uriqui-dur uriçï kümün-ü ner-e-yin terigün üsüg kiged,
yidam-un tarni-yin terigün üsüg qoyar,
dayisun bolbasu,
geiygülgüçï bögesü ebeçin olan bolqu kiged,
egešig dayisun bolbasu amin-luy-a qaçacaqu ba,
sayarmay bolbasu sayin mayu yayun-bar ügei,
nökür bolbasu siddhi bütümü,
basa mcams sayuqui-dur mcams sayuyçï-yin ner-e-yin terigün üsüg kiged,
mcams-un köteçï-yin ner-e-yin terigün üsüg qoyar-i tuyluq kiged,
gergei-ten-ü er-e em-e üy-e qoyar-un ner-e-yin terigün üsüg-i tuyluq ba,
noyan kiged šidar yabuyçï tüşimel qoyar-un terigün üsüg-i dayisun erikui (nökür) bolqu-yi
tuylaju nökür-i šitügdequi,
basa mör yarqui-dur cayan jiruqai metü bögesü edür-ün egešig kiged,
öber-ün ner-e-yin terigün üsüg qoyar-i,
basa el dayisun-i tuylaju mör yarqu terigüten-dür kereglegdekui,
el dayisun bolqu anu,
širui-yin dayisun çal,
çal-un dayisun usu,
usun-u dayisun kei,
kei-yin dayisun širui bolai,
širui anu çal-i čidaqu-ügei,
çal anu usun-i čidaqu-ügei,
kei-inu širui-yi čidaqu-ügei buyu,
širui usun esergü tesergü nökür böged,
çal kei esergü tesergü nökür bui,
oçtarçui bükün-ü nökür mön böged bükün ber oçtarçui-yin nökür bolumu,
dörben maqabod öber dotor-a ban gem erdem ügei bolai,
qoyar oçtarçui anu sayin bolai,
mongyol üsüg-tür öçügün maqabod-i ilyajı ulü bolqu bolai,
qoyaduçar anu,

„emün qoyitu ündüsün-eče“ ,
angq-a čay čulu maqabod-luy-a sudasun-i nayirayul kemen nomlaysan metü,
elige modun,
jirüken ğal,
deligün širui,
ayuski temür,
böger-e usun maqabod-tur nayirayulaısan-u tula,
amitan-u kelen-dur ügülequi üsüg-tür modun maqabod bolqu anu,
a e ng ekilen *qa ğa* törül-yier-yien modun maqabod böged,
yayun-u tula kemebesü,
eligen-ü kei-eče törügsen-ü tula bolui,
i ekilen *ya ša* törül-yier-yien ğal maqabod böged,
yayun-u tula kemebesü,
jirüken-ü kei-eče törügsen-ü tula bolui,
da ta na la sa edeger törül-yier-yien širui maqabod böged,
yayun-u tula kemebesü,
deligün-ü kei-eče törügsen-ü tula bolai,
ra ja ča törül-yier-yien temür maqabod böged,
yayun-u tula kemebesü,
ayuskin-u kei-eče törügsen-ü tula bolai,
o ö ekilen *ma ba pa* törül-yier-yien kiged,
va ve usun-u maqabod böged,
yayun-u tula kemebesü,
bögeren-ü kei-eče törügsen-ü tula bolai,
edeger-i ilıaysan kereg inu ner-e-yin terigün üsüg qayan tüšimel metü kiged,
noyan boyol metü ba,
blam-a šabi metü kiged,
er-e em-e metü ba,
ečige köbegün metü kiged,
qatun šibegčin metü nügüd-ün ner-e-yin terigün qoyar üsüg-i el dayisun-i tuıulaju tüšimel
eke böged noyan köbegün bögesü erkin sayin kiged,
tegünčilen blam-a šabi ba,
er-e em-e-dür ber tegün-lüge adali,
ečige-yin ner-e-yin terigün üsüg eke kiged,

köbegün-ü ner-e-yin terigün üsüg köbegün bolbasu sayin bolai,
tegünčilen eke ökin-dur-ber adali bolai,
basa gergei-ten kümün ali γajar-tur bayuqu buyu-uu ger bariqu bögesü,
tere γajar-tur ner-e bui bögesü öber-ün ner-e-yin terigün üsüg γajar-un ner-e-yin terigün üsüg
qoyar-i el dayisun-i tuyulaju γajar-un ner-e-yin terigün üsüg eke bolbasu yeke jokis-tai
bolomu, ...

Volný překlad:

...,

za třetí (jsou) dva způsoby rozlišování hlásek podle prvků,
rozlišování indickým způsobem,
rozlišování čínským způsobem,
v prvním případě (se rozlišuje) pět (prvků),
vzduch, vítr, oheň, voda, země z pěti (prvků),
(hlásky) *a, e, ng* a skupina slabik³¹ na *qa, γa* (jsou) prvku vzduch,
skupina slabik na *i, ya, ša* (jsou) prvku vítr,
slabikové skupiny na *ra, ja, ča* (jsou) prvku ohně,
(samohlásky) *o, ö* a skupiny slabik na *ma, ba, pa*
a (slabiky) *va, ve* (jsou) prvku vody,
skupiny slabik na *da, ta, na, la, sa* (jsou) prvku země,
důvod, proč jsou (slabiky) prvku vzduchu, je ten,
že při vyslovování se (slabiky) rodí v prostoru krku,
proč jsou nazývány prvku větru,
při vyslovování se tvoří na místě dotyku špičky (přední části) jazyka, zubů a měkkého patra,
proč jsou nazývány prvku ohně,
při vyslovování vycházejí z vibrací (ve vrchní části) hlavy,
proč jsou nazývány prvku vody,
při vyslovování vycházejí z místa stisknutých rtů,
proč jsou nazývány prvku země,
při vyslovování se tvoří špičkou jazyka na zubech,
jejich rozdělení je potřebné proto,
že při čtení mantry ochranného božstva Jidam,

---

³¹ Označení „skupina slabik“ pro výraz *töröl* zahrnuje všechny možné existující slabiky, začínající na určité hlásku, v tomto případě *q* nebo *γ*, následující v abecedním pořadí.

první slabika jména člověka, který čte,
a první slabika mantry ochranného božstva, tyto dvě slabiky,
pokud budou v negativním (nepřátelském, záporném) poměru (vztahu),
a budou-li to souhlásky, mohou vyvolat mnoho nemoci,
(nebo) budou-li to samohlásky, mohou odloučit od života (usmrtit),
budou-li v neutrálním poměru, není to ani dobré, ani špatné,
budou-li v pozitivním (přátelském, kladném) poměru, vše se dobře vyplní (zdaří)³²,
také první hlásky jména člověka, který se účastní cvičení v meditaci
a první hlásky jména člověka, který vede (zasedání v) meditaci,
první hlásky (skupiny hlásek) jmen manželů, muže a ženy,
první hlásky jmen pána a jeho blízkého pobočníka - hodnostáře, posoudí-li se,
zda jsou (vzájemně) v záporném či kladném vztahu, toho který má (jméno začínající na)
kladnou hlásku, si vyber,
také počáteční samohláska dne, ve který se má „vykročit správným směrem“ podle věštění
indické astrologie,
a první hláska vlastního jména (člověka), tyto dvě hlásky,
posoudí se, zda jsou vůči sobě pozitivní či negativní,
to je potřebné, než se člověk „vydá správným směrem“ (vykročí na cestu),
co se týče pozitivních a negativních vztahů,
oheň je negativní (vůči) zemi,
voda je negativní (vůči) ohni,
vítr je negativní (vůči) vodě,
země je negativní (vůči) větru,
země nemůže stát proti ohni,
oheň nemůže stát proti vodě,
vítr nemůže stát proti zemi neboli,
země a voda jsou vzájemně pozitivní,
oheň a vítr jsou vzájemně pozitivní,
a vzduch je pozitivní vůči všem (čtyřem) a všechny (čtyři prvky) jsou pozitivní vůči
vzduchu,
čtyři prvky v párech, dva stejné (prvky) mezi sebou, nejsou ani kladné ani záporné (jsou
neutrální),

---

³² Doslovně je v textu uvedeno *siddhi bütümü* s významem „naplní se magie, kouzlo“.

v mongolské abecedě nelze rozdělit „malé prvky“,
druhé (čínské) dělení,
podle „Druhé osnovy (základů) lékařství“,
nejprve podle učení, že orgány (se pojí) s prvky (a) souvisejí s tepem,
játra se dřevem,
srdce s ohněm,
slezina se zemí,
plíce s železem,
ledviny s vodou, protože s těmito prvky se pojí,
o tom, že ty (hlásky a skupiny hlásek) v řeči člověka se přiřadily k prvku dřeva,
(hlásky) *a, e, ng* a skupina slabik na *qa, ya* jsou prvku dřeva,
proč jsou takto nazývány,
protože se rodí z „nervu“ jater,
skupina slabik na *i, ya, ša* (jsou) prvku ohně,
proč jsou takto nazývány,
protože se rodí z „nervu“ srdce,
skupiny slabik na *da, ta, na, la, sa* (jsou) prvku země,
proč jsou takto nazývány,
protože se rodí z „nervu“ sleziny,
slabikové skupiny na *ra, ja, ča* (jsou) prvku železa,
proč jsou takto nazývány,
protože se rodí z „nervu“ plic,
(samohlásky) *o, ö* a skupiny slabik na *ma, ba, pa*
a (slabiky) *va, ve* (jsou) prvku vody,
proč jsou takto nazývány,
protože se rodí z „nervu“ ledvin,
a využití tohoto rozdělení (je) u prvních hlásek (skupin hlásek) jmen vládce a hodnostáře,
pána a sluhy,
lámy a novice (kláštera),
muže a ženy,
otce a syna,
paní a služebné a podobných (párů) první hlásky jejich jmen se posoudí, jsou-li vůči sobě
kladné či záporné,
je-li počátek (jména) hodnostáře (stejný),

pán chlapce (sloužícího) dobře si vybere,
stejně je to pro lámu a novice
a také pro muže a ženy,
první hláska, počátek jména otce,
první hláska jména syna (je-li stejná) je dobrá,
stejně je to u matky a dcery,
a také kočuje-li muž s chotí na nějaké místo a chce se tam usadit³³,
a to místo má jméno, první hláska vlastního jména a první hláska jména místa se posoudí,
jsou-li vůči sobě pozitivní či negativní,
je-li první hláska či počátek jména místa (stejná),
je to velmi vhodné,
...

---

³³ Dosl. *ger bariqu* s významem „postavit si jurtu“.

Handwritten text in a vertical column, likely a manuscript page. The text is written in a cursive script, possibly a form of Indic or Southeast Asian script. The page is numbered 42 at the top and bottom.

Handwritten text in a vertical column, likely a manuscript page. The text is written in a cursive script, possibly a form of Indic or Southeast Asian script. The page is numbered 231 at the top and bottom.

Handwritten text in a vertical column, likely a manuscript page. The text is written in a cursive script, possibly a form of Indic or Southeast Asian script. The page is numbered 42 at the top and bottom.

